Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk

14 - 22 - 8

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 14 8°

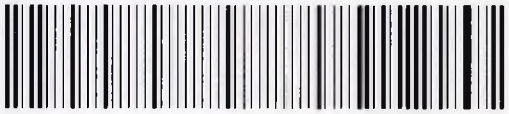

1 1 14 0 8 00485 6

+ REX

Grundtrækkene

af

en philosophisk Propædeutik

eller

Erkjendelseslære,

tilligemed

Poul Møllers kortfattede formelle Logik.

Trykt som Manuskript til Brug for Elever af det kongl. Landcadetacademie.

Ved

Carl Berg.

Kjøbenhavn.

Trykt paa Universitets-Boghandler C. A. Reitzels Forlag,

hos Bianco Luno.

1839.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Fortale.

I Fortalen til „Kritik der reinen Vernunft" staaer som bekjendt den Yttring: at Logiken allerede fra den ældste Tid af er gaaet frem med sikkre Skridt, at den siden Aristoteles ikke har gjort noget Tilbageskridt, men at den paa den anden Side heller ikke siden er gaaet fremad, at de med den foretagne Forandringer kun angaae den ydre Elegans, Anordning o. s. v. og at den synes overhovedet at være ganske sluttet og fuldendt. See vi hen, ikke til det Værk, foran hvilket denne for Menneskeheden lidet trøstelige Yttring staaer, men til den ved Jäsche udgivne Logik af Kant (for største Delen udarbeidet efter G. F. Meiers Auszug aus der Vernunftlehre) kunne vi ikke andet end sande disse Ord. Tage vi derimod Hensyn til selve Kritik der reinen Vernunft, da see vi her den lykkeligste Inconseqvens, en fuldkommen Gjendrivelse af Kants egne Ord; i den transcendentale Analytik og Dialectik, i Læren om Forstandens logiske Function i Omdømmet, om Kategorierne, om Appercep-

tionens oprindelig synthetiske Eenhed, om de rene Forstandsbegreber, om Phænomener og Noumener, om transcendentale Ideer o. s. v. fremsættes saameget Nyt, saa meget Eiendommeligt, Saameget, der nøder til en Fremgangsmaade, som er aldeles afvigende fra den forkantiske, den aristoteliske Logik. Da nu altsaa den transcendentale Logik stræbte at opløse de Problemer, hvormed Metaphysiken forhen beskjæftigede sig, saa blev hiin som fuldendt lovpriste Logik i Virkelighed giort afhængig af Metaphysiken og draget ind med i sammes Skjæbne. J. G. Fichte udtalte her som i andre Henseender tydeligt, hvad implicit laae i Kants egen Lære. Die Gesetze der allgemeinen Logik, paastod han, und mit ihnen der oberste Grundsatz der ganzen Logik, werden erst in der Wissenschaftslehre deducirt und bestimmt. **Die Logik, als für sich seiende, formale Philosophie, ist gar keine philosophische Wissenschaft,** sie beruht auf einer zwar möglichen, aber an sich willkürlichen Abstraction, auf einer zufälligen Begrenzung der freien Thätigkeit des Geistes. Sie setzt das Erkennen als ein Gegebenes voraus, die Philosophie aber geht nur bis zur Ableitung des Erkennens. Die Logik und die ganze Möglichkeit derselben beruht auf der Thätigkeit der schaffenden Einbildungskraft; durch diese müssen alle Grundideen der Wissenschaftslehre hervorgebracht werden. Der Verstand ist mehr ein fixirtes, ein ruhendes, unthätiges Vermögen des Gemüths, der bloße Behälter des durch die Ein-

bildungskraft Hervorgebrachten und durch die Vernunft Bestimmten und weiter zu Bestimmenden.

Hvormeget endog Schelling ved sin Naturphilosophie, som die Wissenschaftslehre ikke indlod sig paa, adskilte sig fra Fichte, saa var han dog med Hensyn til Logiken næsten enig med denne; thi en vis ydre Tilnærmen til de Gamles, navnlig til Platos Logik kan vel her ikke komme i Betragtning. Efter Schelling kunne Logikens Grundsætninger ikke være ubetingede, fordi de blot-opstaae ved Abstraction fra vor Videns øverste Grundsætninger, saa at disse følgeligen maae opstilles, førend Abstractionen kan foretages. Vil man ikke, yttrer Schelling, gaae i en evig Cirkel, maa der opstilles et Princip, i hvilket Indholdet er betinget ved Formen, og Formen ved Indholdet. Den sædvanlige (formale) Logik hører aldeles til de empiriske Forsøg i Philosophien, ved det uheldigste Misgreb sætter den Fornuften under Forstanden, hvis Love opstilles som absolute. Til en saadan Forstandsvidenskab kan Philosophien ikke knytte nogen Forhaabning. Skal Logiken være en sand Formens Videnskab, saa maa den være Dialectik, reine Kunstlehre der Philosophie. — Høist mærkelig med Hensyn til det her Omtalte er imidlertid den Omstændighed, at hverken selve Schelling ikke heller, saavidt jeg veed, Nogen af hans Disciple have forsøgt paa at fremstille Logiken som Dialectik og reine Kunstlehre der Philosophie og saaledes i Virkeligheden vise hvad Logik er og skal være.

Idet saaledes Logiken blev draget med ind i Systemernes Verlen, maatte den enten blive forkastet som en betinget, underordnet Videnskab, eller som transcendental Logik identificeres med Metaphysiken. Da man almindeligen erklærede Logiken for Videnskaben om Tænkningens Love, Regler, men hine formeentligen høiere Videnskaber, som die Wissenschaftslehre og a. l., selv dannede sig et Hele af Tænkeprocesser i Constructionen af de logiske Love, saa laae den Tanke nær, at fremstille Logiken som den almindelige Grundvidenskab, der i sig indeholder det høieste Princip for al Idealitet og Realitet, Objectivitet og Subjectivitet. Dette skulde være den ledende Grundidee i Bardili's Logik (Stutgartt. 1800). „Sie (Logik) ist die wahre philosophia prima: denn die ganze Wahrheit des Seins und Erkennens ist nur mit der Wahrheit des Denkens gegeben. Das Eine, was sich in diesem als Eins und Ebendasselbe in Vielem unendlichemal wiederholbar zeigt, ist eben das Eine, Unwandelbare in allem Wandel, das durch sich selbst vollkommen Bestimmte sowohl als Bestimmende, in der unbestimmbaren Menge aller möglichen Fälle seines Gebrauchs (ens unum, verum, bonum). Durch die Manifestation desselben in der Materie ist erst alle, sowohl objective als subjective, Realität bedingt.“ Ved dette System skulde der bevirkes en Reformation i Philosophien ved Hjælp af Logiken, og den ved Plato indledede, ved Leibnitz videre fortsatte Undersøgelse om Erkjendelsens Realitet gjenfremstilles og fuldendes. Dog — det blev kun ved Ønsket. I Virkelighed

gjorde Bardili ved sin Logik ingen mærkelig Revolution i Philosophien.

Meget ugunstig for Logiken var saavel Jacobi's Lære, som hans hele Individualitet. Med hvor stor Aandsstyrke han end søgte at opretholde den christelige Theismus, som den enest sande Lære, mod de efter hans Mening dermed uforenelige Systemer paa hans Tid; hvor livlig og blomstrende, hvor qvægende end hans Fremstilling er: saa bliver han dog i sin Polemik mod den demonstrative Erkjendelse i høi Grad eensidig. 1) Enhver Demonstration, paastaaer han, fører i Philosophien til Fatalisme Spinozisme, Atheisme; 2) der gives en umiddelbar Vished i vort aandelige Liv, Troen (rational Anskuelse efter en anden Terminologie), hvorved vi indoptage Gud, Friheden og den objective Tilværelse. En Videnskab, der beroer paa Muligheden og Nødvendighen af det Systematiske, fandt naturligviis ingen Plads i dette System.

Hegel har i sin allerede 1812 udkomne Logik viist, at det Begreb, man hidtil havde om Logiken, var grundet i den forudsatte Adskillelse af Erkjendelsens Indhold og Form, og i, at Sandheden skulde beroe paa den sandselige Realitet. Man tænkte sig det reale Indhold (Gehalt) aldeles udenfor de logiske Former, som en hiinsides, for sig værende Verden, skjøndt dog Fornuften selv er det egentlige Substantielle, det sande Reelle. Logiken er, siger Hegel, langtfra at være en blot formel Videnskab, meget mere en saadan, hvis Indhold tillige er den sande Materie, Tanken, forsaavidt denne ligesaavel er selve

Sagen, den rene Fornufts System, Sandhedens Rige, saaledes som denne uindhyllet i og for sig er. „Die Logik ist die Wissenschaft des reinen Denkens, die zu ihrem Princip das reine Wissen hat, die nicht abstracte, sondern dadurch concrete, lebendige Einheit, daß in ihr der Gegensatz des Bewußtseins von einem subjectiv-für sich Seienden und einem zweiten solchen Seienden, einem Objectiven, als überwunden,und das Sein als reiner Begriff an sich selbst, und der reine Begriff als das wahrhafte Sein gewußt wird." Logiken falder, som bekjendt, efter Hegel i tre Dele: den første Deel beskjæftiger sig med den umiddelbare Væren, Begrebet i sig; den anden handler om Væsenet d. e. Begrebet som Reflexionsbestemmelsernes System. Begge Dele indbefatte altsaa omtrent, hvad forhen afhandledes i Metaphysiken, og kaldes af Hegel ved Navnet objectiv Logik, uden at han dog vil, at der lægges nogen særdeles Vægt paa Udtrykket objectiv. I den tredie Deel (den subjective Logik) handles om Begrebet i og for sig, om Væsenet som det frie, selvstændige, sig i sig bestemmende Subjective, eller meget mere som Subjectet selv. I den subjective Logiks første Afsnit afhandler Hegel det Meste af det, som den sædvanlige formale Logik opstiller som noget tilfældigt Givet, hvorom der gjøres visse Bemærkninger; hos ham derimod viser det sig som Evolutioner af et Princip, som nødvendigt fremgaaet af og betinget ved det Foregaaende. — Lægger man Mærke til, i hvilken Række Aarhundreder Logiken har gjældt for en uomstødelig, urokkelig Videnskab, er bleven anseet for

det Punct, hvori de ellers divergerende Philosopher harmonerede *), erindres der, i hvor lang Tid man troede i denne Videnskab at have i det Mindste et Regulativ, et formelt Kriterium, som kunde lægges til Grund i opkomne Stridigheder; saa vil man indsee, hvad der fra denne Side af er præsteret ved den hegelske Philosophie, der, som sagt, uigjendriveligt har godtgjort, at den formelle Logik er som en paa den i sig tomme Modsætning mellem Væsenet og Formen beroende Videnskab grundløs, at den er en Videnskab, hvis Principer maa søges andenstedsfra.

Uden at ville eller kunne give her en kort Resumé af alle de Indvendninger o. s. v., der ere gjorte mod det Hegelske System i Almindelighed som mod Logiken især deleshed, fremsættes her blot nogle aphoristiske Bemærkninger, som have til Øiemed at give et vel kun dunkelt Billede af Logikens Plads hos adskillige af Nutidens Philosopher. — Hos Hegel, indvendes der, forudsættes stedse, at man allerede har indseet og overbeviist sig om, at Væren og Tænken, real og ideal, objectiv og subjectiv ere i sig identiske. Paa ethvert Punct i Systemet henvises man med Hensyn til denne Identitet til Logiken; der skulde paa ethvert Trin af Kategorierne det Objectives Reflexionsbestemmelser blive opløste i det Subjectives og omvendt. Dog — med denne Overgang forholder det sig saaledes: Logiken træder, forudsættende denne Indsigt, hen til den første Kategorie. „Jeg forstaaer ikke," siger Chalybæus, „den første Synthese, naar jeg ikke iforveien har indseet Iden-

*) See Fortalen til Sibberns Logik, Side 3, 2den Udgave.

titeten af Væren og Tænken." Og da denne Forudsætning paa intet Sted i Logiken retfærdiggjøres, støder dette Ubegrundede os ved hver følgende Synthese; ikke at tale om Overgangen fra Logiken til Realphilosophien. Logiken, paastaae Nogle af Hegelianerne, viser tilbage til Phænomenologien. Dog, hvad er denne? Paa det Sted, hvor det foreliggende Spørgsmaal skal besvares, er den Psychologie og er som saadan anviist af Hegel sin Plads i Systemet og bearbeidet der d. v. s. i Læren om den subjective Aand *). Fremdeles indvendes der, at man ved „reen Fornuft", ved apriorisk Dialectik kun naaer hen til Tænkeligheden af et Positivt. Beviset for dets Virkelighed kan kun være baseret paa det Virkelige; gaaer man ud derfra, da vil, paastaaes der, Beviset blive ligesaa evident og uimodstaaeligt, som det under den modsatte Betingelse er fuldkommen uudførligt. — Strax Systemets Begyndelse har altsaa været utilfredsstillende for Mange; skjøndt vistnok kun Faa have gjort sig denne ubeviiste Forudsætning klar; snarere ere de Fleste stødte tilbage af det Begreb, som der hos Hegel er lagt i den objective Logiks Begyndelse som Begyndelse. For nemlig

*) Ob mit der Phänomenologie die Einsicht in das System zu machen sei, oder ob die Logik der wahre Anfang bleibe; wo, durch ihre Gegner gedrängt, jetzt die Meisten zur ersten Entscheidung sich zu neigen scheinen, um ihnen eine sonst fehlende Erkenntnißlehre entgegenhalten zu können — in directem Wiederstreite gegen die letzte Gestalt, die Hegel selbst seinem Systeme in der encyclopädischen Darstelluug gegeben. J. H. Fichte. Zeitschrift für Philos. und specul. Theol. I. p. 122. Sammenlign dermed Hegels Encyclopædi, 3die Udgave S. 35 og 36.

at forstaae en Begyndelse (Logikens) hos Hegel, for at finde Interresse ved og Trang til et saadant Udgangspunct, til en saadan dialectisk Bearbeidelse, dertil udfordres en meget uddannet philosophisk Bevidsthed; man maa dybt have gjennemtænkt Philosophiens foregaaende Standpuncter.

Disse og flere Indvendninger haabede blandt Andre J. H. Fichte at ville være hævede ved en Erkjendelseslære, som uden Hensyn til nogen foregaaende eller nærværende philosophisk Erkjendelses Standpunct skal løse Erkjendelsens Gaade, skal kunne kaldes Prolegomena til enhver Metaphysik og til videnskabelig Erkjendelse overhovedet. Denne indledende Videnskab skal begrunde Erkjendelsens Mulighed overhovedet, som ogsaa, først i selve Systemet, godtgjøre sin egen Mulighed, hvormed atter staaer i Forbindelse Spørgsmaalet om Metaphysikens og dens Methodes Begreb. — For at tilfredsstille de Fordringer, der gjøres til en saadan Videnskab, maae der gaaes ud fra dens umiddelbare Virkelighed, opfattet aldeles saaledes, som den gives, — og dette er Fornemmelsen, der er Erkjendelsens meest umiddelbare Tilstand, og implicit indeslutter i sig den hele Erkjendelse, som i sin Indviklethed maa blive Gjenstand for en Opgave, et Problem. Den høiere Drivefjer, det, som skynder os til at tage Alt i bevidst Besiddelse, er — Tænkningen, der her er tilstede i sin største Umiddelbarhed; og den er det og intet Andet, ved hvis Besiddelse Mennesket, endog paa sit laveste Standpunct, hæver sig over Dyret. — I Systemets første Deel, som her alene vedkommer os, indeholdes Bevidsthedens videnskabelige

Udviklingshistorie til og i Tænkningen. Denne Deel er altsaa en Erkjendelsens Logik eller „Kritik;" dens Methode er den evolverende, fra det blotte Indeholdte til bevidst Udtrykthed udviklende; og forsaavidt kan der paastaaes, at Fichte er bleven i nærmest Continuitet med Schellings og Hegels methodiske Fremgangsmaade *).

Om en saadan Videnskabs, en saadan Begyndelses Sandhed er absolut eller kun relativ, er det ikke her Stedet at afhandle, saameget mere som jeg om kort Tid haaber efter Evne at omtale det i Indledningen til en Erkjendelseslære ganske bygget paa Fichtes Princip. Her tillader jeg mig blot at bemærke, at den Lethed, der herskер i Fichtes System, som saameget tager Hensyn til det i Tiden Første, medens der ikke, for at forstaae Begyndelsen, nødvendigen forudsættes nogen foregaaende philosophisk Dannelse, gjorde, at jeg fandt den første Deel af dette System (das Erk. als Selbsterk.) fortrinlig passende som Indledningsvidenskab til Philosophie i Almindelighed, og jeg udarbeidede derfor med stadigt Hensyn til denne Deel en Erkjendelseslære, hvori Logiken kunde afhandles og hvori den kunde finde en idetmindste relativ Begrundelse. Hertil kom en ydre Anledning, som jeg troer at burde omtale.

Ved en Bestemmelse af Underviisningsraadet paa Landcadetacademiet afskaffede man den der forhen brugte „Tænkelære" af Tolz; og det blev overdraget en af de daværende Lærere i Logik Hr. Lieutenant v. Deichmann at udarbeide en

---

*) See Fichtes Zeitschft f. Phil, und sp. Theol. II. p. 264.

anden til Tidens Tarv mere svarende Lærebog. Dog — allerede kort Tid derefter overraskede Døden denne dygtige Lærer, og det ham overdragne Arbeide blev der følgeligen intet af. Da jeg just paa denne Tid vicarierede som Lærer ved Academiet, fik jeg at vide, at man vilde benytte som Lærebog i Logik et Manuskript til en Logik, som Poul Møller i Aarene 1832 og 33 havde holdt for de Studerende ved Universitetet, som underkastede sig anden Examens anden Deel. Jeg fandt af flere Grunde dette Udkast for mindre passende for Academiet og vovede derfor at indsende til Underviisningsraadet et kort Udkast til en Logik efter Fichtes forhen omtalte „Das Erkennem als Selbsterkennen" med Forespørgsel, om dette ikke muligen skulde kunne ansees for mere svarende til Tidens Fordringer end en blot formel Logik *).

Underviisningsraadet udvalgte en Committee, bestaaende af

---

*) Jeg haaber, det ikke vil være paa urette Sted at omtale en anden Grund, der ledede mig til just saameget som muligt at holde mig til Fichte. Jeg haabede nemlig ved dette Arbeide at udfylde, om endog mangelfuldt dog ei aldeles uden Nytte, et Hul, som vil være i Poul Møllers philosophiske Værker, — naar de udkomme. Poul Møller har nemlig holdt og i Manuscript efterladt sig en Forelæsning over den nyere Philosophies Historie efter J. H. Fichtes „Über Gegens. Wendepunct und Ziel H. P.," 1ste Deel, og en over Ontologien efter samme Værks 3die Deel. I Tidsrummet mellem disse to Forelæsninger har han, saavidt mig er bekjendt, ikke holdt nogen Forelæsning over Logiken efter det efterladte, her udgivne Manuscript. Saa at han efter al Rimelighed vilde have fuldstænddiggjort de omtalte to Forelæsninger efter Fichte ved det nødvendige Mellemled — das Erkennen als Selbsterkennen.

3 Medlemmer, der skulde bedømme, hvilken Lærebog, der var den meest hensigtsmæssige, enten Poul Møllers formelle Logik eller den efter Fichte bearbeidede Erkjendelseslære. Pluraliteten af disse Committeens Medlemmer fandt imidlertid at — den blot formelle Logik var at foretrække. Dog fandt man, at den ikke ligefrem kunde benyttes, men at der nødvendigen maatte forudskikkes en „vidtløftig psychologisk-phænomenologisk Indledning." Det blev overdraget mig at udarbeide en saadan og tillige til selve §§ i Logiken at hosføie de fornødne Forklaringer, Exempler o. s. v. Det er dette Arbeide, som her er givet i Trykken. Læseren maa jeg bede undskylde det Feilfulde, som findes hist og her, der for en Deel har sin Grund i den korte Tid, der var mig forundt til dette Arbeide. Det Besynderlige, som ligger i for nærværende Tid at skulle skrive en Indledning til en blot formel Logik, maa bære Skylden for den ikke allevegne vedligeholdte Harmoni mellem 1ste og 2den Deel. I første Deel har jeg især fulgt Rosenkrantz, Hegel og J. H. Fichte, foruden enkelte Andre, der ere nævnte paa det Sted, hvorde ere benyttede. I anden Deel ere selve §§, efter Committeens udtrykkelige Ønske, tagne ordret af Poul Møllers Manuscript, hvorimod Udviklingen under § er indrettet, saavidt muligt, efter Bogens Bestemmelse, og har jeg her især benyttet Sibberns Logik, 2den Udgave.

Den efter Fichte udarbeidede Erkjendelseslære haaber jeg om kort Tid at skulle kunne forelægge et større Publikum, end vel denne, der er skreven i et saa specielt Øiemed, tør ønske sig.

Den 28de August 1839.

Carl Berg.

Videnskabelig Oversigt.

Forerindring. Hvad Logik er — dens nødvendige Begrundelse ved Erkjendelseslæren. — Hvad Erkjendelseslæren er, hvad formal Logik er. §§ 1—3.

Første Deel.

Erkjendelseslæren.

Indledning. Erkjendelseslærens Inddeling. §§ 4—6.

Første Periode.

Aanden som Sjæl.

§ 6—18.

Første Capitel. 1) Om Fornemmelse overhovedet. §§ 6—8.

2) Ydre Fornemmelser.

(Hudsølelse, Smag, Lugt, Syn, Hørelse.)

§§ 9—13.

3) Indre Fornemmelser. § 14.

Andet Capitel. Aandens umiddelbare Subjectivitet.

§§ 15—17.

1) Sjælen som Totalitet af Fornemmelser.
2) Sjælen som den ideelle Existens af Fornemmelser.
3) De modtagne Fornemmelser udgjøre Aandens particulære Verden.

Anden Periode.

Aanden som Bevidsthed.

§§§ 19—48.

Første Capitel. Bevidstheden som saadan.
I) Den sandselige Bevidsthed. § 19.
(Rum og Tid — Sandsebedrag.)
II) Den vaerblivende Bevidsthed. §§ 20—25.
(Ting — Beskrivelse — Iagttagelse — Experiment — Erfaring — Det Enkelte og Almindelige, begges Forhold til hinanden.)
III) Den forstandige Bevidsthed.
(Det Indre- og Ydre — Phænomen — Lov — Forstand — Kraft.)
Andet Capitel. Selvbevidsthed. §§ 33—45.
(Om Subjectets og Objectets Forhold.)
A. Selvbevidsthed i Forhold til det Uselvstændige.
1. Det begjerende Selv.
2. Det begjerede Object.
3. Nydelsen af Objectet.
B. Selvbevidsthed mod Selvbevidsthed.
1. Drab.
2. Modsætning mellem Herre og Træl.
3. Trældommens Ophævelse.

a. Herrens Bevidsthed.

b. Trællens Bevidsthed.

c. Ophævelse af Trældommen

C. Selvbevidsthedens Anerkjendelse.

Tredie Capitel. Fornuftig Selvbevidsthed. §§ 45—48. (Identitet af det Subjective og Objective — Kategorierne — Ontologien.)

Tredie Periode.

Aanden som Aanden.

§§ 49—101.

Første Capitel. Anskuelse.

I. Følelse. §§ 53—54. (Dens Adskillelse fra Fornemmelse og sandselig Vished — dens Væsen.)

II. Opmærksomhed. § 55. (Opmærksomhed i sin Vorden — som vant Tilstand — dens Forskjel fra Vaerblivelse.)

III. Anskuelse. § 56. (Hvorledes Intelligensen ved denne kommer til sig selv — Fremgang fra Følelse til Anskuelse.)

Andet Capitel. Forestilling. §§ 57—61.

I. Hukommelse.

a. Billedet. §. 58. (Dets Tilbliven — dets Forhold til Sagen o. s. v.)

b. Forglemmelse. § 59. (Hvad der egentligt forstaaes ved Forglemmelse — Misforstaaelse i Opfattelsen af dens Væsen)

c. Forestilling. § 60. (Dens Forskjel fra Billedet o. s. v.)

II. Indbildningskraft. §§ 61—67.

1. Reproductiv Indbildningskraft. §. 62.

a. Reproductions-Acten. § 63. (Aandens active Forhold her, Beskaffenheden af det Reproducerede.)

b. Forestilligens Association i Reproductionen. § 64.

α. Den subjectiv-objective Reproduction. § 65. (Det i Rummet Coexisterende — det i Tiden Succederende.)

β. Den objectiv-subjective Reproduction. §§. 66—67. (Dens Beskaffenhed — Urigtigheden i Udtrykket: Ideeassociationens Love.)

2. Den productive Phantasie. §§ 68—75.

(Dens Forskjel fra den reproductive Indbildningskraft.)

a. Phantasiens qualitative Bestemthed.

α. Med Hensyn til Rummet. (Phantasien som geometrisk, som plastisk, som pittoresk.)

β. Med Hensyn til Tiden. (Musikalsk Phantasie.)

γ. Med Hensyn til Sproget.
(Phantasiens poetiske, rhetoriske og philosophiske Retning.)

b. Phantasiens qvantitative Bestemthed. § 70.

α. Den extensive Phantasie.
β. Den intensive Phantasie.
γ. Foreningen af Begge.

c. Phantasiens Formaal. §§ 71—75.

α. Phants. symbolske Form
β. Phants. plastiske Form } § 72.
γ. Phants. romantiske Form

α. Phants. som ophøiet
β. Phants. som skjøn } § 73.
γ. Phants. som individuel.

α. Den raae Phantasie
β. Den dannede Phantasie } § 74.
γ. Den fordærvede Phant.

Phantasiens Overgang til Tænkniug.

3. Den semiotiske Phantasie. §§ 76—90.

(Forskjel mellem Symbol og Tegn.)

a. Ikonisme. §§ 77—81.

α. Betegnen i Rummet.
β. Betegnen i Rum og Tid tillige.
γ. Betegnen i Tiden.

b. Sproget. §§ 82—86.

α. Det etymologiske Sprogelement.
(Umiddelbart efterlignende Ord — uegentlige eller laante Ord — umiddelbart af Intelligensen frembragte Ord.)
β. Det grammatiske Sprogelement.
(Det metaphysiske Element i Sproget.)
γ. Det syntaktiske Sprogelement.
c. Skriften. §§ 87—90.
α. Tegnskrift.
β. Billedskrift.
(Hieroglyphernes phonetiske Element.)
γ. Bogstavskrift.
III. Erindren. §§ 91—95.
1. Den beholdende Erindringsevne.
(Forhold mellem Forestilling og Navnet.)
2. Den reproductive Erindringsevne.
(Ordenes Association.)
3. Den mechaniske Erindren.
Tredie Capitel. Tænkningen. §§ 96—101.
(Dens Forhold til Bevidstheden og Forestillingen — Dens Gjenstand o. s. v.)
a. Begreb.
b. Dom.
c. Slutning.

Anden Deel.

Den formale Logik.

Dennes Forhold til Erkjendelseslæren. § 1. S. 93.

Første Capitel. (Om Begreber. §§ 2—12.
Om reelle Eenheder — Om Hypotheser og Conjecturer — Beskaffenhedsbegreber — Om Begrebets Omfang og Indhold — Arts- og Slægtsbegreber — Definition. — Inddeling, Deling, Distinction — Om Begrebets subjective og objective Betydning.)

And t Capitel. Om Domme. §§ 13—19.
[Flere Slags Domme — Forskjel mellem en logisk Dom og en gramatikalsk Sætning — Dommenes Qvalitet (Kategorierne: Væren, Ikkeværen og Indskrænkning af Væren eller bestemt Væren) — Dommes Qvantitet (Kategorierne: Eenhed, Fleerhed og Alhed) — Dommes Relation (Kategorierne: Substans og Accidens, Grund og Følge, Vexelvirkning) — Dommes Modalitet (Kategorierne: Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed) — Analytiske og synthetiske Domme — Overeensstemmende og modstridende Domme (contradictoriske, contrære Domme o. s. v.)].

Tredie Capitel. Om Slutninger og Beviser. §§ 20—35.
[Umiddelbar Slutning — dens Betydning — Syllogismen (Kategorisk) — Overbegreb, Middelbegreb, Underbegreb — Præmisser og Con-

clusionen — Første, anden, tredie og fjerde Figur — Den hypothetiske og den disjunctive Syllogisme — Den hornede Syllogisme — Polysyllogisme, Kjædeslutning. §§ 20—31. — Beviser: a) Demonstrationer; b) Begrebsanalyse — Beviis ved Induction og Analogi, om disses indbyrdes Forhold — directe og indirecte Beviser §§ 32—34 — Om Feil i Beviisførelsen § 35 — Love for Tænkningens Virksomhed § 36.

Tillæg indeholdende Materialier til skriftlige Øvelser i:

I. Distingveren. S. 135.

II. Desineren. S. 140.

III. Classificeren. S. 147.

a. Den logiske Inddelen. S. 153.

b. Den reale Delen. S. 160.

Følgende Feil bedes rettede, før Bogen bruges.

Side	11	Linie	5	Intilligensen læs: Intelligensen
—	12	—	14	Aanders l.: Aandens
—	17	—	1	Objeet l.: Object
—	18	—	5	derimod som l.: derimod, som
—	24	—	11	den Sande l.: det Sande
—	26	—	3	f. n. thi, den l.: thi den
—	28	—	6	f. n. Existents l.: Existens
—	77	—	7	f. n. Skriften l.: c) Skriften
—	33	—	11	f. n. hvae l.: have
—	33	—	11	f. n. maa l.: maae
—	35	—	8	identisk l.: identiske
—	40	—	11	Intilligens l.: Intelligens
—	40	—	1	
—	41	—	8	f. n. bleven l.: blevet
—	47	—	3	f. n. nn l.: nu
—	133			Destingveren l.: Distingveren.

Forerindring.

§ 1.

Hvad Logiken er, dens Begreb, kan ikke fremstilles iforveien, men maa fremgaae ved Bekjendtskab med hele Videnskaben; imidlertid kan der, for at lette Forstaaelsen, og vække deres Opmærksomhed, som mangle Indsigt i dens Væsen, foreløbigt berettes, at den er Videnskaben om den menneskelige Tænkning.

§ 2.

Men for at indsee, hvad Tænkningen som saadan er, maa der nødvendigen forudskikkes en kort Udvikling af Aandens Historie til det Punkt, hvor denne viser sig som Tænkning, det vil sige, der bør eftervises de forskjellige Trin, som Mennesket maa overvinde,

før det bliver sig selv bevidst som et Væsen, der reflecterer over sig selv og sit Forhold til Omverdenen. Ligesom vi overhovedet først faae ret Indsigt i Tingene, naar vi gjøre os bekjendte med den Act, hvorved de for os ere fremtraadte med den Bestemthed, som de for os have.

§ 3.

Forsaavidt Videnskaben nu fremstiller den menneskelige Erkjendelses Udvikling til Begreb, Dom, Slutning, kalde vi den Erkjendelseslære. Som Læren derimod om de rigtige Former for det givne Begreb, Dom, Slutning er den den formale, sædvanlig kaldte reen almindelige Logik, hvis sande Betydning ikke kan forstaaes uden Erkjendelseslæren — En Paastand, som her ikke kan bevises, men hvis Rigtighed vil blive indlysende ved selve Fremstillingen.

Første Deel.

Erkjendelseslæren.

Indledning.

§ 4.

Mennesket kan ikke skride ud over sig selv hverken i den ene eller den anden Retning; al Erkjendelses Begyndelse, Maal og Ende er Mennesket selv, som indslutter i sit Indre den Kjerne, der udviklet gjengiver hele den brogede Verden, der bevæger sig om det; giver samme ikke som et Chaos, men som en Organisme, hvis Øiemed, Love og Grund Mennesket finder i sig selv.

§ 5.

I Udviklingen af det aandelige Liv have vi her tre Momenter at lægge Mærke til:

I. I den første træder Tænkningen endnu ikke frem som saadan. Aanden er i umiddelbar Eenhed med Naturen, den existerer som Sjæl, kun som Mulighed er den meer end Naturen, d. e. efter sit Væsen er den forskjellig fra denne, men den maa selv virkeliggjøre denne Forskjel. Det første Spor hertil fremtræder i „Fornemmelsen."

II. Det andet Stadium indtræder ved Bevidstheden, som er den Act, hvorved Aanden adskiller sig som Subject fra Alt, hvad den ikke er, og som for den er Object; rettet mod det Ydre kaldes den Verdensbevidsthed; er Subjectet derimod selv Gjenstand for sin Viden, er Bevidstheden Selvbevidsthed.

Som Foster er Barnet kun efter Muligheden Menneske; som diende begynder det at adskille sig fra Omverdenen, det skriger o. s. v. Noget længere hen adskiller det sig som Subject fra andre Gjenstande; August vil have det og det. Det søger at gruppere de forekommende Gjenstande efter forhen mødte, det kalder alle fremmede Mænd Oncler, alle Hunde Diana. Endelig sætter det sig som „jeg."

III. Henvendt mod sig selv, sættende sit eget Jeg mod sig selv, saaledes, at den som vidende, tænkende Subject selv er Gjenstand for sin Viden, træder Aanden endelig frem som Aand, erkjender sig selv, sit Væsen som almindelig Fornuft, der er fælleds med den Fornuft, der er tilstede i Tingene. Aanden er fremtraadt som saadan.

Drømme vi, da træder Aanden frem som Sjæl; vi have ingen Magt over den brogede Drømmesværm.

Læse vi derimod en Drøm, f. Ex. i Paludan Møllers „Amor og Psyche", saa ere vi os bevidste; vi kunne vende vor Bevidsthed fra dette Object til et andet.

Digte vi en Drøm, udsmykke den med vor Phantasies Billeder, viser Aanden sig som Aand.

Første Periode.
Aanden som Sjæl.

Første Capitel.
Om Fornemmelse overhovedet.

§ 6.

Der gives for Mennesket en naturlig, oprindelig Tilstand, hvor en fuldkommen Bevidstløshed hersker, fordi det høiere Lys, den indre Kraft her endnu ikke er opgaaet eller udviklet — den spæde Barndom. Thi ei alene kommer Mennesket til Verden uden al virkelig Erkjendelse og uden egentlige Forestillinger, men ogsaa med ufuldendte Redskaber og indviklede Kræfter, og blandt de uddannede Organer og Functioner ere de laveste og yderste de, paa hvis Virksomhed først gjores Krav.

§ 7.

Udsat ved sin Fødsel for en verlende Verdens mangfoldige Indvirkninger, befinder Barnet sig i en Tilstand, som kan lignes med Sovnens, Uopmærksomhedens o. s. v.; den hele Sandseverden, den fulde Strøm af afficerende Sandseindtryk er for det spæde Barn et Intet. Hvad der lidt efter lidt lader Barnet vaagne, formidler det med Omverdenen, er Sandseligheden eller Barnets Evne til at modtage Indtryk. Her er endnu Sjælen ei istand til at adskille den Indvirkning, som den modtager, fra den Tilbagevirkning, der udgaaer fra den — det fornemmende Subject er uadskilleligt fra det, der fornemmes — begge gaae i uadskillelig Eenhed ved Siden af hinanden, hvilket er Aar-

sag til den eiendommelige Friskhed, Styrke, Livlighed og Fylde, der ledsage Sandseindtrykkene.

A.

Ydre Fornemmelse.

§ 8.

Da den menneskelige Organisme er den individuelle Totalitet af Naturlivet, staaer den i et alsidigt Forhold til samme. Menneskets Organisation er i sig homogen med alle Naturens Stoffer og Former, hvorfor den f. Ex. med Hensyn til Næringsmidler viser en fuldkommen Uindskrænkethed, gjør alt Vegetabilsk, saavelsom Animalsk homogen med sig, fordøier det. Det kan ei alene overvinde den for Dyret uovervindelige Ækelhed — i Hungersnød spise Rotter o. s. v. — men det formaaer endogsaa at vænne sig til Gift — Mithridates.

Sandselighed er ikke andet end Bemægtigelse af Naturen efter dennes hele Tilværelse, i Form af Fornemmelse; og allerede heraf sees, hvorledes den ubestemte Almeenfornemmelse kan articulere sig i de bestemte, enkelte Sandsefornemmelser, da nemlig Luft, Lys o. s. v. have deres særskilte Reflex i den menneskelige Organisme.

§ 9.

Følelse, Smag, Lugt.

Naturen er i Almindelighed Materie, og Sandsen derfor er Følelsen (Hudfølelse). Materiens Begrændsning i Rummet og mechaniske Sammenhæng blive ved denne Sands fornumne.

Men Naturen er ogsaa i sig paa mange Maader bestemt, og denne qvalitative Differens yttrer sig i det Materi-

elles Opløsning og Omdannelse ved den chemiske Proces. Ved Lugten og Smagen fornemmes en saadan Differens. Det er her ikke blot Objectets ydre Figur og Bevægelse, der oplades for Sandserne, men dets indre Beskaffenhed; ved Smagen og Lugten bliver Objectet virkelig assimileret. De træde derfor begge i Ernæringens Tjeneste.

§ 10.

Synet.

Forskjellig fra Materiens mechaniske Sammenhæng og chemiske Bestanddele er den Form, der fra inden af kundgiver sig i sit Ydre — det organiske Liv. En væsentlig Betingelse for dettes ydre Tilsyneladelse er Lyset: Krystallens gjennemsigtige Klarhed, der gjør Overgangen fra den uorganiske til den organiske Natur; Planternes Farve, der afhænger af Sollysets Indvirkning; Sjælen, som skinner ud af Dyrets Øie; det hele Omrids af Formerne o. s. v. Om nu ogsaa flere chemiske Processer meer eller mindre ere forbundne med Lysfrembringelser, saa træder dog Lyset først i sin fulde Betydning frem for den organiske Natur. Lyssandsen, Farvesandsen i Almindelighed er Synet.

§ 11.

Hørelsen.

Krystallen har aldeles intet Liv, Planten kun en fornemmelsesløs Saftbevægelse og selvstændig Vært; Dyret er væsenligt Selvfølelse, og jo mere det mangfoldiggjør sig med Hensyn til Organerne, jo høiere altsaa Modsætningen stiger, desto intensivere yttrer sig dets Selvfølelse ved Stemmen. At denne saa levende fremtræder hos Fuglene, kommer af, at disse ere skabte for Luften og følgeligt ere Organerne herfor meest uddannede, nemlig Lunge,

Bryst o. s. v. Tonen er ikke blot Følge af en mechanisk Forandring, en Zittren af Legemernes Cohæsion, men den er et frit Product af Organismen, der aabenbarer sin hele Eiendommelighed i den fremstødte Lyd. Ogsaa Klangen af det Uorganiske eller af det fornemmelsesløse Organiske kundgjør den indre Beskaffenhed d. v. s. Sammenhængens Huulhed, Fasthed o. s. v. Lyd- eller Tone-Sandsen er Hørelsen.

§ 12.

Overveie vi disse Sandsers Forhold til det sandsede Object, saa fordrer Følelsen umiddelbar Berøring med det Object, der skal fornemmes. Den sandselige Incitering, Lyst og Smerte, er derfor her den meest overveiende; Idealiteten den ringeste.

Ved Smagen og Lugten er vel endnu en Berøren, en umiddelbar Forbindelse med det, der skal smages eller lugtes, nødvendig; dog gaaer her Fornemmelsen ei saaledes i det Brede, som ved Hudfølelsen. Et halvt Gran Muskus kan fylde et Par Værelser med Muskuslugt, uden at Vægten synligen forringes. Lugten er af disse To den høieste Sands, den staaer mere i Erkjendelsens Tjeneste.

§ 13.

Synet og Hørelsen fordre aldeles ikke en saa umiddelbar Sammenhæng med den Gjenstand, der skal fornemmes, at her kan være Tale om en Berøring. Vel udgaae fra den seete Gjenstand Lysstraaler, fra den hørte Lydbølger; men det Luften giennemsvævende Billede er Mellemleddet mellem det synlige eller hørbare Object og det corresponderende Sandseorgan. Skjøndt nu vel Synet synes mindst at opvække Lyst eller Ulyst og som Følge heraf at være den meest

intellectuelle Sands, medens Tonesandsen afficerer hurtigere og voldsommere; saa er dog denne Inderlighed ingen Mangel, men snarere et Fortrin for Synets nonneagtige Kulde. Og skulde Synet endvidere synes at fortjene Forrangen, fordi den tilfører Intilligensen en storre Mængde af Gjenstande, saa forglemmer man, deels at Lydene — Raslen, Susen, Surren, Brummen; Piben, Klingen, Fløiten o. s. v. — ikke give i Varietet Farverne noget efter, deels at ved Sproget kan et langt større Rige af Forestillinger aabenbares. Blinde ere langt mere dannelsesnemme, end Døve, især Døvfødte.

B.

Indre Fornemmelse.

§ 14.

Vi kalde det i det Foregaaende afhandlede Slags af Fornemmelser ydre, ikke fordi de ydre Objecter i og for sig blive fornumne (thi kun Nervernes Affection er det vi fornemme), men fordi Fornemmelsen bliver bevirket ved en først udenfra kommende Affection. Indre derimod kalde vi den Fornemmelse, som bevirkes ved Aandens spontane Virksomhed; indre er altsaa her det samme som primitiv aandelig. Den indre Fornemmelse kalde vi Følelse, skjøndt man i daglig Tale ofte bruger Fornemmelse og Følelse som identiske Betegnelser. — Det Aandelige kan nu enten fornemmes i sin Almindelighed — Skjønhedsfølelse, Sandhedsfølelse, Retsfølelse, religiøs Følelse o. s. v., eller i sin concrete Individualisering — Mod, Glæde o. s. v.; Frygt, Sorgmodighed, Skam o. s. v. At Tænken, som Aandens egentlige Væsen, ligger til Grund

og er Udgangspunctet for den indre Fornemmelse, om vi end ikke med Klarhed ere os dette bevidste, indsees lettest ved at sammenligne Mennesket med Dyret. I Menneskets Frygt f. Ex. ligger altid Tanken om en tilintetgjørende Overmagt; noget ganske Andet er derimod Dyrets blinde Frygt — en Forskjel, Sproget ogsaa har iagttaget, idet det af Frygt betagne Dyr siges at være „sky" o. s. v.

Ligesom nu den ydre Fornemmelse inderliggjøres, saaledes yderliggjør (legemliggjør) sig den indre. Vi ville her blot erindre om Rødmen af Skam, Blegnen af Skræk, Graad, Latter, o. s. v. — Denne den indre Fornemmelses Activitet viser sig som en Modvirkning mod den lidende, afhængige Tilstand, der fremkommer ved den ydre Fornemmelse. Det Formidlende mellem disse to Aanders Virkemaader er Nerverne.

Andet Capitel.

Aandens umiddelbare Subjectivitet.

§ 15.

I) Sjælen, som Totalitet af Fornemmelserne.

Enhver Fornemmelse er forskjellig fra alle andre, saavel qvalitativt med Hensyn til Indholdet som qvantitativt med Hensyn til Graden og Vedvaringen, og i denne Forskjellighed tillige fuldkommen ligegyldig mod alle andre Fornemmelser. At den ene Fornemmelse er en Brænden, den anden en Susen o. s. v. angaaer aldeles ikke de enkelte Fornemmelser. Aanden som Sjæl er Totaliteten af alle disse Fornemmelser; den ene gjennemstrømmer den ligesaa

godt som den anden. Vi kunne derfor sige, at Sjælen er den almindelige Mulighed til at blive gjennemzittret af alle Fornemmelser.

§ 16.

II) Sjælen, som den ideelle Eristens af Fornemmelserne.

Forsaavidt enhver Fornemmelse opstaaer i Tiden og forgaaer i samme, er den noget Forsvindende. Men dette er blot en Forsvinden af den umiddelbare, timelige Eristens. Fornemmelsernes Væsenindhold bortdunster ikke, men bliver et Moment i Aandens Vorden, om denne end ikke med klar Bevidsthed erindrer samme. Aanden ophæver d. e. opbevarer Fornemmelserne, og er derfor at betragte som den ideelle Rummelighed, som i sig kan optage et uendeligt Indhold. I denne grændsesløse Expansion blive de i Tiden forsvindende Fornemmelser for stedse opbevarede. Heraf indlyser det, at det aldeles ikke er ligegyldigt, hvad der fornemmes; enhver Fornemmelse ridser sit Spor, og dette kan, var det endog kun en lille Skramme, aldrig udglattes.

§ 17.

III) De modtagne Fornemmelser udgjøre Aandens particulære Verden.

Skjøndt Sjælen i sig er Muligheden til alle Fornemmelser, staaer dog enhver enkelt Sjæl i en særskilt Kreds af Fornemmelser, hvori Verden concentrerer sig for den. Ethvert Individs Fornemmelsessphære er forskjellig. Ved Reproduction af de opbevarede Fornemmelser bliver Individet hjemme i disse, det har sin Verden deri. (Om „Reproductionen" længere hen).

Anden Periode.

Aanden som Bevidsthed.

Første Capitel.

Bevidstheden som saadan.

§ 18.

I Fornemmelsen er vel det Fornumne i sig forskjelligt fra den Fornemmende; men denne, Subjectet, sætter sig ikke for sig selv som Noget, der er forskjelligt fra hiint, Objectet. Som Bevidsthed derimod adskiller Aanden sig fra Alt, hvad den som Jeg ikke er; den „har" det som noget Andet, som Object. Bevidstheden er følgelig som denne Aandens Adskillelsesact ikke en værende Qvalitet som f. Ex. Temperamentet, men den Aandens Virksomhed, hvorved den sætter sig som Subject; den er ikke noget Givet som en Drømmetilstand, men den er sin egen Frembringer; den eristerer kun, idet den producerer sig selv.

Som Momenter i Udviklingen betragte vi:

I) Den sandselige Vished, der kun er Begyndelsen i Bevidsthedens Dannelse, en Fatten af Objecterne i deres Enkelthed ved Sandserne.

II) Da Bevidstheden i sig er fri for al Sandselighed, er Aandens ideelle Forhold til sig, maa den gaae ud over det første Moment, og søge at „blive" Objectet

„vaer" i dets Sandhed, ikke som blot umiddelbart, men saaledes som det er bestemt uden Hensyn til det opfattende Subject.

III) Men Tingen kan ikke som Enkelt erkjendes i sin Sandhed; det Almindelige er Tingenes egentlige Væsen, deres sig selv lige Lov. Bevidstheden i dette Forhold til Objecterne kalde vi Forstand.

I.

Den sandselige Vished.

§ 19.

Mennesket kan ei blive staaende ved den uordnede Masse af Sandsefornemmelser; selv det høiere Dyr hæver sig derover: Elementernes Chaos bliver Kosmos, erholder Orden og Følge i Sjælen som i Verden. Begyndelsen hertil indtræder ved Opgangen af Rum og Tid, eller ved Formerne og Lovene for Phænomenernes Udenforhinandenværen og Efterhinandenfølgen. Jeg føler denne Steen „her" i dette Øieblik „nu". Den Vished, der erholdes ved Sandserne, synes vel med Hensyn til Indholdet at være uendeligt riig og forskiellig, og tilmed at være den visseste, fordi den er formidlet ved de umiddelbart nærværende Objecter. Dog — Sandserne kunne bedrage. Dette maa imidlertid ikke misforstaaes: i og for sig bedrage de ikke, „naar de ere sunde", thi de virke med bevidstløs Nødvendighed. Kun med Hensyn til deres Forhold til Bevidstheden indtræder Muligheden af Sandsebedrag, fordi Sandsen maa være „dannet", for at kunne gaae ind paa

alle Forskjellene i den tilsvarende Objectivitet. Ogsaa kan Sandsen ganske rigtigt fremstille Phænomenet, og Sagen forholder sig dog i Sandhed anderledes. F. Ex. Jordens Forhold til Solen er anderledes end Sandserne give os Underretning om; en lige Stok sees brudt i Vandet o. s. v. o. s. v. Skjøndt altsaa Sandserne ikke maae bedrage, kunne de det dog, saaat den ved dem erholdte Vished er ikke tilforladelig. Fremdeles er ogsaa den rumlige og timelige Bestemthed ikke saa sand og vis, som det synes. Thi hvad der „nu" er „her", er maaskee i næste Moment „der", og „Nuet" ophæver sig i det Øieblik, det existerer. Fastholde vi dem, er „her" overalt, og „nu" er stedse; vi sætte kun Rummets og Tidens almindelige Bestemmelser. „Dette Menneske staaer her"; denne meget rigtige Dom ophæver sig, saasnart han blot gjør et Skridt. Den sandselige Vished kan derfor kun bringe os et høist indskrænket Indhold. Og dog er den et nødvendigt og opklarende Moment i Bevidsthedens Udvikling; uden Sandselighed vilde denne ikke naae til nogen Udfoldelse af sine Forskjelle, den vilde forblive indhyldet i sin Ensslighed. I og for sig er desuden det Enkelte og Almindelige identiske; Objecterne ere enkelte, men som enkelte ere de tillige af en almindelig Natur; deres Prædicater negere deres absolute Enkelthed. Idet Bevidstheden søger at befrie sig fra Enkeltheden og erkjende Gjenstanden i dens Sandhed d. e. i dens Almindelighed, hæver den sig over sig selv som enkelt, og forholder sig almindelig — den viser sig som vaerlivende.

II.

Den vaerblivende Bevidsthed.

§ 20.

Da det, der erkjendes ved een Sands, aldrig erkjendes ved en anden, da fremdeles intet Almindeligt, intet Forhold, intet Negativt kan sandses; indsees det, at den sandselige Vished kun veed, at noget er, ikke hvad det er: men om en saadan Viden er det os at gjøre. Og Overgangen hertil skeer, idet Sandsefornemmelserne sondres og forenes i Grupper; først de forenede Fornemmelser af denne Lugt, deune Farve, denne Figur kalde vi en „Ting" som en Rose. Tingen selv sandses ikke, men „hentænkes" som den fælleds Bærer, som Eenheden af disse mod hinanden indbyrdes, som mod Eenheden selv ligegyldige Forskjelle. Tingens bestemte Forskjelle ere for Bevidstheden de „Kjendemærker", hvorved den ene Gjenstand adskiller sig fra den anden. Opfattelsen af Kjendemærkerne i deres „Rigtighed", d. e. saaledes som de, som Tingenes Egenskaber, i sig bestaae, og i deres „Fuldstændighed", d. e. forsaavidt de udgjøre Tingenes Totalitet, giver til Resultat „Beskrivelsen".

§ 21.

Beskrivelsen er den Bevidsthedens Virksomhed, hvorved den søger at bemægtige sig det følte, hørte, seete Object fra alle de Sider, som Objectets Ydre frembyder. Beskrivelsen gaaer hos det enkelte Object fra Moment til Moment, og den gaaer fra Objeet til Object. Dog saaledes vilde

fremgaae en endeløs Proces. Det kommer meget mere an paa at vide, hvilke Kjendemærker der ere „væsentlige" hvilke „uvæsentlige"; thi kun den Bestemthed, uden hvilken en Ting ikke kan eristere som „denne" Ting, kalde vi væsentlig; andre Bestemmelser derimod som kun tilfældigt og yderligt forbinde sig med Tingens Eristens, maae derfor bortsondres som ikke henhørende til Tingens Væsen.

§ 22.

Bevidstheden „iagttager" derfor Tingen, for at „erfare", hvad denne i og for sig er, efterat det for Tingen Uvæsentlige er bortsondret. Først ved Jagttagelsen kan den komme til en grundig Beskrivelse, der ikke sammenblander det Uvæsentlige og Væsentlige, men kun opfatter de Egenskaber, som i Virkelighed udgjøre Tingens Eristens. For at kunne dette, maa Jagttagelsen gaae tilbage til den sandselige Vished; og da den der maa vogte sig for Sandsebedrag, er den mistænkelig med Hensyn til Sandserne; den søger at fjerne, hvad der muligen kan forstyrre Opfattelsens Rigtighed; søger at skjærpe Sandseorganernes Capacitet ved kunstige Instrumenter o. s. v.

§ 23.

I sin Fremgangsmaade er Bevidstheden afhængig af Gjenstanden. Er denne et Naturobject, kommer det an paa, om dette har en sig selv lig blivende Tilværelse, som et Mineral o. a. d. eller om det forandrer sig i sin Leven, som physiske og chemiske Processer, de organiske Væseners Vækst o. s. v.

Til Jagttagelsen af det Foranderlige bliver nemlig

„Experimentet" muligt. Man forsøger om Gjenstanden ogsaa, naar den bringes under visse hidskaffede Betingelser, forbliver den samme, som den var, da den forste Gang fremstillede sig for os. Med Aandens Bevægelse eller Historien kan derimod ikke experimenteres, fordi den er et Product af Friheden. Til Historiens Jagttagelse indtræder Vidnesbyrdet af den, for hvem en vis historisk Tildragelse har været umiddelbar Gjenstand for Vaerblivelsen d. e. Øre- og Øienvidnets Bevidstbed. Men da ved eet Experiment, ved een Jagttagelse endnu stedse Sandsebedrag enten i den ene eller den anden Henseende ere mulige, saa maa Jagttagelsen og Forsoget „gjentages." Og da en Begivenhed kan opfattes ufuldstændigt og eensidigt af eet nærværende Vidne, fordres nødvendigen en Berigtigelse og Fuldstændiggjørelse ved andre Dokumenter, og en Kritik af Vidnesbyrdet ved at sammenligne selve Indholdets Dele, for at see, om deri ikke findesModsigelser, der lade ane en Falskhed i Opfattelsen. Resultatet af den iagttagende Bevidsthed er Erfaringen.

§ 24.

Vaerblivelsen stræber at bestemme Tingen saaledes, som denne efter dens Væsen er. En Katalog af Kjendemærker, den være nok saa lang, tilfredsstiller ikke; Kjendemærkerne maae være sande, maae være Tingen væsentlige. Idet der herved gaaes ud over den enkelte Ting, viser denne sig kun som det Almindeliges Repræsentant. Begyndelsen skeer vel fra det Enkelte; den sandselige Vished, Beskrivelsen af det givne Object er Udgangspunktet, men Bevidstheden taber Interressen ved det Enkelte „som Enkelt."

Ligesom Bevidstheden i sin Enkelthed er almindelig, saaledes er ogsaa Gjenstanden det; Kiendemærkerne ere væsentligt som Prædicater af almindelig Natur. Dette Kride er hvidt; Bomuld ogsaa; Snee ogsaa o. s. v. At være hvid, Hvidhed er altsaa noget Almindeligt. Denne Eeg vorer; dette Græs ogsaa; denne Hund ogsaa o. s. v. Vært er et almindeligt Prædicat for det Organiske. Denne Løve er kjødædende; hiin ogsaa; denne ogsaa; den leve i Asien eller Afrika, være iagttaget af Aristoteles eller Cuvier; Erfaringen siger os derfor, at Løven er et kjødædende Dyr. — Med Begivenheder af Historien forholder det sig paa samme Maade.

§ 25.

Erfaringen uddrager altsaa det Almindelige af det Enkelte, og det Enkelte formidler Erkjendelsen af det Almindelige, der existerer i det. For Bevidstheden synes det vel, som om det Enkelte er Grunden til det Almindelige, thi den stiger ved hiint op til dette. Saasnart imidlertid det Almindelige er opnaaet, vendes Forholdet om. Thi nu viser sig det Almindelige meget mere som Grunden til det Enkelte. Følgelig er Enden af den vaerblivende Bevidsthed modsat Begyndelsen, forsaavidt man reflecterer paa, at dens Maal var at fatte det Enkelte; men den er ogsaa identisk dermed, thi det Almindelige er fundet som Tingens Væsen, og det Væsentlige i Tingen var Opgaven.

III.

Den forstandige Bevidsthed.

§ 26.

Ved Vaerblivelsen er Bevidstheden gaaet frem fra det Sandselige til det Ikkesandselige; thi det Væsentlige er ikke her det umiddelbart nærværende Enkelte, men det i det Enkelte eristerende Almindelige. Det sande er altsaa ikke Gjenstanden, saaledes som den apperciperes gjennem Sandsernes Medium, men det Almindelige er Tingens Isigværen, er Tingen i sig. Som Object for den sandselige Vished er Tingen forsaavidt noget for Bevidstheden Ydre; Vaerblivelsen negerer denne Yderlighed, dog ikke absolut, men med stadigt Hensyn til det Ydre, thi derfra udgaaer dens Vished; i Resultatet forsvinder Yderligheden, da Erfaringen er af almindelig Natur. Vil En meddele os sin Erfaring over en eller anden Gjenstand f. Ex. Kartoffelavl i en vis Jordbund, saa vente vi at kunne drage Nytte deraf under ellers lige Omstændigheder. Et erfarent Menneske kalde vi den der er hjemme i en eller anden Gjenstands almindelige Natur. Enkeltheden er med Hensyn til Erfaringen et Exemplar, hvori fremhæves det den immanente (ɔ: iboende) Almindelige.

§ 27.

Det Almindelige er altsaa det Indre af det Enkelte, hvis Mangfoldighed er ophævet deri. I Erfaringen er derfor endnu den Modsigelse: 1) at det Enkelte skal være den Grund, hvorpaa det Almindelige beroer, men at dog lige saavel det Almindelige skal være det Væsentlige, som

ligger til Grund for det Enkelte; 2) at det Enkelte kun er selvstændigt ved sin Enkelthed, og at dog det Enkeltes Bestemthed, som det alene har i sine Egenskaber, er væsentligt af almindelig Natur (§ 13), idet Egenskaberne ere frie Prædicater med Hensyn saavel til hinanden indbyrdes som til deres Sammenværen i en vis Enkelthed — Noget der blev efterviist i § 13 ved Prædicaterne Hvid, Vært o. s. v. Denne Modsigelse maa altsaa hæves.

§ 28.

Bevidstheden sætter derfor det Enkelte selv som det Uselvstændige med Hensyn til det Almindelige, og som det, der kun udgjør dettes ydre Tilsyneladelse, men som det Sande sætter den det Almindelige, der, selvstændigt i sin Eenslighed, udgjør Phænomenets „indre Lov;" først nu forstaaer Bevidstheden Omverdenen; thi saaledes, som denne appercipcres ved Sandserne, beskrives ved Vaerblivelsen, bestemmes ved Jagttagelsen i dens adskillende Kjendemærker, sammendrages til et Slags Almindelighed i Erfaringen, er den dog stedse endnu sammenblandet med det Sandselige, der indeholder den ydre Grund til Opfattelsen. Idet Bevidstheden hæver sig over den ydre Mangfoldigheds løse Brede og seer bort fra den sandselige Mediation, træder den over i en oversandselig Verden, hvori den erkjender sin egentlige Gjenstand, Loven. I denne Abstraction fra alt Sandseligt viser Bevidstheden sig som Forstand.

§ 29.

Det Enkelte, som det Ydre, kommer tilsyne som Yttring af det Indre, der som Mulighed til Yt-

tring er Kraft. Men Kraften yttrer sig kun, forsaavidt den bliver egget til at yttre sig; dog — det, der egger den, er atter en Kraft, som forat sætte sig mod sig selv, for at vise sig som Kraft maa egges, d. v. s. den første Kraft, er tillige den, der egger hiin. Kræfternes Opvækkelse er altsaa en gjensidig, saavel den ene som den anden er eggende og egget.

Kraften i og for sig er enkelt, er Noget, der unddrager sig for Vaerblivelsen, kun Kræfternes Spil, deres Yttringer komme tilsyne; og til dem maa Bevidstheden holde sig, for at finde Loven, som, hvor mangfoldigt ogsaa Phænomenet fremtræder, stedse bliver sig selv lig. Loven f. Ex for Lysstraalens Brydning er stedse og overalt den samme, men den træder altid frem under en forandret Skikkelse efter Mediets Forskjellighed: Vand, Glas, Luft o. s. v.

§ 30.

Phænomenernes Mængde og Tilfældighed interresserer ikke Forstanden, den ydre Fylde af den umiddelbare Tilværelse, hvori Loven kommer til Virkelighed, er noget Ligegyldigt for den med Hensyn til Lovens Eenhed og Nødvendighed; den reflecterer derfor kun paa det Enkelte (en vis Lysstraales Brydning) for derudaf at abstrahere en almindelig Lov (for alle Lysstraaler). Forstanden har altsaa en dobbelt Verden, den ene er Phænomenernes, og den anden de dem beherskende Loves. Hiin tilfalder Vaerblivelsen, og kun i denne finder Forstanden Tilfredsstillelse, for den gjelder kun Lovens abstracte Overfandselighed, ikke den sandselige Umiddelbarhed.

Imidlertid er Forskjellen mellem begge Verdener ingen

sand, thi, som Loven er den almindelige Fremstilling af Phænomenerne, saaledes er Phænomenet ikke andet end den i det Concrete sig fremstillende Lov, d. v. s. den sandselige Yderlighed har intet andet Indhold end den ikke sandselige Inderlighed og omvendt.

§ 31.

Skjøndt Loven oplader for os Nødvendigheden i Kræfternes Spil, siger den os derfor ikke, hvad Kraften selv er; Loven er kun det Indre i Forhold til Phænomenet, men det Indre som saadant bliver en Hemmelighed for Forstanden. Forstanden besidder vel i Loven den Sande, der udgjør Omverdenens eenslige Indhold, men den besidder ei Sandheden, som den er i sig. Den kjender Lovene for Tyngden, men Tyngdekraften selv kjender den ikke; den kjender Tænkningens Love, men ikke hvad Tænkningen selv er for en Kraft; den indrømmer, at i Verdenslovene aabenbarer sig Guds Natur, men derfor paastaaer den ei, at vide, hvad Gud i sig er o. s. v.

§ 32.

Uagtet Eenheden af det Almindelige som Loven og det Enkelte som Lovens Tilsyneladelse, er dog Bevidstheden derved ikke kommen ud over Modsigelsen mellem det Ydre og Indre, thi den kjender ikke det Indres Væsen, men kun Nødvendigheden af dets Bevægelse. Imidlertid er dog Modsætningen mellem en ydre Objectivitet og en modsat Subjectivitet forsvunden, thi Lovene ere intet Ydre, de ere Tanker.

Andet Capitel.

Selvbevidsthed.

§ 33.

Skjøndt Aanden i Tiden fremtræder først som Bevidsthed, dernæst som Selvbevidsthed; skjøndt den adskiller sig fra Andet, som den ikke er, førend den for sig selv adskiller sig fra sig selv, og gjør sig selv til Gjenstand for sin Betragtning: saa har dog Bevidstheden sin egentlige Grund i Selvbevidstheden, eller Viden af Andet er kun mulig, naar Subjectet i sig veed af sig selv, om det end ikke har tydeliggjort sig denne Forskjel. Thi er Jeget ikke nærværende ved Bevidstheden om Andet, da er der ingen Enhed i min Viden, jeg har den ikke som min Viden. Ogsaa Dyret har en Bevidsthed om Objecterne, men de vide ikke, at „de" have denne Bevidsthed; de ere fortabte i Objecterne.

§ 34.

Den sandselige Bevidsthed har til sit Object det ydre Phænomen; den vaerblivende tager ikke Phænomenet saaledes, som dette umiddelbart nærværende frembyder sig, men den søger at bestemme dets Forskjelle, som de i sig ere; den forstandige Bevidsthed adskiller Phænomenets tilfældige og mangfoldigt modificerede Ydre fra den nødvendige og sig selv ligblivende Lov, der er den indre Krafts Fremtrædelse paa Phænomenets Overflade. Objectet for den forstandige Bevidsthed er altsaa allerede noget Ideelt, thi Loven i sin Almindelighed er Tanke. Men Lovens oversandselige Verden har dog endnu til sin Modsætning Phænomenernes ydre Verden; hvorimod Objectet for Selvbevidstheden er

Jeget selv, Jeget sætter sig selv som Jeg, Jeget er ikke, før det sættes, og det sætter sig ikke, før det er; det er en reen Selvvirksomhed, en Frihedsact *). Dog er denne Frihed en abstract, thi Jeget, som ligt sig selv, er endnu uden alt videre Indhold.

Den Modsætning, der under Bevidsthedens Udvikling fandt Sted mellem det Ydre og Indre, (§ 21) ophæves paa dette Standpunkt, idet Objectet for Jeget er Jeget selv, eller Objectiviteten er reen Subjectivitet. Med Sandserne kan Jeget ikke sees, høres, berøres; ikke beskrives og iagttages. Her er reen Identitet af Subject og Object.

§ 35.

Dog — Jeget er endnu uden Realitet, thi, skjøndt sin egen Gjenstand, er det egentligen ikke dette, da det ingen Forskjelle har, men er et reent almindeligt Jeg. Herved drives Selvbevidstheden til at give sin Viden af sig selv Indhold og Objectivitet.

Som Bevidsthedens Grund er den implicit tilstede i dennes forskjellige Acter, og søger derfor at sætte sig for sig i Enhed med den modstaaende Verden; den stræber at ophæve Objectiviteten som given og sætte den lig sig selv, sætte den som Subjectivitet. Men Subjectiviteten sættes ogsaa lig Objectiviteteten, idet Subjectet sætter sig som Object. I den ene Henseende forefinder Subjectet et Andet, som det

*) Man fortæller om den ældre Fichte, der i Philosophien især har viist, at Jeget ikke maa opfattes som værende, men som virkende, at han regnede sin Søns egentlige Fødselsdag fra det Øieblik, da denne betegnede sig ved Jeg og ikke længere talte om sig selv i tredie Person.

optager i sig d. v. s. gjør sin Bevidsthed til Selvbevidsthed; i den anden Henseende sætter den sig over i Andet, forvandler sin Selvbevidsthed til Bevidsthed. I og for sig ere begge en og samme Handling.

I Selvbevidsthedens Udvikling fremtræde derfor følgende Momenter:

A) Begieren. Som begierende har Selvbevidstheden Objectet som noget Ydre, der, idet det i sig er identisk med Selvbevidstheden, opvækker hos denne Lyst til at ophæve det.

B) Objectet for Selvbevidstheden var i Begieringen uselvstændigt, men det træder ogsaa frem som Selvbevidsthed, der, skjøndt en anden end den ene Selvbevidsthed, dog i sig er identisk med denne. Idet disse træde mod hinanden, maa den Ene søge at faae Vished om, at den Anden i og for sig ikke er andet, end hvad den selv for sig er. Resultatet af den herved opstaaede Kamp fører til

C) Selvbevidsthedens Anerkjendelse af andre selvbevidste Væsener.

A.

Selvbevidstheden i Forhold til det Uselvstændige.

§ 36.

Som Jeg for mig, er jeg i min Andetværen mig selv; Subjectiviteten er som den med sig selv opfyldte, den

endnu uopfyldte; den rene Jeg-Bevidsthed maa derfor begrændse sig. Som levende Subject nemlig, som Individualitet staaer Jeg i Forhold til den ydre Objectivitet; og, ligesom ved Bevidstheden Sandseligheden var det, der medierede Individet med Omverdenen, saaledes træder denne ogsaa her op som Begyndelsen. Selvbevidstheden maa derfor (§ 20) som enkelt sætte sig i Forhold til det Enkelte, thi i sig er den af ligesaa almindelig Natur, som Objectiviteten paa sin Side er almindelig Object. I dette Forhold skjelne vi imellem:

1) Det begjerende Selv,
2) Det begjerede Object,
3) Nydelsen af Objectet.

§ 37.

1. Det begjerende Selv.

Som et levende, fornemmende Individ finder Subjectet sig som enkelt i Forhold til en Objectivitet. Denne Gjenstand er det, der henriver mig, denne Enkelte; Objectiviteten kan concret kun i sin Enkelthed drage mig til sig, og det kun formedelst denne eller hiin Bestemthed. Dette Object er altsaa uden for mig, er noget andet end jeg selv, men det skal ophæves og blive et Moment i min Individualitet — i dette Forhold er Selvbevidstheden begjerende. Det dyriske Subject begjerer ogsaa, men uden at sætte sig som Subject mod Objectet. Dyrets Drift saavel med Hensyn til Selvopholdelsen som Parringen, gaaer umiddelbart paa denne enkelte Gjenstand, hvorfor ogsaa dets Begjeren er heftig, men ikke dyb. Den menneskelige Begjeren derimod er langt intensivere, fordi den ikke blot er en For-

nemmelses-, men ogsaa en Bevidstheds-Act; hvori tillige ligger Muligheden for Mennesket, at komme ud over Begjeringen. Dyret adskiller sig ikke fra sin Begjeren, Mennesket derimod kan drage sit Selv som abstract Frihed ud af den concrete Begjeren.

Anmærkning. Den sandselige Bevidsthed adskiller sig fra den begjerende Selvbevidsthed derved, at for hiin gjaldt Gjenstanden, saaledes som den blev givet ved Sandserne, for det Sande. Selvbevidstheden er derimod sig selv Sandheden, den begjerede Gjenstand noget i sig Intet, hvis Ulighed med Selvbevidstheden denne selv ophæver.

§ 38.

2. Det begjerede Object.

Mit Selv begjerer ikke, fordi det er et Selv, men fordi det er et levende Subject. Livet i sig er allerede en bevidstløs Magt over Objectet, som det for Opholdelsens Skyld hendrages til. Idet det levende Subject tillige bliver sig selv bevidst, har det ogsaa den Vished, at den enkelte Gjenstand, just fordi den for Subjectet ikke er Subject, men Gjenstand, ikke kan forhindre sin Negation. Det Almindelige som almindeligt, Slægten, bliver ikke begjeret, men dette Enkelte, dette Æble, denne Bog o. s. v.

§ 39.

3. Nydelsen af Objectet.

Begjeringen er forstyrrende og egoistisk; thi, den maa forholde sig negativ mod Objectet, for at den kan tilegne Subjectet samme; den maa nødvendigen forstyrre

eller rettere, gjennemtrænge Gjenstanden, for at Subjectet kan komme til en objectiv Realisering af sit Selv. Skjøndt den Tilfredsstillelse nu, som Nydelsen giver, vel kun er momentan, kun existerende under Gjenstandens Forsvinden, saa fatter dog Selvbevidstheden, da den i sig er Vished om sig selv, ved denne Nydelse sig i sin Forfigværen.

B.

Selvbevidsthed mod Selvbevidsthed.

§ 40.

I sin Modsætning til uselvstændige Objecter søgte Selvbevidstheden, idet den gjennemtrængte disse, at blive sig selv vis: men den staaer ogsaa ligeoverfor andre selvbevidste Væsener, med hvem den nødvendigen maa komme i Kamp, for at gjøre den Erfaring, at ogsaa disse i Sandhed intet Andet ere, end hvad den selv i og for sig er. Det andet Selv viser sig for det første Selv umiddelbart som Individualitet. Men for ethvert af dem er Individualiteten kun et det undergiven Organ for dets ydre Realisering, thi Jeget adskiller sig som et Andet fra Livet og Legemligheden. Dog — at det andet Selv virkeligt sætter sig som Selv og kun har sin Legemlighed som et Værktøi, maa det bevise; ligesom ogsaa det første Selv maa vise, at dets ydre Existents ikke gjelder det som det Sande. Da Beviset altsaa fra begge Sider er nødvendigt, maa det ene selvbevidste Væsen bringe det andet i Livs-Fare; thi skjøndt det ene formoder den samme Vished i det Andet, saa kunde det dog muligen feile og tage en Abekat for et Menneske. Kampens Resultat kan nu være:

§ 41.

1. Drab.

Den Ene slaaer den Anden ihjel. I dette Tilfælde har enhver af de kæmpende selvbevidste Væsener forholdt sig overeensstemmende med sin ideelle Uendelighed. Men Kampen har dog den Modsigelse, at Selvbevidstheden ikke har nogen Realitet for et andet Selv, ikke kan prøves af dette, uden den legemlige Individualitets Leven. Det kommer altsaa væsentligere an paa Livets Opholdelse.

§ 42.

2. Modsætning mellem Herre og Træl.

Paa Døden kommer det altsaa ikke an, men paa den ene Selvbevidstheds Anerkjendelse af og i den anden. — Det ene Selv skyer Døden. Det begynder vel Kampen, men det kan ikke abstrahere fra Livets Umiddelbarhed, som Betingelsen for al Handlen og Nyden. Det skjælver for Tilintetgjørelsen af sin Individualitet. Da nu det andet Selv i sig har overvundet denne Frygt for Undergang, saa kan det første kun befries fra sin Frygt ved Underkastelse. Den Selvbevidsthed, der har Livet som sin Friheds Skranke, er Trællens; hvorimod den fra slig Indskrænkning frie just er Herrens Selvbevidsthed. Trællen har ingen Selvstændighed, men Herrens Villie er hans; og denne Degradation har han fortjent, fordi han ikke har hævet sig fra Bevidstheden om sit Liv til Bevidstheden om sig selv, thi kun heri ligger den Kraft hos Herren, at han kan foragte Døden.

§ 43.

3. Trældommens Ophævelse.

a. Herrens Bevidsthed anskuer i Trællens den Tilstand, som han selv har hævet sig over ved sin Abstraction fra Livet og Begjeringerne. Objecterne, han vil nyde, lader han Trællen tilberede sig; han besmudser sig ikke med den umiddelbare Berøring af Tingene, men skyder Trællen mellem disse og sin Nydelse: Trællen maa dyrke Marken, passe Ovæget, koge o. s. v.

b. Trællens Bevidsthed anskuer i Herrens det han selv skulde være, en i sig selvstændig, af alt Udvortes, selv af Livet uafhængig Selvbevidsthed. Trællen er ikke mindre end Herren et begjerende Subject, ja hans Begjeren er heftigere, deels fordi han ikke endnu har fattet sig i sin absolute Selvstændighed, deels paa Grund af hans umiddelbare Forhold til Objecterne. Dog — han tør kun nyde, naar Herren tillader det, thi han har Frygt for denne, som Herre over hans Liv; han maa følgelig søge at beherske sin Begjering. Ved at bearbeide Tingene gjør han den Erfaring, at disse bestemmes af ham, som han af sin Herre; herved vinder han Realitet for sig selv. Deels altsaa ved at maatte tvinge sine Lyster, deels ved at have Herredømme over Andet, hvad han ikke er, kommer han lidt efter lidt til sig selv. Har han nu fattet sig som et selvstændigt Væsen, indtræder en Spænding i hans Forhold til Herren, Tvangen bliver ham generende. Han kan nu paa en dobbelt Maade tilkæmpe sig Selvstændighed: enten tiltrodser han sig den (Oprør), eller erhverver sig den (Manumission).

C.

Selvbevidsthedens Anerkjendelse.

§ 44.

Kampen for Selvbevidstheden har nu til sit Resultat den ene Selvbevidstheds Anerkjendelse i andre. Enhver veed af sig som Selvbevidsthed, og enhver veed af Andre, som Selvbevidste, hvis Væsen er isig identisk med hans. Imellem Subjecterne er den individuelle Forskjellighed ophævet; Objectet for Selvbevidsthed er denne selv, saavel for sig som i Andre udenfor sig: Objectiviteten er altsaa det samme som Subjectiviteten. Den ene Selvbevidsthed er for de andre, hvad de omvendte ere for den; den ene er sig selvbevidst i andre. Kjærlighed, Venskab, Patriotisme, Anerkjendelse af Æren ere væsentligen en saadan Selvbevidsthedens Eenhed med sig og andre. Jeg er Vi.

Anmærkning. Den empiriske Bevidsthed har med Rette gjort den Fordring gjeldende, at den vil gjenfinde sig i Spekulationen. Spørge vi nu her med Hensyn til Selvbevidsthedens Udvikling, hvor der forekommer en saadan Kamp paa Liv og Død, som vi her dialectisk hvae ladet fremstaae, saa maa der ved Besvarelsen adskilles to Epoker:

1) Staternes Dannelse. Her forekommer Kampen i al sin Haardhed. Blot at have vovet Livet forskaffer Selvstændighedens Anerkjendelse. Hos Sveverne bar hver Yngling en Jernring om Armen, indtil han havde nedlagt en Fjende.

Tvekamp er lige til dette Øieblik Fremstilling af den ovenfor udviklede Proces.

I den modnere Drengealder gjentager sig et Analagon hertil: i deres Pryglen og Skjelden gjennemleve de den hele Kamp mellem Herren og Trællen.

Hos Ridderskabet gik Kampen for Anerkjendelse til det Latterlige: Ulrik von Lichtenstein udfordrede paa sit Tog gjennem Sydtydskland Enhver, der ikke vilde erkjende hans Dame for den smukkeste.

Usurpatører maae ved Kamp bevise deres Ret til Anerkjendelse. Ligeledes undertrykkede Folkeslag, (Græker mod Tyrker o. s. v.)

2) Den anden Epoke er den, hvor Staten alt er grundet og tilmed Kirken. Da Staten og Kirken her alt have tilkæmpet sig Anerkjendelse, er det ikke nødvendigt, at den Enkelte, der træder ind i den bestaaende politiske og kirkelige Bevidsthed, stedse paany udgyder sit Blod. Tvekampen taales ikke af Staten og Kirken, thi her er allerede Selvbevidstheden tilkæmpet. Den Form derimod, som Kampen tager, er en aandelig Dialectik, bag hvilken Døden titter frem, som den sidste Afgjørelsens Energie, men den træder ikke frem i Forgrunden. Den Enkelte maa derfor deels ved at udtale det Begreb, han har om sig, bevise, at han fortjener Anerkjendelse f. Ex. ved Confirmationen; eller han maa i et Værk objectiv godtgjøre sin Dueligheb f. Ex. for at blive Medlem af en vis Corporation; deels maa han endeligen ved aandige Productioner vise, at han er i Besiddelse af den Aand, hvorfor han forlanger Anerkjendelse f. Ex. i Litteraturen, medens der ogsaa undertiden gaaes tilbage til den oprindelige Form — Tvekampen (som Pückler Muskau o. A.).

Tredie Capitel.

Fornuftig Selvbevidsthed.

§ 45.

Bevidstheden som forstandig sætter sine uforanderlige Love ligeoverfor de verlende Phænomeners Verden, som den

fatter gjennem Sandsernes og Vaerblivelsens Medier. Lovene have vel samme Indhold som Phænomenerne, men ere dog kun Abstractioner fra disse, ere Bevidsthedens Tanker; skjøndt de dog for Subjectet ere noget Andet end dette selv. Men — Subjectet har i sig en Objectivitet, der ikke er forskjellig fra den selv (Jeg-Jeg). Den ydre Objectivitet gjennemtrænger Subjectet som Noget, hvis Ulighed med sig (Subjectet) det har negeret: i Begjeren veed det sig allerede før Tilfredsstillelsen, som Herre over den begjerede Gjenstand. Faaer det til Object Noget, som selv er et selvbevidst Subject, og omvendt bliver det Object for et saadant Subject, saa kunne disse kun gjenfinde sig i hinanden, og Resultatet af dette Verelforhold er, at Selvet finder det Begreb, det har om sig selv, ogsaa som realt Object uden for sig, og vender nu ved en saadan Stadfæstelse beriget tilbage. En slig Eenhed, hvori Subject og Object i deres Forskjelle, i deres væsentlige Bestemthed ere identisk med hinanden, er Fornuft.

§ 46.

Som Bevidsthed ophævede Aanden det Skin, at Objectiviteten skulde kunne i sin Sandhed være andet end ideel — Loven aabenbarede sig jo som Phænomenets Sandhed. At al aandelig Subjectivitets Væsen overhovedet ikke kan være andet end min egen Selvbevidstheds, fremgik ved Udviklingen af Selvbevidstheden, hvor al Modsætning forsvandt mellem Subjectivitet og Objectivitet. Subjectet har opnaaet den Vished, at dets Tanker have objectiv Sandhed, eller, hvad der fra et andet Standpunkt er det samme, at den objective Verden har væsentligt i

sine Bestemmelser det samme Indhold, som Subjectet for sig i sin Selvbestemmelse. Der ligger det Uhyre i dette Standpunct, at Subjectet siger til Verden: du er min! I denne Vished ligger Bevidsthedens uendelige Forsoning: der er intet udenfor den, der modsiger den; intet i den, hvad den ikke som Realitet kan finde udenfor sig.

§ 47.

I og for sig er Fornuften Totaliteten af de rene Kategorier d. e. de rene, abstracte Tankebestemmelser for alt Tilværende, og forsaavidt er den Gjenstand for Ontologien. Men hvad disse abstracte Begreber ere i sig eller absolut, det ere de ogsaa objectiv i Naturen og Historien: Kategorier som Causalitet, Verelvirkning, Uendelighed, Endelighed o. s. v. ere de samme, enten Bevidsthedens concrete Object er i Naturens eller Aandens Sphære. Fornuften er Objectiviteten immanent. Den udtømmer vel aldeles ikke sammes Væsen, thi dertil hørte qvalitativ Bestemthed, men ved Kategoriernes Bevægelse og Overgang i hinanden udgjør den det aandelige Baand, uden hvilket Alt vilde falde sammen i en begrebsløs Atomistik.

Hvad nu Fornuften er i en systematisk Udvikling af Kategorierne, hvad den er som den indre Ordner af den naturlige og aandelige Objectivitet, det er den subjectiv som det almindelige Object for det i sin Subjectivitet ligesaa almindelige Selv. — Det er aldeles ikke nødvendigt at Subjectet har en videnskabelig Erkjendelse af Fornuften, thi dette vilde ikke sige Andet, end at det var sig den i og for sig existerende Sammenhæng mellem

Kategorierne bevidst: men for at kunne gjøre Paastand paa Prædicatet fornuftig, maa det kjende Kategorierne som sit Selvs abstracte Indhold.

§ 48.

Spørgsmaalet, om En ikke er ved sig selv, har samme Mening som det, om En ikke er fornuftig, thi til Fornuftighed forudsætte vi, at Subjectet har et Begreb om Kategorierne og deres Værd. Han er maaskee ikke istand til at retfærdiggjøre det Værd, han tillægger en enkelt Kategori, men i den concrete Adskillelse, i Brugen, som man udtrykker det, vil han vise, at han er fornuftig d. e. at han er i Besiddelse af alle Kategorierne. Naar f. Ex. Nogen haardnakket forverler det Særskilte med det Almindelige, Hensigt med Middel, det Substantielle med det Accidentelle, Mulighed med Virkelighed o. s. v. saa vilde man kalde ham ufornuftig.

Tredie Periode.

Aanden som Aand.

§ 49.

Aandens Udvikling paa dette Standpunkt maa ikke forverles med Bevidsthedens, skjøndt den væsenligt involverer samme; thi i denne (Bevidsthedens) finder altid et Forhold Sted mellem Object og Subject: selve Fornuften er det almindelige Object for Selvbevidstheden, der vel gjenfinder sig selv i Fornuftens i og for sig værende Bestemmelser, anerkjender disse som sine, men veed tillige, at den ikke producerer dem. Imidlertid gjør den fornuftige Selvbevidsthed paa Grund af sin Eenhed med sin absolut ideelle Gjenstand Overgangen til Aanden som Aand, hvor ogsaa denne Forskjel hæves, og Subjectet finder sit Indhold som sit eget; det er sig selv Stoffet. Min Anskuen, Forestillen og Tænken ere vel forsaavidt forskjellige fra mit Jeg, at jeg kan adskille mit abstracte Selv, det rene Begreb af Jeg fra enhver Anskuelse, Forestilling og Tanke, som jeg har; men dog er Anskuelse o s. v. paa en ganske anden Maade min end et Object, som jeg staaer i Forhold til, som til noget Ydre, eller en Kategori, hvilken jeg erkjender som en Lov for min Tænkning.

§ 50.

Idet Aanden her hæver sig op til sit Maal, Tænkningen, gientage sig den foregaaende Udviklings to Hovedmomenter, skjøndt natnrligviis i en forandret Skikkelse. Den første Periode fremtræder i Anskuelsen, Bevidsthedens i Forestillingen: dog gaaer den sig af begge Momenter udviklende Tænkning saavel ud over den sandselige Umiddelbarhed, som over Reflexionen hen til det Ikke-Sandselige. Tænkningen har ligesaalidt et sandseligt Indhold som en sandselig Form; dens Indhold er ligesaa almindeligt som dens Form er eenslig.

Momenterne i Aandens Udvikling ere:

I. Anskuen. En Opfatten af Indholdet i dettes compacte Umiddelbarhed; en Finden af Bestemmelser i sit Indre. Disse yderliggjøres ved:

II. Forestillen, hvis Indhold altsaa er identisk med Anskuelsens, og, skjøndt Forestillen er en friere Act end Anskuen, saa er den dog endnu i Berøring med det sandselige Skin i Anskuelsen.

Da Aanden i og for sig er fornuftig, maa den gaae ud over denne Svæven mellem det Umiddelbare og det reent Ideelle. Vi komme til:

III. Tænken, som altsaa er en Negation af al Formens Sandfelighed og en Position af Indholdet i dets Almindelighed. I Tænkningen er Jeg i den frieste Virksomhed; jeg bestemmer mig selv, og tillige lader jeg Indholdet være aldeles frit med Hensyn til mig, forsaavidt jeg er denne Særskilte, dette bestemte Subject. Indholdet er ikke meer,

som i Anskuelsen, afhængig af, at jeg finder det i mig: det er det med sig selv formidlende. Og dog er jeg som tænkende ikke blot „Ideernes Sted," Tænkeprocessens Sæde, men først idet jeg tænker og fatter alt Værende i og for sig, kommer jeg dybest til mig selv.

Tænkningen har altsaa samme Indhold som Anskuelsen kun at dette er renset fra al Tilfældighed og fattet i sin i og for sig bestemte Almindelighed.

Anmærkning 1. I den nødvendigt gradviis sig udviklende Intilligens gaaer Anskuen foran Forestillen, denne foran Tænken. Ere imidlertid først disse forskjellige Former dannede, finder der Overgang Sted fra den ene Form til den anden.

Af Anskuelsens fragmentariske Elementer maae vi ofte analogisk producere Forestillingen; som af eet Citrontræ en Skov af Citrontræer; af en lille Manøver et Slag; af en Dam danne os Forestilling om Havet. Men mangler en Forestilling aldeles Anskuelsens Elementer, saa kan der ikke erholdes nogen egentlig Forestilling. Naar Blindfødte beskjæftige sig med Optik, Døvfødte med Akustik, saa kan dette kun skee ved at abstrahere fra det specifiske Indhold, Lysets og Tonens qvalitative Bestemthed, og kun fastholde den mathematiske Calcul. Vel kan der af en Forestilling opstaae Trang til at nyde den i en umiddelbar Anskuelse: Naar En forestiller sig en smuk Egn, han har gjennemreist, saa kan dette give ham Lyst til nok engang at gjennemreise samme. Læser Nogen Partituren af en Opera, saa kan derved det Ønske opstaae hos ham, umiddelbart at fornemme de levende Toner i den umiddelbare Tilværelse. Det characteriserer det dannede Menneske, at han forstaaer at holde disse Intelligensens forskjellige Momenter ude fra hverandre. Den høiere Conversations Hemmelighed, den dybe Interresse ved gjensidig Underholdning beroer paa denne Forskjel,

paa Takten for, at fatte Intilligensens Proces i dens særskilte Retning.

Anmærkning 2. Da Synets Sands klarest udtrykker Modsætningen mellem Subjectet og Objectet, er især i denne Sphære Terminologien fuld af Udtryk, der ere laante fra denne Sands. At skue Noget, er ikke blot en Seen, saaledes som Dyrets Die seer det sandselige Ydre, men det er en Fordybelse i Gjenstanden. I Anskuen betegner Forstavelsen an, at Gjenstanden er bleven til virkeligt Object for den Skuende, som i anklage, antage, anføre, antyde o. s. v.

§ 51.

Erkjendelsen af disse Aandens forskjellige Former er af den høieste Vigtighed for at forstaae Menneskeheden; deres Succession forekommer saavel i Individers som i Folkeslags og Verdenshistoriens Udvikling:

1) Hos Individerne hersker naturligt Anskuelsen i Ynglingsalderen, Forestillingen og Overgangen til Tænkning i Mandomsalderen, og i Oldingsalderen Tænkningen. Organiske Naturer, som Goethe, vise dette paa det Consequenteste.

2) Hos Nationer betegnes denne Succession ved Poesie, den historiske og rhetoriske Prosa, og endeligen ved Philosophien. Men — ligesom Individet ikke ophører, fordi det er bleven tænkende, at have Forestillinger og Anskuelser, saaledes kan ogsaa et Folk, der er kommen til Speculation, fortsætte de andre Former for Aandens Existens, skjøndt en Modification nødvendigen her maa indtræde.

3) Med Hensyn til Verdenshistoriens Udvikling behøves her blot at erindres om de forskjellige Religioner. I de hedenske hersker Anskuelsen, det være nu Naturens eller Kunstens. De monotheistiske ophæve Anskuelsen

af det Guddommelige; det er forbudet at danne sig et Gudsbillede; Gud skal tænkes som Evigheden. Men da Grundbestemmelserne nærmest ere negative med Hensyn til Anskuelsens Umiddelbarhed, saa mangler det ikke her paa Forestillingens Anthropomorphismer; Gud taler; han udstrækker sin Haand o. s. v. Tænkningen er endnu indklædt i Forestillingens Form. Den christelige Religions og med den den hele nyere Verdens Princip er Aandens Begreb. Aanden som saadan kan kun tænkes, ikke anskues, ikke forestilles. Intet Billede, det være taget fra Stormen, Ilden o. s. v., fremstiller, hvad Aanden som Aand er.

Første Capitel.

Anskuelse.

§ 52.

Aanden er efter sit Væsen fri, men den maa selv tilkæmpe sig sin Frihed Skridt for Skridt. Som umiddelbar Eenhed af det Sjælelige og Bevidstheden viser den sig som:

1) Følelse. Aanden er bestemt, og, skjøndt den selv er sig sit eget Indhold, er den dog ikke virkelig fri, thi den besidder sig ikke selv i sit Indhold. Da den som selvbevidst Subject i sig er forskjellig fra samme, maa den:

2) Forholde sig negativt mod Indholdet. Den henvender sig derfor mod sig selv, hvilken Act er Opmærksomhedens; den adskiller sit Selv fra det, som i

umiddelbar Identitet med Aanden udgjør dens concrete Indhold, og den adskiller tillige dette Indholds Bestemthed fra ethvert andets.

3) Opmærksomheden fuldbyrder en dobbelt Beskjæftigelse. For det Første ophæver den Indholdets umiddelbare Eristens, ved at sondre det saavel fra ethvert andet Indhold, som fra det abstracte Selv. Productet af denne Sondring er Anskuelsen. Men for det Andet fordyber Aanden sig i sig selv ved en saadan Frahinandensætten af Indholdet. Idet nu Umiddelbarheden negeres, sættes tillige Indholdet som en i Aanden eristerende Tilstand d. v. s. Anskuelsen bliver til Forestilling.

I.

Følelse.

§ 53.

For det Første maae vi adskille Følelsen fra Fornemmelsen: i denne var Hovedmomentet Overgangen fra det Ydre til det Indre (ydre Fornemmelse), fra det Indre til det Ydre (indre Fornemmelse); en Aandeliggjøren og Legemliggjøren, med eet Ord Sjælens Kamp med dens Naturlighed var Midtpunctet i denne Sphære.

Fremdeles adskiller Følelsen sig fra den sandselige Vished: i denne gik det ud paa, at Aanden som Subject bestemte den ydre Objectivitet som Objectivitet, og betjente sig af Sandserne som det Medium, hvorigjennem den opfattede Omverdenen. — Følelse, som Begyndelse i Aandens Udvikling paa dette Standpunct, har hverken med den ene eller anden af disse Bestemmelser at gjøre, da disse kun

kunne betragtes som Mediatoner for det nærværende Standpunct, der alt er kommen ud over dem. Men Følelsen maa heller ikke sammenblandes med høiere Trin i Aandens Udvikling; disse ere vel indeholdte i Følelsen, men dennes Begreb er ikke tilstrækkeligt til at forstaae dem — saadanne ere Lyst, Ulyst, Tilboielighed o. s. v.

§ 54.

Det, hvad der føles, er den Følende selv, som ogsaa er Acten, Følen. Følelsen er Aanden selv i den i sig fornuftige Totalitet af sin Existens. Men den følende Aand er som Verdens Chaos: ligesom dette allerede er Verden, dog i en uordnet Mellemhinandenværen af Elementerne, saaledes behøver ogsaa Følelsen en Demiurg for organisk at udfoldes. Denne Demiurg er Aanden selv, thi denne er saavel sin egen Substans som sit eget Subject. Ligesom den som Selvfølelse stiller sig mod Drommelivet, som Selvbevidsthed mod Objectiviteten, saaledes træder den som Opmærksomhed op imod Følelsen. Naar jeg føler, er jeg bestemt; men tillige er Følelsen kun et Prædicat for mig selv; jeg kan altsaa bestemme mig til at fatte min bestemte Tilstand. Jeg elsker f. Ex. en Pige; men jeg veed det endnu ikke; en Anden elsker hende ogsaa; den Andens Tilstand er en Gjenstand for min Bevidstbed; og idet jeg bliver dette vaer, saa medierer denne Vaerblivelse først min Opmærksomhed paa min Følelse; jeg henvender mig til mig selv: og dette for at fatte min Existenses concrete Bestemthed, ikke for at stille mit Selv abstract mod mit Selv som i Selvbevidstheden. Jeg henvender mig til mig selv, ikke som til et Selv, men til mig som bestemt af denne Følelse.

II.

Opmærksomhed.

§ 55.

Følelsen altsaa har ikke blot et Indhold, men jeg er som følende, selv Indholdet. Opmærksomheden er den Intilligensens Act, hvorved denne vender sig mod sit følende Selv. Opmærksomheden er en reen formel Aandens Virksomhed, der viser sig som:

1) En Abstraction, thi for at fatte Følelsen i sin Bestemthed maa jeg abstrahere fra alt Andet. Reflexionen over dette Ene negerer Reflexionen over Alt, hvad det ikke er. Men denne abstracte Retning maa ogsaa være:

2) En identisk, thi opmærksom er jeg kun, forsaavidt jeg bestandig i mig gjentager denne Abstraction fra Andet og Reflexion over dette Ene. Jeg maa vedvarende fremstøde mig til, at holde mig i denne Intilligensens Retning. Opmærksomheden existerer kun som Aandens rene Spontaneitet, der ved sin Selvbestemmelse skaber sig en vis nærværende Tilstand.

Anmærkning 1. I §. var der Tale om Opmærksomhedens Tilbliven. Følelsen i sig er kun Aandens stofagtige Tilværelse; skulde en saadan være til for Aanden, maa denne vende sig mod sig selv i sin bestemte Tilstand. Opmærksomheden i sin oprindelige Vorden maa derfor vel adskilles fra den, der viser sig som en vant Tilstand. For den, hos hvem den først skal dannes, er en Foranledning til at være opmærksom nødvendig for at frembringe den f. Ex. for Børn. Er Opmærksomheden derimod bleven til en vant Tilstand, saa formaaer endog Villien alene at frembringe den. Hvor en saadan Dannelse kan forudsættes, der fordres ogsaa Opmærksomhed: Læreren op-

fordrer sine Disciple „Hvo der have Øren at høre med, han høre;" den commanderende Officeer forlanger Agtpaagivenhed for sine Befalinger o. s. v.

Anmærkning 2. Opmærsomheden forvexles undertiden med Vaerblivelsen (§ 19); deres Forskjelle maae derfor bestemmes. I Vaerblivelsen kommer det an paa at fatte Objectet i dets Sandhed, en Act, der ikke godt kan komme istand uden Opmærksomhed. Derimod er Opmærksomheden i sig uden al saadan Tendens, den henvender sig ingenlunde til en Gjenstand, saaledes som Vaerblivelsen, men dens Gjenstand er selve Aanden, der bestemmer sig til at give Noget en varig Existens for sig (for den bestemmende). Hvad dette Noget er, med hvilket Indhold Aanden **in concreto** beskjæftiger sig, er her med Hensyn til Opmærksomhedens Begreb ligegyldig. Jeg kan være opmærksom paa Veiret, Litteraturen, de sociale Forhold o. s. v. o. s. v.

III.

Anskuelsen.

§ 56.

Som følende gaaer Aanden ikke ud over sig selv, den er hensunken i sit Indhold. Som Opmærksomhed hæver den sig ud over denne umiddelbare Tilstand d. v. s. den søger for sig at satte Følelsen i den Bestemthed, som denne (Følelsen) i sig har. Adskilles Følelsens Indhold ved den Følendes Selvbestemmelse saavel fra ethvert andet Indhold som ogsaa fra ham (den Følende) selv, er dette Indhold blevet til en Anskuelse.

a) Umiddelbarhedens Form er Rum og Tid. Idet jeg nu vender mig mod mig selv som følende, griber jeg

min Følelse i dens intensive Sammentrængthed, og sætter den ud fra hinanden i Rummet og Tiden.

b) Men just idet Selvet træder op imod det, hvad det føler, just idet det kaster det Følte ud i Rummets og Tidens Ydre, indoptager det sin Følelse. Intelligensen kommer herved til sig selv; thi saalænge den kun existerer som følende, er den i Virkelighed ikke adskilt fra selve det Følte, ligesaalidt som den Drømmende fra Drømmens Indhold.

Anmærkning. Fremgangen fra Følelse til Anskuelse og fra den til Forestilling kan være saa hurtig, at de enkelte Momenter af denne Proces kun indtage et Minimum af Udstrækning for Intelligensen. Dog hvormeget de end svinde sammen, tilstede ere de stedse. Hører jeg f. Ex. en Sang og har efter nogle Secunder fattet dens Melodi, Takt o. s. v., saa maa jeg dog først have modtaget alt dette af min Følelse, der nærmest bevæges af Tonerne. Og saaledes overalt.

Andet Capitel.

Forestilling.

§ 57.

Ved Anskuelsen befries Aanden fra Følelsens Chaos, thi den fatter da baade Følelsen, som denne bestemte Følelse, og tillige sig selv i denne. Sætter den nu fremdeles Følelsen i det ideelle Rums og den ideelle Tids Uendelighed (§ 13), saa er en saadan Exi-

stens af Indholdet Forestilling. Men for at kunne dette maa Aanden fremtræde som:

1) Hukommelse. Hukommelsen maa ikke her tages i den Mening, at den gjenfrembringer en allerede havt Forestilling, men som en activ Kommen - i - Hu af det, jeg har anskuet — at huske Anskuelsen.

2) Herved bliver Anskuelsen et Billede for Intilligensen. Den existerer kun i dennes eget Rum og egen Tid. Ydreverdenen behøves ikke meer; Intelligensen skaber sig vilkaarligt sin egen Billedverden af de fra Følelsen afvuudne Elementer. Indbildningskraften spiller altsaa her samme negative Rolle som Opmærksomheden i foregaaende Capitel, og Selvbevidstheden i andet Hovedafsnit.

3) Indbildningskraften har den Beskjæftigelse, at give Hukommelsens Stof, Anskuelsen, en Skikkelse, som er frembragt af Aanden selv og hvori denne anerkjender Forestillingerne som sine. Denne Skikkelse er Sproget. Herved erholde Forestillingerne et nyt Ydre, men som er Aandens bestemte Eiendom — Ordene: Intilligensen besidder Totaliteten af sine Følelser i Sprogets constante Betegnelser. Forsaavidt den nu husker sine Forestillinger i denne Form, viser den sig som **Erindring**, der ikke som Hukommelsen frembringer nogen ny Form, men er den Intelligensens Magt, hvorved denne vilkaarligt besinder sig paa det, hvad den er sig bevidst at huske.

I.

Hukommelsen.

§ 58.

a) Billedet.

Anskuelsens Indhold er ikke forskjelligt fra Følelsens: men idet Aanden finder sig i dette, forvandler den det til et Billede. Aanden skaber Billedet, der kun er den ideel blevne Anskuelse. Billedet er ikke Sagen, thi denne er i sin concrete Umiddelbarhed noget selvstændigt Tilværende med Hensyn til den deraf erindrede Anskuelse; men vi kunne ogsaa sige, at Billedet er Sagen, thi uden denne eristerede det aldeles ikke: det fremstiller ikke sig, men Sagen. Med Hensyn til en Tilbliven er Billedet vel betinget ved Sagen, men for sig er det fri for den ydre Compler, hvori enhver Følelse eristerer. Idet Billedet former sig udaf Anskuelsen, adskiller det sig fra den oprindelige Følelses uordnede Masse; Anskuelsens Totalsum sammentrænges i Billedet; hvad der dog kun kan skee, idet en Mængde Bibestemmelser, der skinner frem i Anskuelsen, forsvinder. Ved denne Bortfjernen af de accidentelle Momenter bliver Billedet vel ikke saa fuldstændigt, som den umiddelbare Anskuelse; imidlertid kan dog Tabet af disse fremtrædende Bibestemmelser sammenlignes med Fjernelsen af en Ballast, der kun hindrer Intelligensens videre Fart: deels maa dette Tab ansees for en positiv Fordeel, fordi den substantielle Kjerne i Anskuelsen derved mere afrundes, og træder tydeligere frem i sin Bestemthed.

Et Exempel vil lettere vise dette. Jeg beseer Strasborger-Münster. Den første Act er en blot sandselig

Seen; i den anden opvækkes min Følelse; den tredie Act bestaaer i, at jeg arbeider mig ud over min Beundren d. v. s. jeg bliver opmærksom paa, hvad der foregaaer i min Følelse, thi ellers vilde jeg ikke anskue, men kun begloe dette Bygningskunstens Vidunder; den fjerde Act viser sig i, at jeg ved min Opmærksomhed gaaer tilbage over min Følelses umiddelbare Inderlighed til Sagen i dens Objectivitet, vender mig indenfra udad: anskuende opfatter jeg saaledes min Følelse. Jeg forlader Strasburg, men Münster tager jeg med mig, idet jeg forvandler min Anskuelse af dette Taarn til et Billede, der nu existerer i min Intelligens og til hvis Besiddelse jeg ikke meer behøver det umiddelbare Ydre. Den Belysning, hvori jeg saae Münster; det Selskab, i hvilket jeg befandt mig; Temperaturen o. s. v., saadant Accidentelt kan bortsondres fra Sagen. Jeg formaaer at forestille mig Billedet alene af Strasborger-Münster, uden tillige at see hen til Staden, Reisen o. s. v. En Mængde Enkeltheder, som ere medindeholdte i Anskuelsen, smaae Vinduer, Statuer, Forziringer o. s. v. ere forsvundne i Billedet, kun hele Bygningens Structur, Massens Construction besidder jeg; naturligviis forudsat, at Anskuelsen virkelig ved Opmærksomhed er kommen istand. I Fortællinger kan man ofte bemærke de forskjellige Trin i denne Proces, som i Talemaader: „jeg mærkede endnu aldeles intet, indtil —; jeg søgte at fatte mig (d. e. mig som folende); det var mig, som om —; jeg modtog et uforglemmeligt Indtryk; jeg seer det endnu for mig; jeg hører endnu Allarmen o. s. v.

§ 59.

b) Forglemmelsen.

Anskuelsens Billede vedvarer i mig. Da det imidlertid ligesaavel som Følelsen og Anskuelsen er enkelt, er det tillige forbigaaende. Men, fordi det nu forsvinder for mig, er det ikke absolut forsvundet; det gaaer hermed som med den i § 16 betragtede ideelle Eristens af Fornemmelserne: Billedet opbevares i Intelligensens Dybde. Man maa derfor vel skjelne imellem Billedets Tilværelse og dets Eristens. Dets Tilværelse vil sige, at Intelligensen har sammenfattet en Anskuelses Væsenindhold i et Billede; dets Eristens, at Billedet i sin Selvstændighed er nærværende for Bevidstheden. Følgelig kan Billedet meget godt være til uden at existere som nærværende: herpaa beroer Forglemmelsen. Forglemmelsen er, qvantitativt betragtet, uendelig forskjellig, men den er stedse kun relativ. Man har ofte en aldeles urigtig Forestilling om Forglemmelsen, deels idet man bringer under denne Kategorie, hvad der ikke hører derhen; thi Mange sige, naar Noget omtales, som de skulde eller kunde vide, fordi det har afficeret deres Følelse, „at de have forglemt det: men de kunne aldeles ikke forglemme det, da det ikke er blevet til Anskuelse og endnu mindre til Billede for dem. Deels fordi det, som virkelig er indoptaget i vor Intelligens og der er blevet til et Billede, ikke saaledes kan forglemmes som Disse troe, da det ved den ideelle Transsubstantiation er giort uafhængigt af det Ydre.

§ 60

c) Forestillingen.

Intelligensen er i sin ideelle Rummelighed den Afgrund, i hvis Dybde Billede hviler ved Billede. Er nu Billedet paa den forhen omtalte Maade forsvundet for det nærværende Moment, saa er det forglemt. Den oprindelige Reproduction af det i Øieblikket ikke nærværende Billede bliver formidlet ved, at Billedets Indhold anden Gang fremtræder for os som Anskuelse. Idet vi nemlig ved Opmærksomheden danne den nye Anskuelse, træder fra vort Indre det allerede færdige Billede os imøde: og Intelligensen maa gjenkjende, hvad den har i den sidste Anskuelse, for sin alt forhen erhvervede Eiendom; den sammenligner derfor begge, Anskuelsen og Billedet, og søger derved at berigtige og fuldstændiggjøre dem. Den Act, hvorved jeg søger at gjenkjende Anskuelsen, er Besinden; jeg fordyber mig i mig selv, for der at finde det Anskuede. Jeg kommer uden at vide det f. Ex. i Omegnen af Stratsburg; Münsters Taarn gjennemkrydser den fjerne Horizont. Jeg vil da først sige til mig selv: Taarnet forekommer mig bekjendt, jeg har vist etsteds seet det, og efter nøiere Besinden vil jeg udraabe: ja, det er Münster.

Ligesom Intelligensen formaaer at kalde Billedet frem af den Nat, hvori det hviler, saaledes maa den naturligviis ogsaa kunne adskille Anskuelsen fra Billedet og lade begge træde op i deres Forskjellighed; den har endvidere Magt til, at kalde Billedet frem, uden at den solliciteres dertil af Anskuelsen: et saadant fremkaldt Billede er virkelig Forestillen.

II.

Indbildningskraften.

§ 61.

Indbildningskraften fremtræder som:

1) Reproductiv Indbildningskraft, der ved den subjective Intelligenses frie Magt gjenfremkalder Forestillingen uden at ægges dertil udenfra af en tilsvarende Anskuelse. Herved kan den nu ledes til:

2) Som fri Phantasie at vise sig productiv d. v. s. at skabe Billeder og Sammenknytninger af Billeder, som kun tilhøre den og ikke ere modtagne gjennem Anskuelsens Medium. Denne Productivitet kan nu gaae saa vidt, at den:

3) Absolut vilkaarlig selv skaber Anskuelser, som den tillægger en Betydning, som disse i og for sig ikke have. Phantasien frembringer Tegn, der kun have den Gyldighed, som den selv lægger ind i dem. Saaledes vender altsaa Forestillingen tilbage til Anskuelsen, men paa en Maade, der ganske er modsat den, hvorpaa den gik ud derfra. Oprindeligt var Forestillingen betinget ved Anskuelsen; den var kun den inderlig blevne, til det ideelle Rum og til den ideelle Tid overførte Anskuelse. Men nu begynder Forestillingen indenfra og skaber sig vilkaarligt en Fremstilling i Anskuelsen. Tegnet er noget Ydre, der kun har modtaget en Sjæl tillaans af den productive Phantasie.

§ 62.

1. Den reproductive Indbildningskraft.

Ved Hukommelsen er Intelligensen kommen til en Fylde af Billeder, som den frit besidder og vilkaarligt kan fremkalde. Skjøndt nu Billedet i sig er selvstændigt, staaer det dog i Sammenhæng med Andet; deels med Hensyn til den Maade, hvorpaa Subjectet er kommen i Besiddelse af den tilsvarende Anskuelse, deels med Hensyn til selve det objective Indhold, som Anskuelsen og Billedet have. Vi have her at lægge Mærke til:

§ 63.

a. Reproductions-Acten.

Aanden er ikke som en Snor, hvorpaa Forestillingerne som Perler ere trukne ved Siden af hverandre, men den er Subject, og som saadan gjennemtrænger den sine mangfoldige Forestillinger, der i Virkelighed ere dens Prædicater. Tidligere have vi seet, at Subjectet som den med sig selv fyldte, er tom; nu derimod er den kommen til en levende Fylde ved at have indoptaget i sig de ydre Anskuelser; og skjøndt vel disse relativt forglemmes, saa kan dog enhver erhvervet Forestilling træde ud fra den Nat, hvori den hviler, i Bevidsthedens Dag. Reproductionen, der igjenvækker disse hos os, behøver ikke en vidtløftig Formidlen, men pludselig, naar Intelligensen vil det, er Forestillingen der. Jeg ønsker det, og strax har jeg nærværende for mig snart en Melodi af de Uadskillelige, snart et Dragonregiment, snart Nyge som Hakon Jarl o. s. v. o. s. v. Det Heterogeneste maa adlyde mig. Vanen kan undertiden gjøre, at vi fortrins-

viis fremkalde visse Forestillinger, f. Ex. Geert Westphaler sin Hadersleber Reise. Ja en Forestilling kan uafladeligen forfølge os: hvormange nye Forestillinger vi end frembringe i os, hvor mange gamle vi end fremkalde, stedse trænger dog denne ene sig frem gjennem Strømmen. Den Elskende kan saaledes forfølges af den Elskedes Skikkelse, Morderen af den Dræbtes sidste Blik.

§ 64.

b. Forestillingernes Association i Reproductionen.

Idet nn Intelligensen gjenfrembringer en Forestilling, er vel denne, hvad alt før er bemærket, een og selvstændig; men den staaer dog ogsaa i Forbindelse med andre Forestillinger, og det paa en dobbelt Maade: deels med Hensyn til de andre Stoffer, der spillede ind med, da Forestillingen dannedes af Anskuelsen, hvad vi kunne kalde Forestillingens Historie i dette bestemte Individ; deels ved at see hen til det, som formedelst Indholdets Natur gjør en Sammenknytning med Andet muligt.

§ 65.

α. Den subjectiv-objective Reproduction.

Det første Slags, den subjectiv- objective Reprodution refererer sig til Rummet og Tiden, som Forbindelsesledene mellem visse Forestillinger. 1) Det i Rummet Coeristerende. Opmærksomheden kaster Forestillingen ud i Rummet og Tiden, Hukommelsen bortfjerner det Tilfældige og danner af det Væsentlige et Billede; Reproductionen af Forestillingen derimod lader disse Bibestemmelser dukke

op med: det Hosstaaende i Rummet fremstiller sig for Intelligensen tilligemed den egentlige Forestilling. F. Ex. ved Reproductionen af Strasborger-Münster reproduceres tillige Forestillingen af de i Nærheden staaende Bygninger. 2) Succesion i Tiden. Jeg mindes et vist Moment, og strax hænge de nærmest foregaaende og efterfølgende Momenter sammen dermed; idet jeg f. Ex. reproducerer det Moment, da jeg beskuede Münster, saa indfinde sig tillige Tildragelserne paa Postvognen, i Gjestgivergaarden o. s. v. Optagelsen af saadanne accidentelle Træk har noget Gemytligt hos sig; det viser, hvorledes Mennesket omspænder endog det Ringeste med sin Opmærksomhed. Det danuede Menneske forstaaer nu at fastholde enhver Forestilling i sin Afsondrethed; den Udannede derimod udkrammer i sin Tale tillige hele den uordnede Masse af Biforestillinger — Noget, som ved Forhør o. s. v. dagligt tildrager sig. Cervantes og Shakespeare have taget mange comiske Træk af dette Slags Associationer, thi det gjør en comisk Effect, naar det Uvæsentlige bliver budt os istedetfor det Væsentlige, og det med samme Prætension, som om det virkelig var dette.

§ 66.

β. Den objectiv-subjective Reproduction.

Her er det Sagen selv, dens Natur, som bestemmer Associationen. Forholdet til Rummet og Tiden laae nærmest, thi det fremgik af den Maade, hvorpaa Forestillingerne vare komne istand i selve Individet. Bortsees derimod aldeles fra det opfattende Subject, saa opstaaer et det foregaaende modsat Forhold mellem Forestillingerne, der alene bliver bestemt ved Sagens egen, objective Natur. Man

opstiller almindeligt følgende Reflexionsbestemmelser som Love for denne Forestillingernes Association:

αα) Lighed og Contrast: Lighed, naar jeg f. Ex. fra Münster i Stratsburg ledes hen til Stephanstaarnet i Wien; Contrast, naar jeg f. Ex. ved at see et Dampskibs lange Skorsteen kommer til at tænke paa Münster.

ββ) Det Hele og Delene. Fra Forestillingen af hele Münster kan jeg ledes til at forestille mig et enkelt Vindue.

γγ) Aarsag og Virkning. F. Ex. Ved at forestille mig Münster-Taarnet kommer jeg til at tænke paa, at den er et Product af den germaniske Middelalders kirkelige Architechtur, dens Tro, Smag o. s. v.

§ 67.

Disse enkelte, her opstillede Reflexionsbestemmelser og ikke flere blive sædvanligt fremsatte som Ideeassociationens Love; idet man ikke indseer den dobbelte Vildfarelse, der herved begaaes. Vel er det sandt, at en Forestilling lader en anden vaagne, men for det Første er det Forestillinger og ikke Ideer; for det Andet er disse Bestemmelser ikke Love, thi en Lov have vi i det Foregaaende seet at være der tilstede, hvor det Mangfoldige dog egentligen kun fremstiller det Ene, hvem Fleerheden og Tilfældigheden er underkastet. Associationen viser i selve Ordet hen paa en uberegnelig Grupperen; og skulde fremdeles de saakaldte Associationens Love fuldstændigt fremsættes, saa hørte herhen alle Kategorierne. Kan man ikke ledes fra Væsenet til Phænomenet, fra Hensigten til Midlet, fra det Almindelige til det Særskilte o. s. v. o. s. v.? De i

Slutningen af foregaaende § fremsatte Reflexionsbestemmelser maae derfor ikke ansees som Love, ikke heller som paa nogen Maade udtømmende de forskjellige Forhold, som Forestillingerne kunne staae i til hverandre; men de ere blot fremsatte som Exempler paa den Sammenknytning, der finder Sted mellem Forestillinger ifølge disses objective Natur. Thi ligesaa lidt som man kan beregne min Villie, ligesaa lidt Intelligensens Combinationer. Enhver Forestilling er for mig Midpunctet i et Universum, hvorfra jeg kan vende mig mod alle Sider; fra Stratsburgs Münster kan jeg ledes til Erwin von Steinbach; til Goethes Bedømmelse af dette Bygningsværk; til den gothiske Bygningskunsts lange Miskjendelse; men jeg kan ogsaa derved komme til at tænke paa Middelalderens Murerlauge, paa Frimureriet, paa Mysterier overhovedet; paa Sandstenen, hvoraf Taarnet er bygget; paa Tegningerne, som man har deraf; paa Klokkerne, som hænge i Taarnet; paa den franske Revolution, fordi man da havde i Sinde at nivellere Münster; til Elsatz, hvis Pryd det er; — hvad kan jeg ikke? Ingen formaaer at stille Prognosen for min Intelligenses Vilkaarlighed, endogsaa den bedste Jagttager vil feile.

2. Den productive Phantasie.

§ 68.

Den Vilkaarlighed, der hersker ved Combinationen af de reproducerede Forestillinger, gjør Overgangen til en qvalitativt derfra forskjellig Intelligensens Virksomhed, der skaber nye Billeder, eller lægger et den eiendom-

melig t Indhold ind i de allerede erhvervede Billeder. Denne Phantasiens frie Virken forvexles ofte med den forhen afhandlede reproductive Indbildningskraft, fordi den førstes Substrat ogsaa er den sidstes. Skaber jeg mig f. Ex. Billedet af en Centaur, saa er denne Forestilling ikke et ligefrem Resultat af en Anskuelse, thi der existerer ingen Centaur; men en Hest og en Mand, og en god Rytters tilsyneladende Sammenvært med sin Hest ere Forestillinger, som ere formidlede ved Anskuelser, og af hvis Elementer jeg frit frembringer hiint Billede; Friheden ligger i Uafhængigheden af det Givne, thi at Hest og Mand udgjøre Eet er en Forestilling, som ikke er mig givet, men er et Product af min frie Virksomhed.

§ 69.

a) Phantasiens qvalitative Bestemthed.

Phantasiens umiddelbare eller qvalitative Bestemthed bevirkes ved det eiendommelige Element, hvori den danner sine Skikkelser:

α) Med Hensyn til Rummet ved Hudfølelsens og Synets Sands: αα) i det abstracte Rum, frembringende lineære Figurationer (geometrisk Phantasie); ββ) i det opfyldte Rum, formende det Materielle (plastisk Phantasie); γγ) gribende det Materielle i dets Forhold til Lyset bliver Phantasien pittoresk.

β) Med Hensyn til Tiden. Ved Høresandsen refererer Aanden sig til den fyldte Tid, Lyden. Danner Phantasien Intelligensens Indhold i dette Element, fremtræder den som musikalsk.

γ) Sproget er som Aandens Yttring en Samling af de ved denne producerede Lyd, men disse ere deri forskjellige fra de musikalske Toner, at de ere articulerede og ligesom have ophævet det Plastiske i sig. Aabenbarer Phantasien sig gjennem dette Element, opstaaer dens poetiske, rhetoriske og philosophiske Retning. Digtere, Talere og Philosopher have den største Indvirkning paa Sproget.

Ethvert Individs, ethvert Folks umiddelbare Stilling, den Natur, hvori det lever, er af største Vigtighed med Hensyn til Uddannelsen af enhver af disse Phantasiens Retninger. Naar f. Ex Bjergfolk, som de Bøhmiske, især pleie at vise en musikalsk Phantasie, d. v. s. naar Aandens Substants hos dem kundgiver sig i Toner, saa kommer dette ustridigt deraf, at hos dem træder Synets Sands tilbage. I den dunkle Jord, i Skumring, ved det sparsomme Grubelys maae de arbeide; Vegetationens og Himlens Farveskjønhed nydes kun lidet. Hertil kommer Bjergelvenes Rislen, Hammerslagenes Rhytmus, Tacten i Maskinernes Gang, forat Høresandsen endmere kan skærpes i denne underjordiske Stilhed. Aandens Indsluttethed i sig selv fuldender Retningen.

§ 70.

b) Phantasiens qvantitative Bestemthed.

Ved Hjælp af den reproductive Indbildningskraft kan Enhver have Former, Toner, Ord i sig; noget ganske Andet

er det derimod frit selv at frembringe disse. Paa samme Maade forholder det sig med Phantasiens qvantitative Bestemthed; denne er vel betinget ved Anskuelsen, men den egentlige Kraft i Frembringelsen er Subjectets egen.

α) Extensiv siges Phantasien at være med Hensyn til den Mængde Billeder, den frembringer — riig eller fattig Phantasie.

β) Intensiv med Hensyn til den Inderlighed og Skarphed, hvormed den udsender sine Billeder — en stærk eller svag Phantasie.

γ) Den uophørlige Frembringen af nye Billeder og nye Combinationer kan skade Tydeligheden, ligesom den bestandige Dvælen ved faa, eengang dannede Billeder let fører til Eensidighed. En Ligevægt mellem Phantasiens Styrke og dens Omfang er mulig; herhen stræber Phantasien, det er dens Maal.

I Almindelighed er den stærke Phantasie forbunden med den opfinderiske; saaledes veed man ikke, hvad man hos Calderon, Raphael, Thorvaldsen, Shakespeare o. s. v. meest skal beundre, Anskuelsens uhyre Udstrækning, hvem Universet ligetil det Mindste ligger udbredt for, eller Kraften, hvorved ethvert Billede stiger frem i den meest fuldendte Klarhed. Phantasiens Fattigdom er derimod almindeligen forbunden med en vis Lamhed, som kun veed at anbringe Modificationer ved de hos Andre laante Billeder.

§ 71.

c) Phantasiens Formaal.

For at den productive Phantasie i Virkelighed kan fremtræde, udfordres saavel det qvalitative, som qvantitative Moment; Materien, hvori den skal fremstille sig, er ligesaa nødvendig for dens Realitet, som den subjective Kraft, hvorved den fremtræder. Idet nu Phantasien søger at lade disse Momenter gjennemtrænge hinanden, bestræber den sig for at realisere sin Idee, thi Eenheden af Qvalitetens og Qvantitetens Momenter er hverken Qvaliteten eller Qvantiteten, men Ideen som den productive Phantasies Indhold.

Momenterne i denne Stræben:

§ 72.

α) De Forskjelle, der sættes med Hensyn til det Bevidsthedens Standpunct, hvorpaa Intelligensen befinder sig.

αα) Stræber Intelligensen at gaae ud over Følelsen til Anskuelsen, opstaaer Phantasiens symbolske Form. Indholdet bliver her lagt ind i en Objectivitet, som er meer eller mindre homogen med samme, og som derfor kan antyde dette. Symbolet aabenbarer Indholdet kun fra enkelte Sider. Dødningehovedet er Symbolet paa Døden, men ogsaa paa Evigheden, den religiøse Alvorlighed, det Hemmelighedsfulde o. s. v. hvilke Tanker paa en Maade omflagre det enkelte Object.

ββ) Ophører denne Ulighed mellem det Indre og det Ydre, fremstiller Intelligensen sit Indhold paa en saadan

Maade, at intet bliver tilbage i Indholdet, som ikke er anskueliggjort i Formen, saa er Phantasien plastisk. Her er det ikke tvetydigt, hvad der er fremstillet, som i det Symbolske, thi Indholdet gaaer fuldkomment op i Formen, det har kun i sig den Betydning, som fremtræder paa Overfladen.

γγ) Gaaer atter Intelligensens Indre ud over Fremstillingens Ydre, saa vender Phantasien paa en omvendt Maade tilbage til det symbolske Standpunct; thi der stræbte den ubestemte Følelse at vinde sig et Udtryk, det Indre var endnu i sin Udvikling; her derimod kæmper det sig selv aabenbare Indre efter en passende Fremstilling. Hvorledes det imidlertid end aabenbarer sig, saa gaaer dog dets Væsens Dybde ud over Fremstillingen: det erholder kun en relativ adæqvat Form. Om Symbolet svæver en tungsindig Grublen, om den romantiske Phantasies Skabninger derimod en forklaret Anen, der betjener sig af Symbolet mere som Smykke end af Nødvendigbed.

Anmærkning. At det her Sagte ikke gjælder om Kunsten alene, følger af sig selv. I det Hele taget kunne de Phantasiens Forskjelle, som her fremstilles, ikke blot søges i det æsthetiske Gebeet, men i alle Aandens forskjellige Sphærer, selv i Speculationen. Saaledes har Pythagoras en symbolsk Characteer, Plato en plastisk, Plotin en romantisk. Blandt de Nyere er Jacob Böhm symbolsk, Spinoza plastisk, Jacobi romantisk.

§ 73.

β) I det Symbolske forsvinder Subjectet i det Object, hvori det lægger sit Indhold; i det Plastiske gaaer Subjectet op i Objectet; i det Romantiske rager Subjectet ud over Ob-

jectet, hvori den har fremstillet sig. Med Hensyn hertil er Phantasien:

αα) Den ophøiede. Alt Eftertryk lægges her paa Ideen, for at give den en passende Fremstilling, som dog bliver staaende tilbage for Ideen. Der er Hiatus mellem Indhold og Form.

ββ) Den Skjønne. Det aandige Indhold, Ideen, og den ydre Fremstilling for Anskuelsen eller Forestillingen gjennemtrænge hinanden fuldstændigt, gaae fuldkomment op i hinanden. Eenheden er Idealet, der her, hvor der ikke blot sees hen til Kunsten og Kunstneren, maa anerkjendes som al Fremstillings Lov.

γγ) Den individuelle. Her aabenbarer Phantasien sig i ganske modsatte Retninger, snart i en endaimonistisk, som søger at fremstille Subjectets particulære, tilfældige Indhold; snart i en mystisk, der stræber at forme Subjectets absolute Indhold.

§ 74.

γ) Det særskilte Indhold kan vedblive at være det samme paa Phantasiens forskjellige Standpuncter. Saaledes kan f. Ex. Elskov ligesaavel fremstilles ved de bildende Kunster, som i Toner og Ord; hos et riigt Geni, som hos en aandsfattig Philister. Den kan fremtræde symbolsk, som i Høisangen; eller plastisk, som i Eros og Psyche; eller romantisk, som i Romeo og Julie. Ligeledes kan den fremstilles ophøiet, som i Dantes Speritualisme; eller skjøn, som i Petrarcas Sonetter; eller individuel, som i Shakespeares Sonetter. Ogsaa kan et vist Trin i Phantasien, naturligviis indenfor sin prægnante Eiendommelighed, igjen

reproducere de øvrige: det Symbolske kan blive plastisk og romantisk, uden derfor at opgive sig selv som Princip. Saaledes har f. Ex. den ægyptiske Symbolik en plastisk, den indiske en romantisk Characteer.

Idet Phantasien søger at tilkæmpe sig Ligevægten af Extensionen og Intensionen, gjennemløber den følgende Metamorphoser.

αα) I Begyndelsen er Phantasien raae. Den søger at bringe Ideen til Anskuelse og Forestilling. Hos ethvert Folk, i ethvert Individ, i enhver Sphære veed Phantasien i Førstningen ikke at hjælpe sig, den begynder med en vis Voldsomhed. I denne Epoke lærer Aanden paa den ene Side at kjende Midlerne til sin Fremstilling, paa den anden Side Skrankerne for sin Kraft.

ββ) Phantasiens Raahed bliver overvunden, idet Aanden danner sig en Teknik, hvorefter den kan behandle Materialet, og søger at besidde Indholdet som en bestemt Forestilling — Phantasien er dannet. Mod Forestillingernes Mængde som saadan er den dannede Phantasie ligegyldig, den seer blot hen til deres Forhold til Ideen. Ogsaa den subjective Magt, Intensitetens Gjæren og Sprudlen, ændser den ikke, thi det kommer væsentligt an paa, hvorvidt den har bemestret sig sig selv og givet sig objectiv Tilværelse.

γγ) Dannelsen opløses, idet den bliver til Overdannelse, og som saadan synker ned til Raahed, der som en tilbleven, er lige det Modsatte af den oprindelige; thi denne var paa Veien til Skjønhed, den havde endnu ikke naaet Maalet, men dette skinnede overalt frem. Idet Phantasien opløses, har den abt Maalet af Sigte og forfalder derfor til Hæslighed. Extensionen og Intensionen falde

fra hinanden. Overladt med Billeder bliver Phantasien regelløs, der let udarter til Tøilesløshed. Det Paradore, Pikante, Carrikeerte er den stereotype Characteer for denne Forvildelse. Phantasien fordærves.

§ 75.

Det Princip, der forstyrrer Skjønheden i Phantasiens Billeder, er egentligen Tænkningen, der vil befrie sig fra Forestillingens Form og hæve sig op til Begrebets rene Sphære. Har Tænkningen nu først hævdet sig sin Plads, saa at den adskiller sig fra Forestillingen, og er tilmed Forestillingen anerkjendt i sin Eiendommelighed, da vil det være mulig for Intelligensen at lade begge Former træde op ved Siden af hinanden. Men hvor Tænkningen først skal tilkæmpe sig en selvstændig Form, der maa den forholde sig negativ saavel mod den productive Phantasie som overhovedet mod Forestillingen. Idet Phantasiens Skabninger opløses, begynder Tænkningen sin Flugt. En saakaldt fordærvet Phantasie, det være nu den smudsige, bizarre, dæmonisk vanvittige o. s. v. kan kun redde sig ved Tænken. Hvor Intelligensens friske Morgendug alt er borttørret af Livets hede Sol, der maa Erkjendelsens Lyn til, for at rense den beklumrede Athmosphære — Schiller, Byron, Rüchert.

3. Den semiotiske Phantasie.

§ 76.

Vi saae hvorledes Phantasiens Formaal tabtes af Sigte, idet Indhold og Form traadte ud fra hinanden,

idet Extensionen gik over til en formløs Brede formedelst den slette Mængde Billeder, Phantasien producerede; og Intensionen nedgravede sig i faa, stedse fremstikkende Monogrammer af egen Opfindelse, sank ned i sin abstracte Particularitet. Phantasien blev til Phantasterie. Imidlertid er dog dette Tab intet absolut, men kun et relativt; thi Indholdets Adskillelse fra Formen bevirker just, at Phantasien kan sætte Forestillingens Indhold, Anskuelsen, som Form for et Indhold, hvilket Phantasien selv lægger ind i den (i Anskuelsen), men som denne (Anskuelsen) ikke af sig selv antyder. De paa en saadan Maade eristerende Anskuelser ere Tegn. Haandklap kan være Tegn paa det Bifald, vi tildele Nogen, men det kan ogsaa være et Tegn for Pigen f. Ex. at hendes Elsker er i Nærheden. Ved en vis Stilling af Tommelfingeren betegnede Romerfolket, om en overvunden Gladiator skulde dræbes eller ikke, men hvad har Tommelfingeren isig med Gladiatoren at gjøre?

Symbolet forverles ofte med Tegnet, fordi Intelligensen lægger ind i Begge, hvad der ikke umiddelbart kan uddrages deraf. Begge ere fleertydige; dog stræber Symbolet efter, ikke at være fleertydig, thi den vil udtrykke Indholdet ved en faa adæqvat Form som muligt. Sandheden kan symboliseres ved Lyset, men aldrig ved Mørket; paa Løgnen kan Mørket være et Symbol. I denne Congruens ligger Symbolets Skjønhed og Værd. Taber sig denne Homogeneitet mellem Sagen og Fremstillingen, saa bliver Symbolet slet; i Anskuelsen selv ligger da ingen Henviisning paa den Tanke, der skal udtrykkes derved; hvad med andre Ord vil sige, at

Symbolet er blevet til et Tegn. Med Hensyn til Symboliken er dette et Tilbageskridt; Intelligensen derimod er derved skreden frem, thi den er i Betegningsacten gaaet ud fra sig selv. Tegnet fremstiller nemlig, i Modsætning til Symbolet, ikke det, hvad det i sig er; ikke heller noget det Lignende; men noget aldeles Andet; et Indhold, der alene er afhængig af Intelligensens frie Virksomhed, som er bleven uafhængig af den givne Anskuelses Indhold. Intelligensen bestemmer efter eget Godtbefindende, hvad denne Anskuelse skal betyde. Et Kanonskud bebuder i Paris, naar Solen gaaer gjennem denne Stads Meridian. Hvad kommer Kanonskudet Tiden ved?

§ 77.

Ligesom nu den productive Phantasie har forskjellig Udstrækning, eftersom det Element er beskaffen, hvori den har aabenbaret sig, saaledes er ogsaa for den Tegn sættende Phantasie Midlet (Mediet) for Fremstillingen af største Viglighed. Fra Rummets Materialisme hæver den sig til den fra Individets Organisme udgaaende og i Tiden forsvindende Lyds Speritualisme, som den igien reflecterer i Rummets Fasthed, d. v. s. a) den kunstige Ikonisme; b) Sproget; c) Skriften.

§ 78.

a) Ikonisme.

Det ligger i Tegnets Begreb, at det er kunstigt. Kunstig vil her blot sige, at en eller anden Formation af det givne Object tyder hen paa Menneskets Virkekraft, at Men-

nesket ligesom paatrykker Objectet Vilkaarlighedens Stempel. Vel kunne Naturtingene i deres Umiddelbarhed bruges som Tegn. Et Træ kan bruges som Grændseskjel. Dog vil ustridigt en Pæl bedre svare til Hensigten. En Pæl er vel ogsaa kun et tilhugget Stykke Træ; man kan ikke udrage af den, hvad den skal betyde. Dog, at den er tilhugget, viser, at det ikke er et tilfældigt Naturobject, som jeg støder paa, men at det er gaaet gjennem den menneskelige Intelligens, har været Gjenstand for dennes Opmærksomhed. Kommer dertil endnu Farve, saa kan der aldeles ikke tvivles derom, skjøndt et Penselstrøg forraader ligesaa Lidt, som et Stykke Træ. En Pæl derimod med en udstrakt Arm, en Veiviser, er allerede paa Overgangen til Symbolet. Ikonismens Medium kan nu enten være Rummet, eller Rum og Tid tillige, eller Tiden.

§ 79.

α) Betegnen i Rummet.

Phantasien lægger sin Forestillings Indhold over i en Anskuelse, der existerer som en ubevæget Gjenstand i Rummet. Anskuelsen indeholder den Forestilling, hvorom den erindrer, kun ved den active Phantasie, thi i sig er den fremmed derfor. Saadanne Tegn grændse ofte meget nær til det Symbolske og ere hyppigen sammenblandede med Symboler. Vi erindre blot her om Kokarder, Vaaben f. Ex paa Vogne, Livréekraver o. s. v. En stor Plads indtage her Værtshuusskiltene, som oprindeligen have havt et symbolsk Tilknytningspunct: den sorte Hest, Skibet, den hvide Svane, Tre Hjorter o. s. v. have i deres Oprindelse refereret sig til bestemte Stænder, Leiligheder o. s. v. Billedet blev

efterhaanden fortrængt af abstracte Navne, thi Skibet, Hesten o. s. v. skulde kun i Virkelighed adskille et Gjestgiversted fra et andet; Billedet skulde kun lette Forestillingen.

§ 80.

β) Betegnen i Rum og Tid tillige.

Den rumlige Betegning gjelder i den rolige Tilværelse. Rummets Negation er Tiden. Idet Tiden ophæver Rummet, opstaaer Bevægelsen. Bevægelsen er den concrete Eenhed af Rummet og Tiden. Tegnet er her en Anskuelse i Bevægelsesmomentet. Ligesom den rumlige Ikonisme helst benyttede Farverne, saaledes knytter den rumligtimelige sig helst til Lyset, uden at den dog absolut behøver at indskrænke sig dertil. Som Exempler paa denne Slags Betegnen anføre vi Telegrapher, Signalraketter, betegnende Blik, Bukke o. s. v. Overseer man Bevægelsen, saa maa den gientages. Det Usikkre og Omstændelige, som ligger heri, undgaaes ved Betegnen i Tiden — ved Lyden.

§ 81.

γ) Betegnen i Tiden.

Materien fylder Rummet, men er tillige det Medium, hvorved Tiden fyldes med Lyden. Thi Lyden er ikke andet end en i Tids-Momenternes Succession fremtrædende Rystelse af Materien; denne kan nu vært frembragt:

αα) mechanisk ved Tryk og Stød. Haandklap, Pikken paa Døren, Srampen med Fødderne; enhver ved Slaginstrumenter frembragt Lyd, som Klokkeklang o. s. v. Forat saadanne Lyd kunne forstaaes, maa Phantasien iforveien have givet dem Betydning i en vis Retning; de gjøre kun det Indtryk, som Phantasien lægger i dem. Klok-

keklang ved et Bryllup er i sig ikke forskjellig fra den, der finder Sted ved en Begravelse, og dog synes den at være en ganske anden, idet vi lægge det for os nærværende Indhold ind i den. Schillers „Glocke" er et colossalt Exempel paa denne Variation.

ββ) Lyden kan ogsaa være frembragt organisk, og da enten være beslægtet med den mechaniske Lyd, som naar den frembringes ved Blæseinstrumenter, Piber, Trompeter o. s. v., eller, uden denne Relation, umiddelbart udstødes af Brystet, som Skriget. Vilkaarligheden i Betydningen bliver her den samme som i det Foregaaende. En Piben kan frembringes af en Nattevægter, for at give Andre Underretning om stedfundne Uordner paa hans Post, men den samme Slags Piben kan ogsaa Tyve bruge som Signal for deres Medhjælpere. Et Suk kan ligesaavel udstødes af en lykkelig Elsker i Overmaalet af Henrykkelse, som af en Hjælpeløs i Overmaalet af Smerte. Denne Ubestemthed er Mennesket istand til at gaae ud over, idet det formaaer at articulere Lyden; den articulerede Lyd er Ordet.

§ 82.

b) Sproget.

Tegnet for Forestillingen er her en af Aanden selv ved Legemet frembragt Lyd, der, i sin flygtige Forsvinden i Tiden, dog er istand til at optage i sig Aandens nærværende Indhold. Ordet, den ved Modsætningen mellem Vocaler og Consonanter articulerede Lyd, er med Hensyn til sin indre Tilbliven et Product af Forestillingen. Idet nemlig Intelligensen ved Hukommelsesacten forvandler An-

skuelsen til en Forestilling, indtræder med det Samme den modsatte Proces, da nemlig den ideel blevne Anskuelse igjen vender sig ud ad og legemliggjøres i Ordet. Sprogets Oprindelse er identisk med Forestillingernes Oprindelse. Mennesket har ikke først Forestillinger og dernæst det sproglige Udtryk derfor, men Acten, hvorved Forestillingen dannes, og Orddannelses-acten er een og samme Act. Mennesket frembringer selv sit Sprog, dette er ligesaavel et Product af hans Virkekraft som Forestillingerne; men han opfinder det ikke, thi den reale Mulighed dertil er nedlagt i ham af Skaberen *). Sproget har Gud ikke givet Mennesket som noget Færdigt, men han har overladt til Mennesket selv at virkeliggjøre den indre Mulighed ved egen frie Virksomhed Sproget er ikke udsprunget hos Mennesket blot af Trang til Meddelelse; nei! af egen frie Lyst producerer Mennesket sig Ordet.

I Betragtningen over Sproget lægge vi her Mærke til α) Lyddannelsen; β) det Logiske i Sproget; γ) Ordføiningen.

§ 83.

α) Det etymologiske Sprogelement.

Hvorledes Sproget overhovedet som Product af Stemmen er muligt, afhandles i Physiologien **). Det første Spørgsmaal derimod, som vi her beskjæftige os med, er: hvilken

---

*) F. v. Baader har derfor med Rette bemærket, at den Antagelse, at Mennesket selv har opfundet Sproget, ikke er bedre end den, at Mennesket har selv opfundet sin Tilværelse.

**) Det Følgende i denne § er fremsat efter Hr. Overlærer Langes „Brudstykker af en almindelig Grammatik."

Sammenhæng er der mellem Lyden og det, Intelligensen vil udtrykke ved Lyden; hvilken Adkomst har i ethvert enkelt Tilfælde denne eller hiin Lyd til at tjene som Udtryk for denne eller hiin Forestilling? Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal maa der nødvendigen adskilles to Sphærer:

αα) Udtryk for saadanne Forestillinger, der ere Tilegnelser af den ydre Verdens, af de materielle Phænomener. Her er der een Classe af Ord, der tydeligt give os Vink om, hvorledes Orddannelses-Acten er foregaaet — de Ord nemlig, som tjene til Udtryk for Forestillinger af det, der har afficeret os gjennem Ørets Sands eller Lydens Medium. Ordet er her iøinefaldende netop Gjentagelsen af den Lyd, hvormed Phænomenet tiltalte os. I Ord som: brage, knage, bruse, suse, dundre, skralle, smelde, pludre, sludre og mangfoldige Andre af samme Slags har Intelligensen ikke gjort Andet, end efterlignet og gjentaget den Lyd, som var Mediet for Opfattelsen. Vi kunne kalde disse Ord de umiddelbart efterlignende. Betragte vi dernæst de Ord, der ere Udtryk for saadanne Phænomener, som ikke afficere os gjennem Ørets Sands, men gjennem Sandsningens andre Medier som Synet, Følelsen o. s. v. saa vise sig ogsaa disse Ord, som Gjentagelser af deres Phænomener, dog ved en høiere Virksomhed end den foregaaende Classes; thi de overføre det Opfattede i en anden Sphære og gjøre det Seete, Følte o. s. v. tydeligt. Hvor dybt Overførelsen er begrundet i Forestillingen og Sproget, eller rettere, hvor oprindeligt Fælledsskabet er, vil man indsee, naar der erindres Udtryk, som: at en Tone er klar, dunkel, høi, lav, blød, eller at en Farve er skrigende, skjærende, haard, blød, varm, kold o. s. v.

ββ) Ord, der betegne Yttringer af vort indre Liv, der ikke som hine ere opfattede gjennem Sandsens Medium. Udtrykkene for denne Side af Intelligensen kunne paa en dobbelt Maade være komne istand: enten ere de kun uegentlige eller laante. Intelligensen benytter det i Sproget allerede for Haanden Værende, Udtrykkene for de materielle Forestillinger. Saaledes opstaae ikke nye Ord, men nye Anvendelser af de gamle. Dette Slags Betegnelse kan kaldes det symbolske. Som: fatte, gribe, danne; skjøn, skarp, slap; Smag, Indtryk, Vægt; Aand (Aande), vigtig (vægtig); Kummer, Fryd o. s. v. Eller Intelligensen er ved en umiddelbar Orddannelsesact kommen til eiendommelige og egne Udtryk. Saadanne Ord ere de egentlige Pronomina, de oprindelige Stedsadverbier, Præpositioner og Conjunctioner, der alle tilsammen ere Udtryk for rene Abstractioner og ikke synes at kunne føres tilbage til de oprindelige Udtryk for materielle Forestillinger. Med Hensyn paa disse Ordclasser nødes vi altsaa til at indrømme, at Intelligensen er kommen til Udtryk ad en anden Vei, end gjennem Overførelser, men ogsaa til at tilstaae, at den hele Act er os et fuldkomment Mysterium og at vi i al Fald mere kunne ahne, end eftervise en vis symbolsk Sammenhæng mellem Lyd og Betydning.

§ 84.

β) Det grammatiske Sprogelement.

I Sprogets Naturside ligger dets Individualitet. Foruden den eiendommelige Lyddannelse bliver ogsaa Massen af de oprindelige Ord bestemt ved den Verdensanskuelse, som et Folk er i Besiddelse af. Ligesom i Individernes Liv

ethvert henter sine Billeder fra den Kreds af Forestillinger, som ligge ham nærmest, Søemanden fra Seiladsen, Landmanden fra Agerdyrkningen, Krigeren fra Feldten og Vaabenøvelser, og ethvert uvilkaarligt rober sig selv og afspeiler sin Dont, saaledes faaer i Slægternes Sprog enhvers Sprog i sin overførte Deel en vis Kolorit, et vist Physiognomie, der ikke mindre characteristisk end Massen af de materielle Forestillingers Udtryk vidne om Slægtens Tilværelsesmaade i det Hele. Overfor det etymologiske Sprogelement staaer det metaphysisk-logiske. Vi have nemlig i de foregaaende Udviklinger, der alle kunne betragtes som Mediationer for Sproget, seet, at Aanden i sig er fornuftig, om den end ikke i Brugen af Kategorierne stedse er sig disse bevidst i deres abstracte Reenhed og gjensidige Forhold. Da den altsaa i sig er fornuftig, saa gjennemvæver den ubevidst Sproget med Kategorierne. Verbum, Substantivum, Adjectivum, Flexion o. s. v. opstaae paa denne Maade. Hvormeget nu end Sprogene differere med Hensyn til deres naturlige Individualitet, hvormeget end selve Individet gjør sin Eiendommelighed gjældende indenfor det enkelte Sprog, saa stemme dog Sprogene indbyrdes overeens med Hensyn til det Fornuftige i sig. Fornuften er den guddommelige Almindelighed, som intet Sprog benægter, om ogsaa dette metaphysiske Element kan være udviklet meer i et Sprog end i et andet, meer f. Ex. i det Græske end i det Hebraiske.

§ 85.

γ) Det syntaktiske Sprogelement.

Sproget opstaaer ikke saaledes, at først enkelte Ord frembringes og sættes i Forbindelse med andre, men det

enkelte Ord fremstaaer stedse af en Sammenhæng, om det endog kun udtales alene; eller med andre Ord: Sproget begynder med Sætningen, om denne end ikke strax er fuldstændig, men først fragmentarisk. Mennesket opfatter Gjenstanden under bestemte Forholde, og disse afspeile sig i Udtrykket. Naar jeg prosaisk anskuer Træet med Hensyn til den Næring, det giver mig, eller med Hensyn til Brændet, jeg kan udhugge deraf, saa staaer det for mig i en ganske anden Belysning, end naar jeg poetisk opfatter det i dets fremtrædende Skjønhed; og selv her kommer det an paa, om jeg f. Ex. med Henfyn til Linden med Lugten opfatter Duftens Sødme, eller med Øiet den pittoreske Udfoldning af dens Løvmasse, eller med Øret Bladenes sagte Susen. Sproget maa reproducere den Sammenhæng, hvorunder jeg anskuer og forestiller; og Midlet hertil er Substantivernes og Verbernes Bøining, Adjectiver og Adverbier, Præpositioner, hvoraf hver er det epigrammatiske Udtryk af en Kategori o.s.v. Men Sammenhængen fordrer, at et Subject bestemmes ved et Prædicat, at altsaa Prædicatet sættes i Eenhed med Subjectet; og saaledes opstaaer Sætningen. Med Hensyn til sin Form er Sætningen en Dom, men vi ville i det Følgende see, at den ikke stedse i Virkelighed er en logisk Dom; saadanne Sætninger, som: jeg har sovet godt, eller: presenteer Gevær, fortjene ikke Navn af Domme.

Sproget giver Menneskets Fornemmelser og Anskuelser en høiere Tilværelse, end de have i deres Umiddelbarhed, thi Ordet aandeliggjør Sagen. Som Fornemmelse er Intelligensen ganske afsluttet i sig selv; Fornemmelsens Indhold være ogsaa det Almindelige, Dyd, Stat, Gud, alligevel er det som Fornemmelse nedsunken i Subjectivitetens

Enkelthed. Vil nu Subjectet meddele en Anden sin Fornemmelse, saa kan dette ikke skee umiddelbart, men det maa lade Fornemmelsens Indhold gaae over til Forestilling, som nu hos en Anden, hvem den ved Ordet overleveres til, igjen kan incarneres til Fornemmelse. Ordet, som kun troer at sige det Enkelte, forandrer Skikkelse i Munden og modtager Almindelighedens Form, thi Ordet er en Mynt af Folkeaandens almindelige Skatkammer. Et bestemt Sprog kan nu stille visse Skranker for Aanden, der muligen maa indlade sig i Kamp med det; og i denne Henseende have de forskjellige Sprog ulige Værd. Ved at lære fremmede Sprog og ved Indførsel af fremmede Ord kommer man ustridigt lettest ud over et Sprogs Eensidighed.

§ 86.

Forestillingen er noget Indre; Tegnet derfor, Ordet, noget Ydre. Som udtalt er Ordet noget reent Forsvindende, thi Lyden existerer kun saalænge som den bliver produceret. Intelligensen stræber derfor at negere det Flygtige og Usynlige i dens Existens og fremstille Lyden for Synet. Et saadant materielt Tegn for Sproget er Skriften.

§ 87.

Skriften.

Fra Lyd-Betegningen vender Intelligensen ved Skriften tilbage til den rumlige Ikonisme, som dog, ved at sondre Ordets Bestanddele og lette Oversigten over mange Forestillinger, virker paa det Gunstigste tilbage paa en bestemt Forestillings Tydelighed og Omfang. Ligesom Sproget er Forestillingens Gjenfødelse, saaledes er Skriften Sprogets.

Før Skriften naaer den yderste Abstraction, gjennemløber den i sin Dannelse de i dette Hovedafsnit udviklede Aandens Standpuncter d. v. s. svarende til Opmærksomheden er den α) Tegnskrift; β) til Anskuelsens Reproduction er den Billedskrift; γ) og endelig svarende til den Selvstændighed, som den productive Phantasie viser, er den Bogstavskrivt.

§ 88.

α) Tegnskrift.

Tegnskrift er intet Andet, end Erindring af Noget ved et vilkaarligt bestemt Tegn, i hvilket Intelligensen først maa lægge det opfyldende Indhold. Paa en Snor slaaer man en Knude, eller man gjør en Streg i et Stykke Træ eller i en Steen; og dette skal nu betyde, at et Aar er forløbet, et Menneske født eller død o. s. v. Saaledes finde vi Skriften hos vilde Folk. Kileindskrifterne, som findes i Ruinerne af Persepolis, have ikke hævet sig meget over dette Standpunct. Nordens Runestokke o. s. v. høre herhen. I vore Tal og i den musikalske Nodeskrift have vi endnu dette Moment af Semiotiken.

§ 89.

β) Billedskrift.

Istedetfor den uberegnelige Mulighed, som det abstracte Tegn udsatte os for, træder her en vis Ufeilbarhed i Betegningen, der gjentager Anskuelsen i et Billede. Billedet af en Løve, et Menneske, et Sværd o. s. v. viser ved sig selv strax, hvad der menes. Dog er Tydeligheden her kun halv, da det stedse vil blive vanskeligt, endogsaa ved den største Virtuositet i Billedbetegningen, at fremstille de enkelte

Elementers egentlige Sammenhæng. Endnu mere forstyrrende er den her nødvendige Vidtløftighed, idet man ved enhver Forandring, som skal antydes, stedse maa gjentage det Hele kun i en lidt forandret Compler.

Betænker man dette, saa kan man ikke undre sig over de uendelige Tautologier, som findes i den ægyptiske Hieroglyphik, som dog, hvad nye Forskere berette, skulde have hævet sig til Negationen af Billedbetegningen, idet Hieroglypherne bleve phonetiske og saaledes aabnede Veien til Bogstavskriften.

§ 90.

γ) Bogstavskrift.

Billedskriften kan ikke abstract udtrykke det Abstracte, som Forhold, Aarsag, Virkning, Begyndelse og Ende o. s. v., kun symbolsk formaaer den at antyde disse. Aanden holdes derfor ved Billedskriften i Anskuelsens og Forestillingens Region og forhindres fra frit at hæve sig til Tænkning *). Billedskriften modstrider Intelligensens Fremskridt fra Forestilling til Tænkning. Er dette blevet klart, maa en abstract Form for Tegnet indtræde. For de fleste Alphabeter ligger oprindeligt en billedlig Betegning til Grund. En ret fremtrædende Gjenstand blev ved sin Begyndelseslyd Repræsentant for denne Lyd overhovedet, den blev Bogstav. Saavel flere Bogstavers Skikkelse, som deres Navne vise i adskillige Alphabeter tilbage til denne Oprindelse, f. Er. i det Hebraiske er ב, et Huus, Betegnelse for B-Lyden, i Runealphabetet er en Birk det o. s. v.

*) Consequent hermed finde vi heller ingen Philosophie hos Ægypterne. Hvad der er af Vigtighed med Hensyn til Ægyptens Colonisations-Forholde til Indien.

III.

Erindren.

§ 91.

Sproget er det høieste Middel, som Aanden bruger til sin Fremstilling. Det Materielle og Ideelle, Phantasie og Fornuft, Følelse og Forstand o. s. v. gaae her dybest over i hinanden. Som tegnsættende Phantasie befrier Intelligensen sig fra det ved Forestillingen givne Stof, idet den ud af sig selv producerer en Form derfor. Ordet er et Product af Aandens frie Virksomhed. Sproget indeholder alle Forestillinger som Navne i deres Betegnings abstracte Form, der som Skriftsprog erholder en høiere Bestemthed og Utvetydighed. Idet nu Intelligensen opfatter Sagen i denne dens ydre Betegnelse fremtræder den som Erindren. Da den her knytter et Navn til en Ting, maa den:

1) Beholde Tingen i Navnet.
2) Ikke alene forbigaaende fastholde Navnet, men ogsaa igjen kunne fremkalde det i Identitet med dets Betydning.
3) Paa en saadan Maade samler der sig nu et Forraad af Navne i Aandens grændseløse Rum; Aanden har Magten over disse, er den ganske abstracte Kraft, der sammenholder dem — mechanisk Erindren.

§ 92.

1. Den beholdende Erindringsevne.

Forestillingen i sig er noget Indre; Navnet derfor noget Ydre. Paa Sammenknytningen af denne Modsigelse beroer

Erindringen *). Tegnet, hvorunder Erindringen fastholder Sagen, er vel et Prodnct af Phantasien, men idet Forestillingen knytter sig til Navnets for en Deel vilkaarlige Form, saa er selve Fastholdelsen af Forestillingen ved Navnet Erindringsacten. Dette maa der vel lægges Mærke til; thi ellers forverler man let Erindringen med den reproductive Indbildningskraft. Man tager Hensyn til det objective Indhold, taler om, at man godt husker Sagen, kun har man ikke Benævnelsen derfor nærværende d. v. s. man erindrer ikke godt, thi da beholdt man ogsaa Navnet, men man har en god reprodnctiv Indbildningskraft.

---

*) Man kan ofte, især hos Feberfyge bemærke, hvilken Qval det foraarsager, at de ikke kunne yttre deres Forestillinger i Ord. De have Sagen, men kunne ikke besinde sig paa Ordet derfor. Shakespeare fremstiller i et af sine Stykker, Titus Andronicus, en saadan Ulykkelig i Lavinia, hvem man har berøvet Tunge og Hænder, saa at hun hverken kan tale eller skrive. Titus siger der:

— — Hør dog, hvad hun taler!
Jeg dette Lidelsernes Sprog forstaaer.
Hun siger, at kun Graad er hendes Drik,
At hendes Kind er Bægret, Diet Persen.
Maalløse Klage! Nu jeg fatter Dig,
Dit stumme Sprog forstaaer jeg fuldt saa godt
Som fattig Eremit sit Breviar.
Du maa ei sukke, ikke see mod Himlen,
Ei vinke, nikke, gjøre Tegn og knæle,
At ei et Alphabet jeg deraf danner,
Og øver mig i at forstaae Din Tale.

En nyere fransk Digter, Saintine, har i en lille Roman, le mutilé, fremstillet i en endnu høiere Potens det Skrækkelige i en saadan Tilværelse, idet nemlig den saaledes existerende er en Digter, der i sin Følelses Indre har udarbeidet et Værk, hvorved han haaber at kunne overgaae Dante og Ariosto, men — han kan ikke tilkæmpe sig Overgangen fra det Indre til det Ydre og seer sig saaledes berøvet udødelig Berømmelse.

§ 93.

2. Den reproductive Erindringsevne.

Forestillingen er altsaa i Aanden kun som Navn, Navnet kun som Forestilling. Anerkjendelsen af en Forestilling er afhængig af det Ord, som Intelligensen har produceret som et Tegn for den. Vil man altsaa meddele Andre sine Forestillinger og selv klart have disse inde, er Valget af Ord ikke ligegyldigt; og det er forstyrrende, naar Nogen stedse maa forbedre sine Udtryk, fordi han ikke har villet sige det, han har sagt, men noget ganske Andet *).

Idet Intelligensen erindrer Navnet, har den deri Sagen uden al Billedlighed; dog er naturligviis Muligheden givet til, naar den vil, at indlade sig derpaa, thi Navnet er jo formidlet ved Anskuelsen og Forestillingen. Havde Intelligensen ikke denne Abstraction, dette Udtog af Forestillingen i Navnet, vilde det falde den høist vanskeligt at udvidde sig til nogen stor Masse af Forestillinger.

Da Navnet i sin Opkomst er afhængigt af Billedet, da Begge i Virkelighed ere paa det Nøieste sammenknyttede, saa nægter man almindeligviis, at Navnet kan erindres billedløst. Naar jeg siger Træ, saa vil, paastaaer man, en Rod, en Stamme, Grene, Blade o. s. v., om ogsaa uden specifisk Bestemthed, fremstille sig som et abstract Schema for Intelligensen. Hermed forholder

*) Med Hensyn til denne Forbindelse mellem Ordet og Forestillingen siger Leibnitz træffende, „at, ligesom man i Spil og Handel ikke benytter sig af rede Penge, men for Nemheds Skyld af Vexler og Tegn, saaledes bruger ogsaa Intelligensen Tegn istedetfor Tingens Billede, for at den ikke skal have nødigt, hvergang Tingen forekommer, paa ny at studere denne".

det sig saaledes: ethvert organisk af en Anskuelse og dens Forestilling fremgaaet Navn maa naturligviis have disse som ophævede Momenter i sig, og, naar jeg standser ved et vist Navn, vil jeg være istand til at udfolde disse deraf. Dog — Et er en hurtig Forbiilen, et Andet en isolerende Henvendelse og Indtrængen i den for Navnet til Grund liggende Objectivitet. Just ved Abstractionen fra Forestillingen giør Erindringen Overgangen til Tænkningen.

§ 94.

Den reproducerende Erindren formaaer ikke blot at bevare enkelte Navne, men ogsaa hele Rækker af Ord, thi ligesom Forestillinger associere sig, saaledes ogsaa Ord. Have disse en objectiv Sammenhæng, sammenholde de sig selv, f. Ex. Ordene i en Slutning o. s. v. Ogsaa kan Baandet mellem dem være meget løst f. Ex. ved Metrum, Alphabet. Ere derimod Ordene et uorganisk Aggregat, et Abracadabra, saa er Intelligensen alene den Kraft, der sammenholder dem.

Erindringen viser sig i denne Act negativ saavel mod den reproductive Indbildningskraft, der refererer sig til Forestillingens særskilte Indhold og eiendommelige Form, som mod Tænkningen, der seer hen til den almindelige Nødvendighed. Reproductionen af det Udenadlærte forstyrres saavel idet man dvæler ved det Forestilte, som idet man eftertænker Indholdets Betydning.

§ 95.

3. Den mechaniske Erindren.

Idet Intelligensen fastholder hele Rækker af Ord, bestemmer dem, saa er denne dens Virksomhed en mechanisk; thi Mechanisme viser sig overhovedet der, hvor et Object bliver bevæget ikke ved sig selv, men ved noget Andet udenfor. Mængden af Ordene har Intelligensen i sig, uden at have deres Betydning nærværende, den abstraherer fra Navnets Indhold. Imidlertid er den dog det i Ordene, som bestemmer dem; thi disse ligne Dukkerne i et Marionetspil: de ligge Døde, indtil Aanden gyder Liv i dem.

Her viser sig en Modsigelse. Vi sagde før, at det kom væsentligt an paa Navnet, for at Intelligensen kunde udtrykke sine Forestillinger. Vil jeg yttre en bestemt Forestilling, maa jeg, hvis jeg ei vil udsætte mig for Misforstaaelse, have det dertil svarende Ord. Men omvendt kommer det dog ligesaameget ikke an paa Navnet, thi dette er jo dog kun et Tegn for Forestillingen. Denne har skabt det og er med Hensyn til Tegnet det Substantielle. Vi opsinde dagligt nye Ord og omstemple andres Betydning (Sekretair, Syl, Solde o. s. v.). Hvilket viser den af Navnet uafhængige Intelligenses Magt.

Da det altsaa kommer ligesaameget an paa Ordet som paa den Betydning, Aanden giver dette, saa løser Modsigelsen sig ved denne Aandens bestemmende Kraft, hvorved den levendegiør Navnet, der existerer i Erindringen som en reen Objectivitet. Ordene ere noget Ydre, et Materiale, som Aanden forvandler og omdanner til Noget ved sin frie Subjectivitets Magt

Tredie Capitel.

Tænkningen.

§ 96.

I Følelsen er Subjectet i uadskillelig Enhed med sit Indhold. Det finder sig umiddelbart bestemt ved dette. Ved Forestillingen adskilles Indholdet fra den rene Subjectivitet, fra Jeget, og modtager i Sproget en aandelig Skikkelse. I Tænkningens Sphære ophæves Forskjellen mellem Indhold og Form. I min Forestillen staaer Jeget overfor Mængden af sine Forestillinger og de dem betegnende Navne, og seer sig som den, der, skjøndt fra een Side af bunden til dem, dog har uindskrænket Magt over dem, idet Jeg er den, der opbevarer dem og giver dem deres Betydning. Tænkningen bliver altsaa formidlet ved Anskuelsen og Forestillingen; disse ere Betingelsen, uden hvilken den subjective Intelligens ikke kan naae til Tænkning. Men som Betingelse ere de derfor ikke Grunden til Tænkningen. Meget mere er denne ikke alene sin egen Grund, men ogsaa den sande Grund for Anskuelsen og Forestillingen. Thi just ved at Tænkningen er virksom i Følelsen adskiller denne sig fra den dyriske Følen og er istand til ved Opmærksomheden at skride ud over sig selv til Anskuen og Forestillen.

§ 97.

Tænkningen udfordrer Bevidsthed og staaer i et indre Forhold til Forestillingen, men er forskiellig fra hiin deri, at her er ingen Modsætning mellem Subjectiviteten og Objectiviteten, fra denne deri, at den har affort sig al

Billedlighed. Tanker, som Jeg, Aarsag, Natur, Sædelighed o. s. v. have ingen Form; de ere ikke store, ikke smaae; have ingen Farve, kunne ikke høres o. s. v. „Det er i Navnet, at vi tænke." Tænkningen forestiller ikke meer Sagen, men er Sagen. Den har til sit Indhold Sagens Almindelighed og Nødvendighed. Det er ikke den umiddelbare Væren, ikke den forefundne Tilværen, der er dens Indhold, det er ikke Dette eller Hiint, ikke en af mit Lune, min Phantasie afhængig Forestilling, men det er Sagens Natur, dens Væsen, d. e. — hvad vi skrar skulle see — dens Begreb, som er Tænkningens Indhold.

Naar jeg eftertænker Noget, med min Tænken trænger ind i Noget, saa er det det i og for sig Værende, som jeg stræber efter. Menneskets Forvisning (§ 21) om, at han ved Eftertænkning kan fatte Sagens sande, egentlige Væsen beroer herpaa. Er jeg uvis, om jeg skal gaae ud at spadsere eller ikke, om jeg skal subskribere paa en Bog eller ikke o. s. v. saa kan jeg vel sige: „jeg tænkte efter, om jeg skulde gjøre det." Dog vil Enhver adskille en saadan Eftertænken fra den, der gaaer paa en Sags Væsen, saaledes som f. Ex. Platon, Aristoteles, Spinoza, Montesqvieu, Kant, Hegel have tænkt efter over Staten. Tænkningen søger ingen andre Bestemmelser end de værende. Naar vi her tænker over den menneskelige Aands Natur, saa kunne vi kun med Rette paastaae dette, forsaavidt det, som vi sætte som Tanker, ligesaavel er. Denne Identitet er imidlertid en ideel, eller en saadan, der ikke udelukker Forskiellene. Det Værende er i Tænkningen ikke meer dennes Gjenstand, men dens Ind-

hold. Jeget adskiller sig som tænkende fra det, som det tænker; og dog er denne Forskjel ligesaavel ophævet, thi det, der bliver tænkt, har den samme Almindelighed og Eenslighed, den samme Nødvendighed, som det i og for sig værende, til at tænke sig bestemmende Jeg.

§ 98.

Begreb.

Tænkningen er ikke tilfreds med som Forestillingen, at have Sagen, den vil trænge frem til Indsigt i Sagens Indre, i dens Nødvendighed. Forestilling og Begreb ere materialiter ikke forskjellige: en Forestilling (Rød) kan, skjøndt den bliver det Samme, vorde et Begreb, naar et bevidst Hensyn til noget Særskilt (Particulært) træder til d. v. s. Bevidstheden om en Fleerhed af Forestillinger, i hvilke det Kjendemærke Rød forekommer. En Almeenforestilling altfaa med Bevidsthed om og med Hensyn til det Særskilte (Particulære), hvori Almindeligheden har realiseret sig, kaldes Begreb — *conceptus, notio concipiens.*

Thi paa den ene Side er f. Ex „Forestillingen om Dyr i Almindelighed" uden bevidst Hensyn til og adskilt fra de særskilte og enkelte Former, hvori hiin Almindelighed er kommen til Virkelighed, intet Begreb, men et Almeenbillede; og paa den anden Side kan Betragtningen af det Enkelte uden Hensyn til den Almindelighed, hvis Udtryk det er, ei gjælde for Andet, end en raa Sandseopfattelse.

§ 99.

Dom.

Denne Begrebets abstracte Almindelighed, som omfatter og staaer i Rapport til et i den indeholdt Concret — om Særskilt eller Enkelt tages her ikke Hensyn til — maa bringes til Bevidsthed som saadan d. v. s. det Concrete (Ørn) maa træde ligeoverfor det Almindelige (Dyr), ikke alene som adskilt derfra, men ogsaa som forbundet dermed; begge Leddene maae som forskiellige sættes ved et tredie Led som Et. Tænkningens Virksomhed paa dette Standpunkt bestaaer altsaa i: til et Concret (som Tænkningens Underlag — Subjectum) at knytte en Almindelighed (som er det Concretes Egenskab, udsiges om det, er dets Prædicat) ved'et indre Baand (Copula). Denne Copula udtrykker nu de forskjellige Forhold, i hvilke Subjectet kan staae til sit Prædicat d. e. Copulaens forskjellige Betydninger ere de, som bestemme de forskjellige Former af Domme, vi længere hen ville see fremkomme.

Anmærkning. Denne oprindelige Deling i Begrebet, som Dommen bringer til Bevidsthed, udtrykker det tydske Sprog ved at benævne Omdømmet das Urtheil d. e. die ursprüngliche Theilung.

§ 100.

Slutning.

Forholdet mellem det Enkelte og Særskilte er i Dommen ubestemt og uudviklet; det Concrete repræsenterer der snart det Særskilte, det bestemte Begreb, snart det En-

kelte, Individuelle, uden at der saa tydeligt bliver skjelnet mellem Begge og det Almindelige, at et Forhold af tre Led indtræder. Træde disse tre Led — det Almindelige, Særskilte, Enkelte — frem som saadanne, skeer Overgangen til en høiere Form for Tænkningen — Slutningen.

„En vis Handling, som er saaledes beskaffen, er dydig." Her opstilles som Subject noget Enkelt (U) — en vis Handling, dernæst fremhæves det bestemte Begreb, hvorunder U hører (M) — af en saadan Beskaffenhed, der atter begrunder, at Prædicatet (O) — dydig tilkommer U.

§ 101.

Slutningens Betydning ligger altsaa deri, at det Concrete bliver udviklet og adskilt i det bestemte Begreb og dettes enkelte Virkelighed. Maanen (U) som Drabant (M) har Drabanternes almindelige Egenskab (O) at vende kun den ene Side mod sin Planet. Her er altsaa Begrebet Drabant virkeliggjort paa en enkelt Maade. Saa at Slutningen ikke er andet end Dommen, medieret ved et Mellemled, der fremhæver Subjectets Bestemthed.

Anden Deel.

Den formale Logik.

§ 1.

Den formale Logik forudsætter, at Begrebet, hvorom den handler, allerede er udviklet i den menneskelige Aand, den forudsætter Begrebets Mulighed som allerede godtgjort ved Anskuelsen, Forestillingen og Sproget, og den fremstiller nu det færdige Begrebs forskjellige Former og Forbindelses-Maader.

Første Capitel.

Om Begreber.

§ 2.

Vi have i det Foregaaende seet, at den klare Forestilling om en tilværende Ting reproduceres uvilkaarlig ved Anskuelsen af andre lignende Gjenstande, og at flere Forestillinger saaledes kunne forenes med hverandre i et ubestemt og foranderligt Almeenbillede. Deri er ikke strax Modsætningen mellem det Almindelige og Besynderlige (Særskilte) kommen til Bevidsthed. Den begynder først, naar det Almindelige benævnes. Ved Benævnelsen begynder Begrebet, der, i subjectiv Henseende, er Erkjendelsen af det Identiske i en Fleerhed af forskjellige Gjenstande. Dog Begrebet er for det Første blot klart, forsaavidt som det Identiske umiddelbart erkjendes og leder Grupperingen af anskuede Gjenstande, men uden selv at være gjort til Gjenstand for en særegen Opfattelse.

§ 3.

Ved den blot sammenlignende Tænkning forbindes og adskilles de tilværende Ting paa flere forskjellige Maader og efter forskjellige Hensyn, saaledes, at een og samme

Ting kan henføres til forskjellige Kredse af Ting (en sort Hest er: Hest — sort — levende — firbenet o. s. v.) Ved Hjæp af flere derved dannede Almeenbegreber bliver en Analyse mulig, hvorved en reel Eenheds (Heelheds) Begreb tydeliggjøres, dens enkelte Dele og deres indbyrdes Forhold til hinanden undersøges saaledes, at deres Forbindelses-Maade erkjendes af Forstanden, og kan deels tænkes uafhængig af det givne sandselige Udvortes (Abstractionen) og gjenkjendes i andre Gjenstande, deels lægges til Grund for Produetionen af nye Anskuelser.

Naar et Begreb kan tænkes og forfølges uden Modsigelse, siges det at være formal rigtigt; svarer det til en existerende Gjenstand, har det materiel Rigtighed.

Af Mangel paa Overskuelse af det givne Reelle kan ofte den i § omtalte Forbindelsesmaade ikke ligefrem udfindes, men man nødes til at gaae forsøgsviis til Værks. Man gaaer ud fra visse Enkeltheder og iagttagne Forhold og slutter sig derfra videre fremad, for saaledes foreløbigen at danne sig en Forestilling om en Sammenhæng i et Indbegreb af visse Phænomener, som Forsøg, for at prøve, om de alle saaledes passe ind i denne Sammenhæng, at de derved kunne begribes — en saadan forudfat Sammenhæng kaldes en Hypothese *). Hovedreglen her er denne, at den hypothetiske Antagelse af den forklarede Sammenhængs Beskaffenhed ikke maa overskride den Grændse, der er sat ved de Phænomener,

*) See J. H. Fichte's „Grundzüge zum Systeme der Philosophie" Side 231 o. f.

som den skal forklare, d. v. s. at den skal staae i fuldkommen Harmonie med Phænomenerne; at den skal saavidt muligt undgaae alle Bibestemmelser; samt at endelig alle saadanne Hjælpehypotheser bandlyses, som kun have deres Støttepunct i selve Hovedhypothesen. (Et Exempel paa en rigtig Hypothese er Copernicus's om vort Solsystem, som dog næppe nu længere kan kaldes en Hypothese, men er Sandhedens rene Forklaring, da den giver et fuldkmment udtømmende Begreb af Planetbevægelsens mangfoldige Phænomener. — Exempler paa mindre heldige Hypotheser kunne f. Ex. tages af den comparative Physiologie — saaledes er Antagelsen af et egentligt Muskel- og Nervesystem hos de laveste Dyrearter (Infusionsdyr o. a.), fordi disse bevæge sig og yttre et Analogon af Fornemmelse, aldeles vilkaarlig og uberettiget, da den nøiagtigste og omhyggeligste Jagttagelse ikke i mindste Maade kan opdage enten Muskler eller Nerver: meget hellere bør man blive staaende ved den simple men sande Tanke, at i disse laveste Dyr ere endnu ikke Muskler og Nerver organisk adskilte, men ere dynamisk udbredte i Legemet paa samme Maade, som i Fosteret hos høiere Dyrearter. Ogsaa Geologien frembyder Exempler nok paa saadanne ofte vildledende Hypotheser (see Steffens Indledning til Philosophien S. 36). Forudsætningen af en reel Enkelthed, som ei er givet ved Sandsningen, er en Conjectur f. Ex. i Philologien Indsætningen af et udfaldet Ord i Texten.

§ 4.

Den Tænkning, der sammenfatter flere Gjenstande under eet Begreb efter deres Lighed, kan deels tage Hensyn

til den fælleds Grundform, der findes udtrykt i dem alle, deels til en eensidig Bestemmelse, som selv Gjenstande med forskjellig Grundform kunne have tilfælleds med hinanden. I sidste Tilfælde kan den Bestemmelse, der sees hen til, enten være saadan, at den sandselig kan anskues ved hver enkelt Gjenstand (skjøndt der udkræves Tænkning til at løsrive den fra den Forbindelse, hvori den forefindes i Virkeligheden), deels kan Bestemmelsen være saadan, at den kun existerer for Tænkningen. Men i begge Tilfælde ere de her omhandlede Begreber Beskaffenhedsbegreber.

§ 5.

Indbegrebet af de Bestemmelser ved Gjenstanden, som optages i Begrebet, er Begrebets Indhold, og den Mangfoldighed af Gjenstande, hvori Begrebet findes udtrykt, udgjør Begrebets Omfang. Indhold og Omfang staae følgelig i omvendt Forhold til hinanden; jo større Indhold Begreber have, desto mindre Omfang, og jo større Omfang, desto mindre Indhold.

Jo større Begrebets Omfang er, d. e. jo flere enkelte Anskuelser det indbefatter under sig, desto fattigere, tommere er Indholdet. Jo rigere derimod dets Indhold er, desto færre Anskuelser omfatter det, d. e. desto mindre er Omfanget. Begrebet Hund f. Ex. indbefatter under sig Pudlen, Mopsen, Doggen o. s. v. borttager jeg visse Kjendemærker fra Begrebet, bliver det til Begrebet Rovdyr, som naturligviis har et langt større Antal Gjenstande under sig; abstraherer jeg igjen paa samme Maade derfra, bliver det til Begrebet Dyr, og dette kan atter paa en lignende Maade blive til et organisk Væsen o. s. v.

Havde jeg derimod, istedetfor at borttage Kjendemærker, føiet nogle til Begrebet Hund, da var det blevet f. Ex. til Begrebet Mops o. s. v.

§ 6.

Den i § 3 omtalte Analyse kan ogsaa foretages med blotte Begreber, naar disse besiddes med saadan Klarhed, at man kan anvende den paa deres Omfang uden at have tydeliggjort sig deres Indhold. Saaledes kunne Begreber besiddes, naar de ere givne ved Ord i Sproget. En egentlig Begrebsanalyse finder da Sted, naar saadanne Begrebers Indhold tydeliggjøres uden sandselig Jagttagelse. Dette kan skee med Kategorier, i hvilke flere Bestemmelser kunne være indeholdte, hvilke man kan tydeliggjøre sig ved at tænke over deres Anvendelse og Forhold til hinanden.

§ 7.

Den Drift til at bringe Eenhed i Erkjendelsen, som leder al Tænkning, fører det tænkende Væsen til at forbinde de almindelige Begreber, som det har dannet sig, til mere omfattende Eenheder. Naar flere almindelige Begreber paa Grund af deres Lighed forbindes i eet Begreb, kaldes dette Begreb et Slægtsbegreb, og de forbundne Begreber kaldes Artsbegreber. Begreber om Art og Slægt ere for den logiske Betragtning relative Begreber: hvad der i een Henseende kaldes en Slægt, kaldes i en anden Henseende en Art. Ved at forfølge denne Tænkningens Retning, ved at forbinde Artsbegreber til Slægtsbegreber, og disse til høiere Slægtsbegreber o. s. v., frembringes et logisk System af over- og underordnede Begreber.

1. Naar jeg fra Begrebet Rovfugl abstraherer det Kjendemærke, som just gjør det til Rovfugl, bliver tilbage Begrebet Fugl, der er hiint overordnet; søier jeg derimod en ny Bestemmelse til Begrebet Rovfugl, hvorved dette bliver til Begrebet Ørn, saa er dette underordnet Begrebet Rovfugl.
2. Sægternes og Arternes Fremstilling kaldes Classification, som siges at være synoptisk, naar den tjener til at give en Oversigt over de forskjellige til Begrebet hørende Gjenstande, saaledes at deres væsentlige Ligheder og Uligheder udhæves; heuretisk derimod, naar der tages Hensyn til de iøinefaldende Mærker for at lette Classificationen ved Anskuelsen.

§ 8.

Ved en Definition forstaaer man en Fremstilling i Ord, der angiver saameget af et Begrebs Indhold, at det derved tilstrækkeligen kan adskilles fra alle andre Begreber. Naar en Definition til den Ende blot angiver en Deel af Begrebets Indhold, er den particulær; real er den derimod, naar den angiver det fuldstændigt. Et Begrebs reale Definition maa angive saavel det nærmeste Slægtsbegreb, hvorunder Begrebet henhører, som den eiendommelige Bestemmelse, hvorved det adskiller sig fra alle andre under samme Begreb henhørende Artsbegreber. Mindre fuldkommen er Definitionen, naar den angiver blotte Følge-Bestemmelser istedetfor de grundvæsentlige, eller naar den uden Nødvendighed indeholder blot negative Bestemmelser. Aldeles urigtig er den, naar den gaaer i en Cirkel, naar den er for vid, og naar den er for snæver.

1. Definitionen maa altsaa angive de **væsentlige** (indre, nødvendige) Kjendemærker d. e. saadanne, der høre til den Gjenstands Væsen, som skal forklares, og af hvilke man ingen kan borttage, uden at dens Begreb bliver ufuldstændigt.
2. Indeholder Definitionen de væsentlige Kjendemærker, saa vil den ogsaa passe paa alle de til det definerede Begreb henhørende Gjenstande. Omfatter den Mere, er den for **vid** [f. Ex. et Paralellogram er en plan Figur, der begrændses af fire rette Linier], omfatter den Mindre er den for **snæver** (f. Ex. en Triangel er en plan Flade, der begrændses af 3 lige store rette Linier.)
3. Den sædvanlige Form for Definitionen er, at først nævnes **Slægtsbegrebet**, hvorunder det Definerede hører (differentia generica), og dernæst **Artsforskjellen** (differentia specifica) d. v. s. det Kjendemærke, hvorved det adskiller sig fra de andre sideordnede Begreber.
4. See vi hen til Definitionens Fremstilling i Ord, saa maa denne være saa kort og bestemt som muligt; ethvert overflødigt eller blot prydende, ethvert dunkelt og tvetydigt Ord maa omhyggeligt undgaaes.
5. En **Hovedfeil** begaaes, naar **man gaaer i en Cirkel** (circulus in definiendo — definitio in orbem) d. v. s. naar i Definitionen forekommer enten selve Begrebet, der skal defineres, eller et Begreb, der ei kan antages bekjendt, saalænge det, der skal defineres, er ubekjendt.
6. Gaaer Definitionen ud fra Ordets Etymologi, saa

siges den at være en Verbaldefinition; genetisk kaldes den derimod, naar den viser, under hvilke Betingelser Gjenstanden er kommen til Existens.

Anmærkning. Exempler paa de her omtalte Definitioner, see Side 142.

§ 9.

Den logiske Inddeling er Angivelsen af de under et vist Slægtsbegreb henhørende Artsbegreber. Under Inddelingen maa tages Hensyn til en af Slægtsbegrebets væsentlige Bestemmelser, og denne bliver da Grundlaget for Inddelingen. Hovedreglen for Inddelingen er, at et rigtigt Grundlag maa vælges for Inddelingen, og at dette under Inddelingen maa beholdes uforandret for Øie. Mod denne Regel feiles, naar af de forskjellige Inddelingsled et er det andet underordnet, eller naar de ere hinanden sideordnede uden at udelukke hinanden. Inddelingen maa fremdeles være fuldstændig, saa at de forskjellige Led virkeligen udtømme det inddeelte Begrebs Omfang.

Fra den logiske Inddeling (divisio logica) maa adskilles:

1. Delingen (partitio realis) d. e. Adskillelsen af det, der ifølge sit Begreb hører sammen (et Land i sine Provindser; Legemet i Hoved, Krop o. s. v.; en Bøsse i Laas, Pibe o. s. v.). I den logiske Inddeling kan det Hele prædiceres om hvert Enkelt, men ikke saaledes ved Delingen.
2. Distinction — Adskillelse — er kun en enkelt Bemærkning om flere nærbeslægtede Begrebers Forskjellighed, uden at disse derfor altid behøve at høre til samme Art eller Slægt. F. Ex. Synonymer, som Luxus og Overdaad; forstandig, klog, fornuftig o. s. v.

Anmærkning 1. Inddelings-Ledene kunne være to, tre eller flere — dichotomisk, trichotomisk, polytomisk. Hvilken Inddelingsmaade der er den rigtigste, afhænger naturligviis af den Sags Beskaffenhed, som skal inddeles.

Anmærkning 2. Begreber siges at være contradictorisk modsatte, naar det ene Begreb simpelthen nægter det andet f. Ex. Art og Ikke-Art, sort og ikkesort; contræer kaldes Modsætningen derimod, naar det ene Begreb ei alene nægter det andet, men tillige sætter en anden positiv Bestemmelse til f. Ex. sort — rødt.

Anmærkning 3. Man kunde spørge, om der gaves et øverste Slægtsbegreb, der i ingen Henseende meer var Art, og et nederste Artsbegreb, der i ingen Henseende meer var Slægt. Hvad det sidste angaaer, da kan et saadant i logisk Henseende ikke gives, fordi man i dette som Begreb stedse maa kunne opvise en Mangfoldighed af specifiske Forskjelle. Et høieste eller øverste Slægtsbegreb er derimod muligt, fordi Abstractionen stedse kan stige, indtil den har fuldendt sig til det høieste Abstractum hvorfra det ikke mere er muligt at abstrahere.

§ 10.

Uagtet Abstractionen, hvorved det Identiske i en Fleerhed af Gjenstande tænkes for sig, idet Bevidstheden om de individuelle Gjenstandes øvrige Beskaffenheder træder i Baggrunden, hører væsentligt til, naar Begreber om de tilværende Ting skulle dannes, maa dette dog ikke forstaaes som om det, der var givet i Anskuelsen, var overflødigt for Begribningen. Jo mere Anskuelsen af Mangfoldigheden mangler, destomere er Begrebet et dødt Begreb. Naar derimod Begrebet kun sees i den sandselige Mangfoldighed,

uden at det Identiske kan tænkes for sig, er det blot umiddelbart eller blot klart (see Side 87).

§ 11.

Af første Deel vil det være klart, at, forat Begreber om de tilværende Ting kunne dannes, maa en Conseqvens finde Sted i Tilværelsen, at almindelige Grundformer gjentages i Tingene, og at Bestemmelser (sensu act. = Fordringer), der udspringe af nødvendig Tænkning, tillige ere Tingenes Bestemmelser (sensu passiv.). Derfor kan der ligefaavel tales om Tingenes Begreber (i objectiv Betydning), som om vore Begreber om Tingene (i subjectiv Betydning), hvorved Tingene tænkes.

§ 12.

Begrebet, have vi seet, er ei en Forestilling i Ordets ængere Betydning, men hænger dog paa flere Maader sammen med Forestillingen. Det repræsenteres ved et Almeenbillede [der vel ved Kategorierne er meget abstract og næsten umærkeligt], som er en Forestilling, og saavel det blotte Almeenbegreb, som Sammenhængsbegrebet komme til Virkelighed i en Række af Tænkningsacter og Forestillinger, hvori det er det bevægende Princip. Idet en Sammenhæng begribes, og de enkelte Bestemmelser deri efter hinanden tænkes, forestilles tillige det sandselige Stof, hvori man har seet dem udtrykt, eller hvilket man ved Hjælp af den skabende Indbildningskraft underlægger dem. Ligeledes følger Forestillingen med, naar man tydeliggjør sig et Begrebs Indhold, og endnu øiensynligere, naar man tænker Begrebet i Forhold til dets Omfang.

Andet Capitel.

Om Domme.

§ 13.

Idet Begrebet dannes, udvikles og anvendes, træder det frem i flere Tænkningsacter, og enhver af disse bliver en logisk Dom. En logisk Dom er nemlig en Tænkningsact, hvori en Forestilling (i Ordets videste Betydning) efter Overveielse bestemmes ved Hjælp af en anden Forestilling. I enhver Dom kan der skjelnes mellem et Subject, et Prædicat og den Act, hvorved deres Forhold til hinanden erkjendes. Da saavel Begrebets Omfang, som dets Indhold tænkes i flere Domme, kan Dommen deels henføre det Specielle under det Almindelige, (Mennesket er et Dyr), deels angive det Specielle, hvorunder det Almindelige træder frem, (Organiske Væsener ere Planter og Dyr. Det Forhold, der ved Dommen tænkes mellem Forestillinger, er baade en Adskillelse og en Forbindelse, idet to Forestillinger, som to, tænkes i Eet.

Dommene kunne være identiske, saa at Subject og Prædicat ere Verelbegreber, f. Ex. Dyr ere organiske Væsener, som have Sensibilitet; men skal der ved en saadan Dom giores et Fremskridt i Erkjendelsen, maa Begrebet paa den ene Side være indviklet, paa den anden udviklet. I enhver Dom maa der [illegible] være fuldkommen Eenhed f. Ex. a er a, hvilket er Tautologie; men der maa tillige være Forskjel; dog ei heller alene Forskjel, endog naar der siges, at Subjectet er ikke Prædicatet. (Siger man f. Ex. „En Spurv

er ikke en god Samvittighed," da er det Nonsens, fordi Eenheden mangler; i Dommen: en Rose er aldrig grøn, er dog Forhold, da Rosen maa have Farve; her er altsaa et Slags Eenhed, og en saadan Eenhed maa findes i enhver fornuftig Dom.

Der er bleven sagt i §, at efter Overveielse bestemmes i Domme en Forestilling ved Hjælp af en anden Forestilling, thi Sætningen, „der kjører en Vogn forbi" er ingen logisk Dom, uden naar det havde været tvivlsomt, om den forbifarende Gjenstand var en Vogn, eller om denne Gjenstand bevægede sig, og ikke meget mere det Standpunct, hvorfra vi iagttoge den; hvor altsaa Interessen gaaer ud paa at finde en Bestemmelse for den ikke behørigen bestemte Forestilling. Den i Ord udtrykte logiske Dom er altsaa ei det samme som en grammatikalsk Sætning; undertiden er den ei engang en heel Sætning, men blot eet Ord, en Interjection, hvori ligger skjult en Sætning; naar f. Ex. et Udraab af Beundring tilkjendegiver Beundring og staaer istedenfor: „Dette er beundringsværdigt." Kryptiske Sætninger ere saadanne, hvor Subject, Prædicat og Copula ei findes udtrykkeligen hver for sig, hyppigt i Latin f. Ex. lego. I Existential-Sætninger synes Subjectet aldeles at mangle, men er dog blot høist ubestemt, idet det iagttages kun i en enkelt Tilsyneladelse, f. E. „Der sprang Noget forbi;" hvad er Noget? Det er blot Noget, som kan springe forbi. „Det glimtede;" her kjendes ei Andet end Glimtet. Det er den første Begyndelse til Begrebet.

§ 14.

Man kan paa flere Maader inddele Dommene med Hensyn til deres blotte Former d. e. de forskjellige Maader, hvorpaa Subjecterne tænkes i Forhold til Prædicaterne. Saaledes kan man allerede ved en enkelt sandselig Anskuelse bringes til at bekræfte et Prædicat om et Subject, og ved en ny Sandsning at benægte det samme Prædicat derom. Den Form af Dommen, som derved kommer frem, kaldes dens Qvalitet, efter hvilken den enten er bekræftende (affirmativ) eller benægtende (negativ). Den bekræftende Dom indeholder altid skere skjulte Nægtelser, deels fordi selv den bekræftende Dom ikke blot forener Subjectet og Prædicatet, men ogsaa lader dem staae, som to forskjellige Forestillinger (hvis Dommen ei er tautologisk), deels fordi alle de Bestemmelser, der ere udelukkede ved det bestemte Prædicat, ogsaa udelukkes fra Subjectet. Paa den anden Side ligger ogsaa en skjult Bekræftelse i den nægtende Dom, da deri ligger den stiltiende Forudsætning, at Subjectet kan modtage sit Prædicat i en foresvævende Kreds af Bestemmelser, hvortil det udelukkede Prædicat hører. Naar den nægtende Form fastholdes paa en tankelos Maade saa at man om Subjectet nægter et Prædicat, hvormed det aldeles ikke staaer i nogen Forbindelse, da er Dommen uendelig. Saavel Subjectets Art, som dets Slægt lades herved aldeles ubestemt.

Ved at see en Rose, et Blad, kan man bringes til Dommen: denne Rose er rød, dette Blad er grønt; men naar Rosen og Bladet efter nogen Tid ere blevne gule, kan man ved en ny Sandsning bringes til den Dom: denne Rose, dette Blad er guult (d. e. denne

Rose er ikke rød, dette Blad er ikke grønt. Der blev sagt i §., at den bekræftende Dom indeholdt en Benægtelse, deels paa Grund af Subjectets og Prædicatets Forskjellighed, thi siger jeg a er b, kan jeg ogsaa sige a er ikke b, fordi der maa være Modsætning, da Dommen ellers blev: a er a d. e. tautologisk (Rosen er rød, men kun rød, som en Rose; thi andre Gjenstande have ei samme Rødhed, skjøndt vel en lignende); deels fordi de Bestemmelser, der ere udelukkede fra Prædicatet, ogsaa ere udelukkede fra Subjectet: a er b, altsaa: a er ikke Alt, hvad b ikke kan være, (Flinten er en Steen; altsaa ikke Alt, hvad en Steen ei kan være, ei levende, elastisk o. s. v.). Ligesom der altsaa forudsættes en Adskillelse ved Eenheden, saaledes forudsættes denne paa den anden Side ved Adskillelsen; siger jeg f. Ex. en Plante har ikke Sandse-Evne, saa foresvæver mig organisk Væsen ved Artsbegrebet Plante d. v. s. det høiere Slægtsbegreb bekræftes. Tabes derimod denne Eenhed af Sigte, saa anvises der en uendelig Sphære, hvori Prædicater skulle søges, som Dyden er ikke grøn, rød, blaa, o. s. v.: saadanne Domme kaldes derfor uendelige. Der siges sædvanligt, at Dommen er benægtende, naar Nægtelsen hører til Prædicatet; uendelig, naar Nægtelsen hører til Copula, men dette er vistnok urigtigt, thi siger jeg a er Ikke b, kan jeg ogsaa sige a er ikke = b; her gjøres da ingen Fremskridt i Erkjendelsen.

Anmærkning 1. De Kategorier, der ligge til Grund for de her omtalte Domme, ere de om Væren og Ikke-

væren, og Indskrænkning af Væren eller bestemt Væren.

Anmærkning 2. Modsætning mellem de bekræftende og benægtende Domme erholder først sin bestemte Betydning, naar Dommen betragtes som et Resultat af en bestemt foregaaende Overveielse. Derved opstaaer en Modsætning mellem et Prædicat i ængere og i vidtløftigere Betydning. Paa samme Maade have de i det Følgende adskilte (udhævede) formelle Beskaffenheder ved Domme blot relativ Betydning.

§ 15.

Naar det bringes til Bevidsthed, at den Erkjendelse, som erholdes ved en enkelt sandselig Anskuelse, blot afgiver et Prædicat for en individuel Gjenstand, kan denne Bevidsthed udtales i den singulære Dom. En fuldkomnere Erkjendelse udtrykkes i den particulære Dom, ved hvilken et Prædicat tænkes at tilkomme flere af de under et vist Almeenbegreb henhørende Gjenstande. Fra den ubestemt particulære Dom kan der gjøres Overgang enten til den bestemt particulære eller til den universale Dom, i hvilken Prædicatet antages at tilkomme alle de under Begrebet henhørende individuelle Gjenstande. Den formelle Beskaffenhed ved en Dom, at den er singulær, particulær eller universel, kaldes dens Quantitet.

Naar En ved at anatomere et Dyr finder en Mærkelighed, kan han sige, at muligen kun dette Individ har denne Beskaffenhed: 1a — b — en singulær Dom. Om flere Amphibier veed jeg, at de lægge Æg, uden derfor nøiagtigen at vide, hvilke Arter,

der gjøre dette, hvilke ikke; en saadan Erkjendelse udtrykkes i den ubestemt particulære Dom (nogle a ere b). Om alle Insecter af et vist Slags er det mig bekjendt, at de have Sugerør; jeg veed at alle Fisk kaste Leg: denne Erkjendelse udtrykkes i den bestemt particulære og i den universelle Dom.

Anmærkning 1. De Kategorier, som ligge til Grund for denne Inddeling af Domme, ere: Eenhed, Fleerhed og Alhed.

Anmærkning 2. Ved under Inddelingen af Domme at tage baade deres Qvalitet og Qvantitet i Betragtning, er man bleven bragt til at skjelne mellem de almindeligt bekræftende (alle Mennesker ere fornuftige), de besynderligt bekræftende (nogle Mennesker ere vittige), de almindeligt nægtende (intet Menneske kan flyve), og de besynderligt nægtende (nogle Mennesker kunne ikke dandse). Disse betegnes efter Vedtægt ved Vocalerne a, i (*affirmo*), e, o (*nego*).

§ 16.

Den universelle Dom kan ei fremkomme ved en fuldkommen Undersøgelse af alle enkelte Individer af en vis Art, hvilket dens Form nærmest forudsætter. Den sande universelle Dom er den kategorisk e, i hvilken Subjectet antages ifølge sit Begreb at medføre Prædicatet (eller Prædicatet antages i Tanken at være forenet med Subjectet). Denne Betydning af Copula, at den tilkjendegiver en Forbindelse mellem Tanker, er tydeligt udtrykt i Formen for den hypothetiske Dom (dersom a er, er det ogsaa b). Men kun en enkelt Bestemmelse ved Subjectets Begreb angives i

den hypothetiske Dom: skal Subjects-Begrebets Omfang i en eller anden Henseende fuldstændigt bestemmes, maa det skee ved den disjunctive Dom (a er enten b eller c). Den formelle Beskaffenhed ved Dommen, ifølge hvilken den er enten kategorisk, hypothetisk eller disjunctiv, kaldes dens Relation.

Den kategoriske Dom siger altsaa: a er ifølge sit Begreb b eller ikke b; alle Radier i en Cirkel ere ligestore; alle Legemer ere tunge. Ikke, at a virkelig er til, paastaaes, men kun den Tankeforbindelse bliver udtalt, at, idet a bliver tænkt, bliver ogsaa b tænkt. Kategorierne Substans og Accidens have her deres Anvendelse. At alt Hensyn til den factiske Virkelighed er fjernet, indsees klarere i den hypothetiske Dom: Er en Steen en Magnet, saa kan den ogsaa trække Jern til sig. Her lades det uafgjort, om det Ene eller det Andet er til, kun den absolute Forbindelse af begge i Tanken paastaaes, og det saaledes, at af det Førstes (hypothetiske) Eristens følger det Sidstes d. e. Forholdet mellem Grund og Følge. I Formlen a sætter b, er kun een af de Bestemmelser, som ligge i a, kun een af dens Følger udhævet; skal det ved Subjectet betegnede Begreb fuldstændigt udvikles, maa den disjunctive Dom fremtræde: a er enten b eller c; alle Legemer ere med Hensyn til Lyset gjennemsigtige eller opake; Mennesket er med Hensyn til Kjønnet enten Mandfolk eller Fruentimmer; intet Tredie er muligt; men idet de modsatte Led udelukke hinanden, saa udelukke de ogsaa tilsammen ethvert Andet, hvilket udvikles til Vexelvirkning, idet de disjunctive

Prædicater b og c kun kunne tænkes med Hensyn til hinanden — saaledes, at tænkes den Ene, da medbringer den Tanken om den Anden og omvendt.

Anmærkning. Den Form, hvorunder vi i de tre første §§. have seet Dommene, henhører til Empirismus eller de i § 14 og § 15 gjennemgaaede Domme ere Domme a posteriori; Dommenes følgende Stadier ere derimod at henføre til Erkjendelse a priori: en Overgang mellem begge Slags er utænkelig; det vilde indeholde en Modsigelse, at Uendeligheden kunde gjennemtælles.

§ 17.

De hinanden udelukkende Bestemmelser, der i en disjunctiv Dom alle henføres til et Subject, som bliver deres fælleds Eenhed, henføres dertil som blot mulige, fordi Subjectet er tænkt med Ubestemthed. Bevidstheden herom udtrykkes i den problematiske Dom: a er maaskee, naar det nøiere bestemmes, b. Derfra skrides da frem til den assertoriske Dom: a er efter sin Beskaffenhed virkelig b. Men den sande assertoriske Dom er mere end assertorisk: den Beskaffenhed ved Subjectet, som giør, at Prædicatet henføres til Subjectet, er Henførelsens Grund, og, naar dette Forhold udhæves, er Dommen apodictisk; a er, fordi det har denne eller hiin Beskaffenhed, nødvendigen b. Den formelle Beskaffenhed ved Dommen, at den er problematisk, assertorisk eller apodictisk kaldes dens Modalitet.

Naar a efter den disjunctive Dom kun kan være b eller c, saa ere disse omfattede i a, som i deres fælleds Eenhed; men da a (Subjectet) er tænkt med

Ubestemthed, saa følger deraf, at dens Følger kun ere mulige: Mennesket kan med Hensyn til sit Udvortes være skjønt eller stygt, men hans Beskaffenhed i denne Henseende vil være Grunden, hvorfor der tillægges ham det eller hiint Prædicat; i den menneskelige Sjæl ligger Muligheden til at blive dydig eller lastefuld; hvilket Prædicat der tilkommer det enkelte Menneske, afgjør hans Virkelighed (d. e. Handlinger). At denne Mulighed til b eller c vil rette sig efter a's Beskaffenhed, antydes ved den problematiske Dom. Den Mulighed, som i denne Dom ligger i Subjectet, gaaer over til Virkelighed, Subjectets Omfang af Beskaffenheder indskrænkes til een bestemt ved den assertoriske Dom: a, som dette bestemte, er b, hvor Prædicatet retter sig efter den angivne Bestemthed ved Subjectet. „En Handling, saa og saa beskaffen, er dydig;" „Mennesket, som fri, er Tilregnelse underkastet," ere assertoriske Domme, fordi Prædicatet følger af Subjectets antydede Beskaffenhed. Det, der giver denne Sphære sin Betydning, er, at her for første Gang bliver bragt til klar Bevidsthed, hvad før laae ubevidst eller halvbevidst i Baggrunden: om nemlig Forholdet mellem Subject og Prædicat er gyldigt som muligt, virkeligt eller nødvendigt. Idet nemlig Prædicatet skal begrundes ved Subjectets Beskaffenhed, er Udtrykket for Dommen ogsaa modificeret efter, om hiin Beskaffenhed er bestemt saaledes, at det den tilkommende Prædicat kan muligen, virkeligen eller nødvendigen følge deraf.

Ligesom altsaa den assertoriske Dom arbeider sig frem

fra en ubestemt Mulighed til Virkelighed og derved udtrykkeligen fastsætter, hvad der virkelig er at prædicere om Subjectet ifølge dettes Beskaffenhed, saaledes tilkommer paa den anden Side dette Prædicat Subjectet ikke paa en tilfældig, men nødvendig og almindelig Maade; det er ikke blot dettes virkelige men ogsaa nødvendige Prædicat. I Assertionen: „Maanen vender kun sin ene Side mod Jorden," er et Prædicat indeholdt, der fremgaaer af Maanens bestemte Beskaffenhed (som Drabant) og altsaa nødvendig tilkommer denne d. e. Assertionen maa begrundes, eller den apodictiske (αποδειξις Udvikling, Fremviisning af Grunden) Dom fremtræder: En saadan Handling (d. e. fordi den er en saadan) maa nødvendigt kaldes dydig; Mennesket som frit Væsen (d. e. fordi han er fri) er i enhver Henseende Tilregnelse underkastet.

§ 18.

En logisk Dom fældes kun da, naar der ved Tænkningen gjøres et Fremskridt i Erkjendelsen, eller naar der ved Prædicatet føies en ny Bestemmelse til Subjectet. Man har med Hensyn til Maaden, hvorpaa den nye Bestemmelse fremkommer, inddeelt Domme i analytiske, hvorved der af et Begreb, for sig taget, udvikles Bestemmelser, som indviklede ligge deri, og synthetiske, hvorved Bestemmelser, hentede fra Erfaringen eller fra andre Begreber, føies til et Begreb. Med Hensyn til det sidste Slags synthetiske Domme maa det bemærkes, at de altid ere analytiske, ligesom ogsaa at alle analytiske Domme ere synthetiske i denne Betydning.

Ved analytiske Domme maa man tænke sig Begrebet tilstrækkeligen fastholdt ved en vis Begrebsbestemmelse, og som Følger heraf fremgaae nu de øvrige Bestemmelser; saaledes udvikles jo f. Ex. i Arithmetiken af Definitionen paa Multiplication denne Regningsarts forskjellige Egenskaber. Som Exempel paa synthetiske Domme have vi Trigonometrien, saaledes som den sædvanligen behandles.

§ 19.

Efter deres indbyrdes Forhold til hinanden kunne Domme enten være overeensstemmende (convenientia) eller modstridende (opposita). De overeensstemmende ere: 1) identiske (ligegjeldende), naar de med Hensyn til Fremstillingen ere forskjellige, men have samme Indhold; 2) den ene den anden underordnet (subalterne) (subalternans og subalternatus), naar enten den enes Subject eller Prædicat er den andens Subject eller Prædicat underordnet, og 3) disparate, naar de, uden at være hinanden underordnede, have forskjelligt Indhold. — De modstridende Domme kunne umiddelbart eller middelbart ophæve hinandens Gyldighed og kaldes da i første Tilfælde contradictoriske (a og o, e og i) og i sidste contrære (a og e, i og o).

„Contradictoriske Domme ere saadanne, af hvilke den ene simpelthen benægter, hvad den anden bekræfter, uden nærmere Bestemmelse, saaat den ene af saadanne Domme nodvendigviis maa være sand: Alle Mennesker ere Syndere; nogle Mennesker ere ikke Syndere. Contrære derimod ere saadanne, hvoraf

den ene foruden at modsige og ophæve den anden, endnu indeholder en nærmere Bestemmelse af Subjectet, saa at altsaa den enes Forkastelse ikke medfører den andens Antagelse, men begge kunne være falske (Sibberns Log. Pag. 282).

Tredie Capitel.

Om Slutninger og Beviser.

§ 20.

Naar Forholdet mellem to Forestillinger indsees blot derved, at de sammenbringes i Bevidstheden, fældes en umiddelbar Dom. Indsees derimod et omspurgt Forhold mellem Forestillinger ved Hjælp af en fra dem forskjellig Erkjendelse, da fremkommer en middelbar Dom eller en Slutning. En Slutning er nemlig en Tænkningsact, hvorved en Dom fældes paa Grund af dens Forhold til een eller flere Domme. De Domme, af hvilke andre Dommes Rigtighed erkjendes, kaldes Præmisser, og den af dem udledede Dom kaldes Følgesætning. For alle Slutninger gjelder den Hovedregel, at Intet kan sættes i Følgesætningen, undtagen hvad der indviklet ligger i Præmisserne.

§ 21.

Man kalder en Slutning umiddelbar, naar man af en eneste Dom indseer en andens Rigtighed. Saaledes kan fra enhver Dom gjøres Overgang til en anden Dom

hvori den samme Erkjendelse, som fremtræder i den første, fremstilles paa en anden Maade, eller blot en Deel af den Erkjendelse, som fremstilles i den første, bliver udtalt. Man kan fra en almindelig (universel) Doms Rigtighed slutte til den tilsvarende particulære Dom Rigtighed og fra en particulær Doms Urigtighed til en almindelig Doms Urigtighed. Man kan fra en Doms Rigtighed slutte til den contradictorisk modsatte Doms Urigtighed, og fra den enes Urigtighed til den andens Rigtighed. Man kan ved de contrære Domme slutte fra den enes Rigtighed til den andens Urigtighed, men ei fra den enes Urigtighed til den andens Rigtighed.

Anmærkning. Læren om de umiddelbare Domme have ikke synderlig Brugbarhed eller Fylde.

§ 22.

Umiddelbare Domme lade sig ogsaa gjøre ved Conversion af Dommen, hvorved følgende Regler bliver at iagttage: Dommen *a* kan, naar den er identisk, converteres uden Forandring, og i alle Tilfælde uden forandret Qvantitet. Dommene *e* og *i* lade sig uden Forandring convertere. Dommen *o* kan saavelsom a converteres med forandret Qvalitet, naar man føier en Nægtelse til det nye Subject.

En Dom converteres, naar man for den substituerer en anden med omvendt Subject og Prædicat; dette kan skee ligefrem ved de almindeligt benægtende (e) og particulært bekræftende (i), „fordi Alt, hvad der har et Subjectet modsigende Prædicat, ei kan være dette Subject; og fordi, naar Nogle af en Art have et vist Prædicat, maae de, der have dette, kunne

regnes til denne Art. Ere nogle Mennesker f. Ex vise, saa maae nogle Vise være Mennesker. Med forandret Quantitet (hvor Følgesætningen bliver besønderlig, naar Forudsætningen var almindelig) skeer Conversionen i alle almindeligt bekræftende og almindeligt benægtende Domme, f. Ex. Alle Mennesker ere dødelige; omvendt: nogle Dødelige ere Mennesker; Intet Menneske er fuldkomment; omvendt: nogle Fuldkomne ere ikke Mennesker. Ved Contraposition (naar Qualiteten forandres og en Nægtelse føies til det nye Subject) converteres almindeligt bekræftende Sætninger, fordi Alt det, der mangler et Subjectet nødvendigt Prædicat, ei kan være dette Subject, f. Ex. alle Mennesker ere dødelige; contrap: alle, som ikke ere dødelige, ere ikke Mennesker. Nogle Dyr kunne ikke flyve; contrap: nogle Væsener, som ikke kunne flyve, ere Dyr.

Anmærkning. Disse Conversioner skee paa Grund af den blotte Form; dog kunne Domme i mange andre Tilfælde converteres paa Grund af Materien. F. Ex. Dommen: Pligter ere fornuftnødvendige Handlinger, kan absolut omvendes, fordi Subject og Prædicat ere Verelbegreber.

§ 23.

Naar et omspurgt Forhold mellem to Forestillinger skjønnes af begges særskilte Forhold til en tredie Forestilling, hvormed de hver for sig sammenbringes, fremkommer et Slags middelbar Slutning, som man kalder en kategorisk Syllogisme. Den tredie Forestilling, hvormed begge Leddene sammenbringes, kalder man Middelbegrebet. Følgesætningens Subject kaldes Underbegrebet,

og dets Prædicat Overbegrebet. Den af Præmisserne, i hvilken Overbegrebet sammenstilles med Middelbegrebet, kaldes Oversætningen, og den, hvori Underbegrebet sammenlignes med Middelbegrebet, kaldes Undersætningen.

Til enhver middelbar Slutning høre altsaa væsentlig tre Led:

1) Et Enkelt eller bestemt Begreb (U), som ved et Middel- (midlende) Begreb subsumeres under et mere abstract, d. e. Noget, hvorom der sluttes: det saakaldte Forled, Underbegreb.

2) Begrebet (M), som nærmere fremhæver det første Leds Bestemthed og saaledes medierer og begrunder dettes Subsumtion, d. e. det, ifølge hvilket der sluttes — Middelbegrebet.

3) Begrebet (O), under hvilket, som det almindelige, Middelbegrebet subsumeres — Efterleddet, Overbegrebet. Her forudsættes altsaa to Subsnmtioner som allerede fuldførte, af hvilke følger den tredie som Slutningens Resultat d. v. s. at:

1) Middelbegrebet er at subsumere under Overbegrebet — Oversætningen (propositio major). 2) Underbegrebet ligeledes under Middelbegret — Undersætningen (prop. minor). Hvoraf nu følger: 3) Slutningen, Følgesætningen (conclusio); altsaa er ogsaa Underbegrebet (U) at subsumere under Overbegrebet (O). Den første Dom — major — udtrykker stedse et almindeligt Begrebsforhold, er følgelig af større (major) Omfang, end den anden — minor, som viser det Enkeltes Be-

stemmelse ved et af de Begreber, som characteriserer det, og medierer derved Foreningen med det Almindelige.

§ 24.

Den simpleste Form for en kategorisk Sylogisme er den, at Underbegrebet henføres under et Middelbegreb, om hvilket Overbegrebet er at bekræfte eller benægte, og nu deraf sluttes, at Overbegrebet ligeledes er at bekræfte eller at benægte om Underbegrebet. Undersætningen maa her altid være bekræftende; thi hvis Underbegrebet ikke henføres under Middelbegrebet, kan man ikke af dettes Forhold til Overbegrebet slutte noget om Underbegrebet. Ogsaa maa Oversætningen nødvendigviis være almindelig; thi hvis Overbegrebet bekræftes eller benægtes blot om en Deel af de under Middelbegrebet henhørende Gjenstande, kunde Underbegrebet muligen hore til den anden Deel. I denne Slutningsform, som kaldes første Figur, er Middelbegrebet Subject i Oversætningen og Prædicat i Undersætningen.

Dens Form er:

$$\begin{array}{c} M = O \\ U = M \\ \hline U = O \end{array}$$

Der gives forskjellige Former for første Figur efter Præmissernes Forskjellighed, nemlig a, a; e, a; a, i eller e, i, som man har søgt at indpræge sig ved meningsløse, barbariske Vers. For at oplyse det i denne § Omtalte hidsættes følgende Exempler:

1) Alle Dyr ere dødelige; alle Mennesker ere Dyr; følgelig ere alle Mennesker dødelige.

2) Ingen Dødelig er fuldkommen; alle Mennesker ere dødelige; følgelig intet Menneske fuldkommen.
3) Alle Mennesker ere Fornuftvæsener; nogle Dyr ere Mennesker; nogle Dyr ere Fornuftvæsener.
4) Ingen Gjerrig fortjener Agtelse; nogle Rige ere gjerrige; nogle Rige fortjene ikke Agtelse.

§ 25.

Hvis Overbegrebet med hele sit Omfang enten henføres til Middelbegrebet eller udelukkes derfra, medens Underbegrebet heelt eller tildeels har det modsatte Forhold dertil, kan deraf sluttes, at Underbegrebets Omfang heelt eller for en Deel er udelukket fra Overbegrebet. Det ligger i denne Slutningsforms Natur, at Præmisserne maae have forskjellig Qvalitet. Oversætningen maa være almindelig; thi hvis Overbegrebet kun med en Deel af sit Omfang henførtes under Middelbegrebet eller udelukkes derfra, kunde Underbegrebet saavel tænkes at henhøre til den Deel af Overbegrebet, der havde modsat Forhold til Middelbegrebet, som aldeles at falde uden for Overbegrebets Kreds. Denne Slutningsform kaldes anden Figur og kjendes derpaa, at Middelbegrebet er Prædicat i begge Præmisser.

Dens Form er altsaa:

$$\begin{array}{c} O = M \\ U = M \\ \hline U = O \end{array}$$

Præmisserne ere e, a; a, e; e, i eller a, o.
1) Ingen Fanatiker er menneskekjærlig; enhver god Christen er menneskekjærlig; altsaa er ingen god Christen Fanatiker

2) Ethvert Dyr har vilkaarlig Bevægelse; ingen Plante har vilkaarlig Bevægelse; ingen Plante er et Dyr.

3) Enhver god Christen er menneskekjærlig; nogle Sværmere ere ikke menneskekjærlige; altsaa ere nogle Sværmere ikke gode Christne.

4) Ingen god Christen er grusom; nogle Sværmere ere grusomme; nogle Sværmere ere ikke gode Christne.

Anmærkning. Mange og forskjellige Regler ere givne for Figurernes (2den, 3die og 4de) Reduction d. v. s. deres Henførelse ved Conversion og tildeels ved Transposition til første Figur, som den egentlig rette. Vi troe her uden stort Tab at kunne forbigaae disse.

§ 26.

Man kan i visse Tilfælde finde Forholdet mellem Overbegrebet og Underbegrebet derved, at de begge to gjøres til Prædicater for et og samme tredie Begreb. Naar paa denne Maade Noget skal sluttes om deres indbyrdes Forhold, maae de ikke begge nægtes om deres fælleds Subject, Middelbegrebet. Underbegrebet maa heller ikke nægtes om Middelbegrebet; thi da kan hverken deraf, at Overbegrebet bekræftes, eller deraf, at det benægtes derom, sluttes Noget om Underbegrebets Forhold til Overbegrebet. Heller ikke maae begge Præmisser være besynderlige (particulære) Domme; thi da gjælde de muligen om forskjellige Partier af Middelbegrebets Omfang. Ere derimod begge Præmisser bekræftende, og een af dem almindelig, da maa Underbegrebet tildeels henføres under Overbegrebet Er Oversætningen benægtende, og een af dem almindelig, da maa Underbegrebet tildeels falde udenfor

Overbegrebet. Disse Forhold ligge til Grund for tredie Figur, hvis Særkjende er, at Middelbegrebet er Subject i begge Præmisserne.

Dens Form er:

$$\begin{array}{c} M = O \\ M = U \\ \hline U = O \end{array}$$

Præmisserne kunne være a, a; e, a; i, a; a, i; o, a eller e, i.

Exempel 1. Enhver Affect er fornuftstridig; nogle Affecter ere velvillige Følelser; altsaa ere nogle velvillillige Følelser fornuftstridige.

Exempel 2. Ingen Plante er begavet med Fornuft; alle Planter ere organiske Væsener; altsaa ere nogle organiske Væsener ikke begavede med Fornuft.

§ 27.

Den fjerde syllogistiske Figur, som ei omtales af Aristoteles, er en saa kunstlet Maade at slutte paa, at den ikke kan forekomme i nogen naturlig Tankegang, skjøndt dens logiske Gyldighed i visse Tilfælde ei lader sig benegte. Den finder Sted, naar Middelbegrebet er Prædicat i Oversætningen og Subject i Undersætningen.

Dens Form er altsaa:

$$\begin{array}{c} O = M \\ M = U \\ \hline U = O \end{array}$$

Exempler. Ingen, der fortjener Høiagtelse, er gjerrig; nogle Gjerrige ere rige; nogle Rige fortjene ikke Høiagtelse.

Converteres Præmisserne, udkommer en Slutning efter første

Figur; ligesom omvendt, naar Præmisserne converteres i første Figur, fremkommer en Slutning efter fjerde.

Præmisserne i denne Figur kunne være **a, a; a, e; i, a; e, a** eller **e, i.** For dog at give en Prøve paa et af de Vers som skulde indprente Sligt, hidsættes femte, der gjelder for fjerde Figur.

b A m A l I p, c A l E m E s, d I m A t I s, f E s A p O, fr E s I s O, hvor Vocalerne betegne hver af de tre Dommes Qvalitet og Qvantitet. Ogsaa Consonanterne have Betydning, f. Ex. **m** = Metathesis; **c** = Conversion o. s. v.

Anmærkning. Af det her Fremsatte vil det vist være tilstrækkeligt klart, hvor umagelig den Dragt er, hvori Syllogistiken ligesom har indsnørt til ingen Nytte alle Slutninger, og hvor vanskeligt det er med nogen Frihed at bevæge sig deri.

§ 28.

Af de Regler, som i det Foregaaende ere opstillede for de Kategoriske Syllogismer, kan udledes det for dem alle gjældende Resultat, at ingen Slutning kan drages af to negative eller af to besynderlige Præmisser, at Følgesætningen skal rette sig efter den svagere Præmis. Ved det Sidste menes, at, naar Præmisserne have forskjellig Qvantitet, Qvalitet eller Modalitet, skal Følgesætningen have den Qvantitet, Qvalitet eller Modalitet, som medfører den mindste Grad af Erkjendelse.

§ 29.

Rigtigheden eller Urigtigheden af en Dom kan undertiden indlyse derved, at man indseer dens Afhængighed af

en anden Dom, hvis Rigtighed eller Urigtighed erkjendes. Den Tanke, hvori en saadan Indsigt udvikles, kaldes en hypothetisk Syllogisme. Af dette Slags Syllogismer gives der to Former: enten kan man fra Rigtigheden af en hypothetisk Doms Forsætning slutte til Eftersætningens Urigtighed: eller man kan fra Eftersætningens Urigtighed slutte til Forsætningens Urigtighed. Derimod kan man ikke fra Forsætningens Urigtighed slutte til Eftersætningens Urigtighed; thi fordi et Forhold finder Sted under en vis Betingelse, er det derfor ikke sagt, at det er den eneste Betingelse, under hvilken det kan finde Sted. Ikke heller sluttes gyldigen fra Eftersætningens Rigtighed; thi fordi en Dom følger af en anden, er det ikke sagt, at denne igien følger af hiin.

Første Form. *Modus ponens.* Er en Steen en Magnet, saa trækker den Jern til sig; nu er denne Steen en Magnet, altsaa trækker den Jern til sig.

Anden Form. *Modus tollens.* Dersom a er b, saa er c d; men nu er c ikke d, altsaa er a ikke b.

§ 30.

Den disjunctive Syllogisme, som finder Sted, hvor Oversætningen er en disjunctiv Dom, kan have to Former. Enten kan man fra en af de hinanden udelukkende Dommes Rigtighed slutte til det Øvriges Urigtighed; eller fra en eller flere Dommes Rigtighed slutte til Rigtigheden af en eneste Dom, der bliver tilbage. Naar en Dom erkjendes for at være urigtig, fordi flere tænkelige Følger af den, af hvilke een er nødvendig, tilsammen erkjendes for urigtige, anvendes den saakaldte hornede Syllogisme (syl. cor-

nutus s. crocodilus), hvis ene Præmis er en hypothetisk Dom med en disjunctiv Eftersætning. Denne Slutning kan være et Dilemma, Trilemma, Tetralemma, Polylemma.

1) *Modus ponendo tollens:* a er enten b eller c eller d, nu er a b, altsaa er a hverken c eller d. Menneskene ere enten fra Evighed af eristerende eller skabte; nu ere de skabte; altsaa ere de ikke til fra Evighed af.

2) *Mod. tollendo ponens:* a er enten b eller c eller d, nu er det hverken c eller d, altsaa er det b. Mennesket existerer enten fra Evighed af eller er skabt; nu existerer det ikke fra Evighed af; altsaa er det skabt.

Dilemma. Dersom denne eller hiin Beretning af den troværdige Historieskriver X. var falsk, saa maa han enten have ladet sig bedrage eller villet bedrage; men ingen af Delene kan tænkes mulig; følgelig maa hans Beretning være rigtig.

§ 31.

Naar flere Syllogismer bringes i en saadan Forbindelse med hinanden, at Følgesætningen i den forudskikkede sættes som Præmis i den derefter fremsatte, kommer en Poly-Syllogisme ud. Naar en saadan Tankegang udtrykkes i en eneste Slutningsform med meer end to Præmisser, men kun een Følgesætning, faaer den Navn af en Kjedeslutning (*Sorrites*). En saadan Kjedeslutning er progressiv, naar Prædicatet i enhver foregaaende Præmis bliver Subject i enhver følgende, og Følgesætningen kommer til at bestaae af den første Præmisses Subject og

den sidstes Prædicat. Regressiv er en Sorrites, naar Subjectet i hver foregaaende Præmis sættes som Prædicat i enhver følgende, og endeligen i Følgesætningen den sidste Præmisses Subject forbindes med den første Præmisses Prædicat.

Polysyllogisme.

1. Umaadelighed svækker Fordøielsen; svækket Fordøielse hindrer Aandsvirksomhed; altsaa hindrer Umaadelighed Aandsvirksomhed;
2. Hindret Aandsvirksomhed medfører Utilfredshed; Umaadelighed hindrer Aandsvirksomhed; følgelig medfører Umaadelighed Utilfredshed;
3. Utilfredshed gjør vranten; Umaadelighed medfører Utilfredshed; altsaa gjør Umaadelighed vranten.

En Kjædeslutning, som er progressiv:

Umaadelighed svækker Fordøielsen; svækket Fordøielse hindrer Aandsvirksomheden; hindret Aandsvirksomhed medfører Utilfredshed; Utilfredshed gjør vranten; altsaa gjør Umaadelighed vranten.

Anmærkning. Den indre Tankegang heri er: naar et Prædicat gjælder om et Subject, saa gjælder ogsaa derom Alt, hvad der ligger i Prædicatet og kan udledes eller følge deraf.

En Kjædeslutning, som er regressiv:

Utilfredshed medfører Vrantenhed; hindret Aandsvirksomhed vækker Utilfredshed; svækket Fordøielse hindrer Aandsvirksomheden; Umaadelighed svækker Fordøielsen; altsaa medfører Umaadelighed Vrantenhed.

Anmærkning. Den indre Tankegang er: naar et Prædicat gjælder om et Subject, gjælder det ogsaa om Alt, hvad der henføres under Subjectet.

§ 32.

Enhver Beviisførelse maa enten gaae ud fra Begreber eller fra Kjendsgjerninger. Af Begreber bevises en Dom 1) paa en middelbar Maade ved de egentlige saakaldte Demonstrationer, hvori et vist Forhold sees at finde Sted ved nærmere Betragtning af en Anskuelse, som Begrebet leder Indbildningskraften til at producere. 2) Paa en umiddelbar Maade udledes en Antagelse af et Begreb derved, at Begrebet forfølges i sin Consequens. Ved det sidste Slags Beviser maa man vogte sig for at at ansee underordnede Begreber, som absolute Udgangspuncter, stræbe at føre dem tilbage til deres Kilde og ikke tillægge dem større Gyldighed end deres Oprindelse berettiger os til.

Beviset viser altsaa en Antagelses Rigtighed paa Grund af dens Sammenhæng med en Erkjendelse, som er vis. 1) I Demonstrationer gaaes ud fra Begrebet; derved produceres en Anskuelse; man bemærker saaledes flere Forhold, der lede til et nyt Forhold; undertiden kan Forholdet (som i Geometrien) umiddelbart sees; tit derimod ikke, f. Ex. den pythagoræiske Læresætning. Anskuelsen er Mediet mellem Begrebet og Antagelsen. 2) I at forfølge et Begreb i sin Consequens bestaaer en Begrebsanalyse, der blot støtter sig paa Sagens Natur eller Tingens Begreb og udleder

deraf Resultaterne, idet Slutningen bestaaer i, at Begrebet udvikler sig, viser og udtaler sig i alle sine Consequenser, og derved træder frem som den Grunderkjendelse, af hvilken alt det følger, hvortil Slutningen fører. Disse Beviser ere i sig de grundigste, da de lade os see Sagen, som den gaaer frem af den Sammenhæng, af de Grundforhold, hvortil det Omhandlede hører hen som enkelt Punct eller Led. Saaledes kunne f. Ex. Astronomerne af den i Himmelsystemet erkjendte Sammenhæng slutte, at visse Facta maae indtræffe. Arithmetiken, saaledes som den nu behandles, giver os ligeledes et Exempel paa en saadan Begrebsanalyse. Man maa i det Hele taget ved dette Slags Beviser vogte sig for ei at tillægge de enkelte Begreber større eller mindre Gyldighed end de virkelig have, og ei betragte dem med fire Synsmaader.

§ 33.

Naar Beviisførelsen gaaer ud fra Kjendsgjerninger, kan man ved Induction optage Bestemmelser i et Begreb paa Grund af en Mængde Erfaringer, som man har gjort om de under Begrebet henhørende Gjenstande. Sandsynligheden af de Antagelser, man kommer til paa denne Vei, beroer dog ikke saameget paa Antallet af de gjorte Erfaringer, som paa Forstandsmæssigheden af det, der antages. Fremdeles kan man efter Analogi slutte fra Gjenstandes Overeensstemmelse i visse Henseender til deres Overeensstemmelse i flere Henseender. Her kommer da Væsentligheden af den fælleds Beskaffenhed og den nye

Beskaffenheds Forhold dertil især i Betragtning. I begge disse to Arter af Beviser kommer det meest an paa et umiddelbart Judicium, hvorved Graden af Sandsynligheden bedømmes.

1) Ved Induction sluttes enten, at, hvad der gjælder om mange Individer af en vis Art, gjælder om hele Arten; eller hvad der gjælder om mange Arter af en vis Slægt, gjælder om hele Slægten. Det er da egentlig en Sandsynlighedsslutning, ei Vished. Man vil ei let troe, at en Syg kan helbredes ved en Formular, uagtet mange Syge ere komne sig efter en saadan; derimod snarere ved et Lægemiddel, om endog Færre ere hjulpne derved; thi man slutter aldrig sikkert: post hoc; ergo et propter hoc.

2) Efter Analogi sluttes, at naar Gjenstande have visse Prædicater tilfælleds, have de ogsaa flere; eller at hvad der gjælder om en Art, gjælder ogsaa om en anden: Dyrene f. Ex. have Kjønsmodsætning, altsaa ogsaa Planter. (Her har vist Analogien først ledet Naturforskerne.) Denne Slutning er endnu meget mislig; der maa eftervises en vis Lighed: da Planterne have den ene Deel af Reproductionen, nemlig Restitutionen, er det ogsaa rimeligt, at de have den anden Generationen. Ligeledes slutter man ved Analogie: Planeterne Jorden og Venus stemme overeens med hinanden i de væsentligste Egenskaber, derfor stemme de vistnok ogsaa overeens deri, at begge ere beboede af levende Væsener.

§ 34.

Bliver en Doms Gyldighed ligefrem udledt af en sikker Erkjendelse, hvormed den hænger sammen, kaldes Beviset et directe Beviis. Beviset er derimod indirecte, naar en Doms Rigtighed godtgjøres af den contradictorisk modsatte Doms Urigtighed. Ved det indirecte Beviis maa sees paa, at den forkastede Dom udgjør den antagne Doms fuldstændige Modsætning, og at dens Ugyldighed er vis. Hvor Sagens Natur tillader det directe Beviis, medfører det en mere fuldkommen Erkjendelse end det indirecte Beviis.

Naar man af Begrebet om Gud som moralsk Verdensstyrer udleder visse Egenskaber hos Gud, er dette et directe Beviis. Naar man (Wolff) for at bevise, at Intet kan frembringe sig selv, siger, at dersom Noget frembragte sig selv, skulde det paa eengang være og ikke være; da er dette et indirecte Beviis. Mathematiken frembyder Exempler nok paa begge Slags. I det indirecte Beviis kan man endnu lægge Mærke til den Vilkaarlighed, at man der afviger fra den givne Tankegang, istedenfor at holde sig til Begrebet.

§ 35.

De almindeligste Feil, der begaaes i en Beviisførelse, ere: 1) at Bevisets Formaal forseiles, idet man istedenfor det, der skal bevises, beviser en Sætning, som dermed har Lighed. Det er derfor under Beviisførelsen af Vigtighed at beholde punctum qvæstionis (i Disputer: status controversiæ) uforrykket for Øie. 2) Føres et urigtigt Beviis ved Tilsnigelse af Beviisgrunden (petitio principii),

naar man beraaber sig paa Noget, der ei kan betragtes som afgjort. Jsær er denne Feil betydelig, dersom man ved en Kredsgang i Beviset gaaer ud fra den omtvistede Sætning (forndsætter den omtvistede Sætnings Rigtighed.) 3) Er Beviset urigtigt, naar der forekommer et Spring deri d. e. naar en Overgang bliver gjort fra en Sætning til en anden uden tilstrækkelig Grund.

1) Naar man istedenfor at bevise, at Mennesket handler blot af Egoisme, beviste, at der var Selvkjærlighed i enhver menneskelig Stræben; saa forfeilede man Formaalet.

2) Er. paa pet. princ., at Selvmord er utilladelig, fordi den, der ei har givet sig Livet, ei har Lov at berøve sig det. Ældre Theologer bevise Guds Tilværelse af Biblen; men Beviset for Aabenbaringens Realitet og Biblens Guddommelighed afhænger af Guds Tilværelse og Egenskaber, f. Er. Godhed. — 3) Spring; Christus er en stor Sædelærer; altsaa er han guddommelig og Guds Søn.

En Paralogisme er enhver urigtig Slutning, som kommer af en Feil i Tankesammenhængen. En Sophisme er en Paralogisme, hvori Feilen er tilhyllet, saaat den kan blænde. De forskjellige sædvanligste Sophismer ere Tvetydigheds Slutninger, naar et Ord tages i forskjellig Betydning, f. Er. naar et og samme Ord først betegne et collectivt og dernæst et distributivt Begreb: Menneskene have viist stor Grusomhed mod Dyrene; Jens er et Menneske; altsaa har Jens viist stor Grusomhed mod Dyrene. (Den kaldes: fallacia sensus compositi et divisi). Et andet Slags Sophismer fremkommer, naar et Begreb sættes med Ind=

skrænkning og uden Indskrænkning, f. Ex. en Chirurg forstaaer det menneskelige Legemes Anatomie; Jens er en Chirurg; altsaa forstaaer Jens det menneskelige Legemes Anatomie (fallacia a dicto secundum qvid ad dictum simpliciter). Almindeligst er fallacia figuræ dictionis t. Ex. Jens er vittig; vittig er et Adjectiv; altsaa er Jens et Adjectiv. Jens er en Ræv; en Ræv er firbenet; altsaa er Jens firbenet o. s. v.

§ 36.

Ved Eftertænkning over den i det Foregaaende beskrevne Tænknings Fremgangsmaade og over de Fordringer, som ligge til Grund for den, finder man, at de almindeligste Love for dens Virksomhed ere: 1) at den maa stemme overeens med sig selv, eller at alle dens Antagelser maae ved at sammenbringes med hinanden kunne lade sig forene i een Bevidsthed; 2) at alle dens Antagelser maae staae i en bestemt middelbar eller umiddelbar Sammenhæng med hinanden; 3) at den intet maa antage uden tilstrækkelig Grund.

Snart opstilles to, snart tre forskjellige Grundsætninger; i sidste Tilfælde maa de to være forskjellige Virkninger af den ene. Disse Grundsætninger findes anførte med saa stor Forskjellighed, at alles Omtale her vilde være altfor vidtløftig; almindeligst opstilles: 1) Identitets Principet, „at en Ting er, hvad den er," hvilket svarer til det i § fremsatte Overeensstemmelses Princip, at en Ting maa stemme overeens med sig selv, at alle dens Antagelser maae kunne forenes i een Bevidsthed ved deri at sammenbringes. (At modstridende

Antagelser kunne bestaae ved Siden af hinanden, ligger i, at de ei sammenbringes). 2) Exclusionsprincipet (principium exclusi medii inter duo contradictoria), at ethvert Prædicat skulde være at bekræfte eller at benægte om ethvert Subject; men herved opstode meningsløse Sætninger (uendelige Domme); derfor opstilles i § herfor Sammenhængs Principet, at der maa være organisk Sammenhæng i en rigtig Tænkning; den ene Erkjendelse maa oplyses og bestyrkes ved den anden. Dette er ei det samme som det første Princip; thi En kan have flere rigtige Antagelser, uden at der derfor er en saadan Eenhed i Tankekredsen, at den ene bestyrker den anden; der behøves ei at være organisk Sammenhæng i dem hos enhver, der tænker dem, skjøndt det er Tilfældet hos den, der fatter dem i deres Fornuft. Altsaa maae de forskjellige Antagelser systematisk hænge sammen, da de efter første Princip blot kunne hænge sammen. De kunne nu enten være underordnede eller overordnede eller sideordnede. Disse to Love ere egentlig formelle, thi en vis Sum af Tanker kunde være aldeles rigtigt forbundne, og dog urigtige alle. Derfor maa den tredie Grundsætning følge med (principium rationis sufficientis); hvorved Tænkningen bliver materialiter rigtig. Denne Grund kan enten være en lavere sandselig Anskuelse eller en hoiere Fornufterkjendelse eller en Slutning ifølge disse. — Nogle sige vel, at man kan antage noget uden tilstrækkelig Grund (i problematiske Domme); men da kan det kun antages som sandsynligt, og dertil er der en tilstrækkelig Grund.

Øvelser

i

Destingveren, Defineren og Classificeren.

A.

Distinctioner.

Enhver, der har et tydeligt Begreb om to Gjenstande, er istand til at adskille dem fra hinanden, d. v. s. at angive de Kjendemærker, som den ene har forud for den anden. Men dette formaaer han dog ikke uden tillige meer eller mindre at være sig deres Lighed bevidst, d. v. s. de Kjendemærker, som de have tilfælleds med hinanden.

At finde Lighed mellem to Gjenstande.

I. De Kjendemærker, som to Gjenstande have tilfælleds, ere ikke andet end Slægtsbegrebet, hvorunder begge høre. Slægtsbegrebet er her Sammenligningspunctet (tertium comparationis). Man finde et saadant mellem følgende Begreber: Vepse — Krebs; Sommerfugl — Regnorm; Bord — Stol; Bord — Støvle; Sabel — Kanon; Muur — Gjerde; Viin — Øl; Kartoffel — Løg; Bly — Guld. Til Veiledning Følgende:

En Muus og en Løve ere begge Pattedyr. Gjedden og Nattergalen ere begge Hvirveldyr (Vertebrater).

Vinduet er ligesaavel en Deel af Huset som Trapperne. Pennen saavelsom Blyantspidsen ere begge Indretninger til at skrive med.

II. Man skal endnu finde et andet om endog fjernere og mindre almindeligt Sammenligningspunct ved ethvert Par af de foregaaende Gjenstande. Til Veiledning Følgende: Musen og Løven spille begge en Rolle i Fablerne. Gjedden og Nattergalen leve begge i det temporerede Jordstrøg. Vindue og Trappe maae anbringes paa en indsigtsfuld Maade, hvis de skulle pryde Huset. Pen og Blyant ere mine bestandige Ledsagere.

III. At finde Forskjellen mellem to Gjenstande.

Disse ere: Papiir — Pergament; Segllak — Obelat; Træ — Metal; Æble — Kirsebær; Bjerg — Dal; Rhinen — Donau; en Veirmølle — en Vandmølle; en Synaal — et Fingerbøl. Fremgangsmaaden vil indlyse af Følgende:

Honning er et Product fra Dyreriget, Sukker fra Planteriget. Vox tilberedes af Bier, Talg i Hornqvægs Legemer. Jordbærret danner kun eet, Hindbærret mange smaae Bær.

IV. Udfindelse af en mere skjult Lighed og Forskjel.

Man forsøge at finde et sindrigt Sammenlignings-punct mellem to Ting, der synes at ligge langt fjernede fra hinanden. En Nød — en Gaade; Meel — Krudt; Uhr — menneskelig Legeme; Ædelsteen — Møllesteen; et Dampskib — og et ladt Gevær;

Kaffe — Snuustobak o. s. v. o. s. v. Til Veiledning Følgende:

Denne General ligner sin Tromme, Begge gjøre kun Opsigt, naar de blive slaaede. Omgang med Verdensmanden virker som Slibestenen, kun at denne polerer Ting, ved hiin poleres Mennesker. Zinober og Skam ligne forsaavidt hinanden, som de Begge farve rødt, o. s. v. o. s. v.

V. Adskillelse mellem Synonymer.

Af megen Vigtighed i stilitisk Henseende er behørigt at kunne adskille beslægtede Udtryk i Sproget, saaledes at man bruger disse just i den Betydning, hvori de pleie at bruges af de bedste Forfattere. Man skjelne mellem følgende Ord *):

„Dorsk, Lad, Doven, Søvnagtig; Efterladen, Skjødesløs; Fjende, Uven; Groe, Vore; Hæder, Ære; Klogskab, Viisdom; Lnmsk, Klog, Fiin, Listig, Snedig, Trædsk, Underfundig; Modløs, Feig, Frygtsom, Forsagt; Snakke, Tale; Fattigdom, Armod; Taknemmelighed, Erkjendtlighed; Beskedenhed, Ydmyghed, Høflighed; Opdage, Opfinde". Til Veiledning Følgende:

"Laane, Borge; Man laaner det, som skal gives igjen; Man borger det, som skal betales. Gammelt, Forældet, Gammeldags; Gammelt er det, som ikke meer er nyt; Forældet det, som ikke er brugbart; Gammeldags det, som ikke meer er passende. Nøde, Tvinge: Man nøder Nogen til det, som han ikke ønsker; man tvinger ham til det, han ikke

*) See P. E. Müllers Synonymik.

vil. Hiint skeer uden Vold, dette med Vold. Hedde, Kaldes: En Ting hedder med det Navn, som den i Følge sin Natur har; den kaldes med den Benævnelse, som Villie, Vane og Omstændigheder have givet den. (Der er Ting, som enten formedelst Klogskab eller Anstændighed eller af andre Aarsager ikke allevegne kunne kaldes, som de hedde; derfor komme de ofte til at hedde det, som man kalder dem). Vakle, Snuble; at Vakle er at gjøre uvisse Trin; at Snuble er at gjøre et Feiltrin. Formedelst Vaklen duer den hele Gang intet; formedelst Snublen bliver den i et Øieblik til Intet. Taus, Stum: Taus er den, som ikke taler; Stum den, som ikke kan tale. Hos Hiin fattes Villien, hos Denne Evnen. Fattes, Mangle: Man fattes det, man kunde ønske; man mangler det, man behøver. (Det er ubehageligt at mangle; men der er Ingen til, som jo, naar han saa vil, fattes noget; thi hvad kan man ikke ønske?) Overbære, Tilgive: Man siges at overbære, naar man ikke lægger Mærke, eller rettere ikke vil lægge Mærke til Andres urigtige Forhold; man tilgiver, idet man vel anmærker sin Ret, men dog eftergiver den.

VI. Anvendelse af eenstydige Ord.

Der forlanges af Eleven, at han skal anvende Synonymer, og derved vise, at han kjender deres Forskjel. Synonymerne ere: Bekymret, Bedrøvet, Sorgfuld; Afsindighed, Raserie; Hændelse, Tilfælde; Mæle, Røst, Stemme; Vid, Vittighed; Fornødent, Nødvendigt; Spot, Skam, Skændsel; Vægelsindet, Ustadig; Lykke, Held; Egennyttig, Nærig, Gjerrig.

Til Veiledning Følgende:

Efterladen, Skjødesløs.

At have en efterladen Mand til Ven eller Uven, kommer ud paa Eet; men en skjødesløs Mand maa man heller have til Uven end Ven.

Klogskab, Viisdom.

Kong Christian den 3die samlede Riget med Klogskab, og styrede det siden med Viisdom. Kong Hans tør man ikke kalde en viis Konge, men Meget i hans Historie vidner om Klogskab.

Hidsig, Ivrig.

En hidsig Embedsmand er en Ulykke baade for sig selv og Andre; men ivrige Embedsmænd maatte man ønske allevegne.

Ære, Hæder.

Griffenfeld var i sin Tid baade æret og hædret. Hans Ære vedvarer endnu, men intet Mindesmærke hædrer den store Mand. Der er altsaa Ære til uden Hæder. At der er Hæder til uden Ære, behøve vi ikke Historien til Vidne om.

Ydmyghed, Beskedenhed, Hoffighed.

Ydmyghed ønsker gjerne det, som behager Andre; Beskedenhed bifalder det gjerne; og Høflighed udretter det gjerne.

B.

Definitioner.

I. Man definere ved Hjælp af det i § 8 (Side 58) Bemærkede følgende Begreber: Indbildningskraft, Verdenshistorie, Spænstighed (Elasticitet), Forfængelighed, Lediggang, Aabenhjertighed, Høst, Smigrerie, Venskab. For at lette Fremgangsmaaden defineres her følgende Begreber:

Anatomie er Læren om de enkelte Deles Bygning i det menneskelige eller ogsaa i det dyriske Legeme.

Legemernes Sammenhængs Kraft er den Kraft, formedelst hvilken Dele, der ere i Berøring, stræbe at blive i deres Forbindelse.

Vittighed er Geniets usædvanlige frie Spil med Tanker om Tingenes Forholde, især deres Ligheder og Uligheder.

Misundelse er den morlaske Feil, formedelst hvilken man er bedrøvet over Andres Lykke.

Erkjendtlighed er en saadan Dyd hos Mennesket, at det ikke alene taknemligt modtager store saavelsom smaae Gunstbeviisninger af Andre, men ogsaa føler sig drevet til, saavidt muligt, at gjengjælde dem med lignende.

Valgfrihed er Menneskets Evne til at bestemme sig for modsatte Villiesformaal.

II. Man definere ved Hjælp af de foregaaende Definitioner Begreberne: Sædvane, Mineralogie, Tyngde, Umaadelighed, Flid, Ubeskedenhed, Retskaffenhed, Fædrelandskjærlighed.

III. Man definere Begreberne: Skole, Landsby, Kjelder, Brønd, Bord, Sar, Naal, Proptrækker. Man iagttage, at „Indretning" og „Øiemed" her ere Hovedpuncterne. Til Veiledning defineres følgende Begreber:

En Kirke er en almindeligviis med et Klokketaarn forsynet Bygning af større Omfang, hvori holdes Gudstjeneste.

En Flaske er en med en smal Hals forsynet Beholdning af Glas, hvori man opbevarer flydende Sager.

En Cisterne er en større underjordisk Beholdning, hvori man opbevarer Regn- og Sneevand.

En Stol er en større almindeligviis af Træ dan bevægelig Indretning til Sæde for en Enkelt.

En Kniv er et Værktøi, som bestaaer af et med en skarp Eg forsynet Stykke Jern eller Staal (Bladet) og af et Greb (Skaftet), og som tjener til Skjæren.

IV. Ved Hjælp af foregaaende Definitioner definere man Begreberne: „Raadhuus, Fæstning, Bibliothek, Sæk, Tagrende, Seng, Kjedel, Blæsebælg."

V. Man definere følgende Gjenstande: „Dyr, Blomst, Mund, Fugl, Vintersøvn, Svømmehud, Rod, Sommerfugl." Til Veiledning defineres her:

En Plante er et organisk Legeme, som paa alle Overfladens Dele, men især ved Hjælp af Roden drager Næring til sig, og kun bevæges ved en udvortes Kraft.

Næsen er den Deel af Hovedet paa flere Dyr, der tjener til Lugten og Aanden.

Hvalrav er en hvid, olieagtig Substans, som findes i Hovedet og i andre Dele af Hvalernes Legeme.

Et Skaldyr er en med en kalkagtig Skal overdækket Orm.

Rod (radix) er den Plantedeel, som vorer nedad, befæster Planten og modtager dens Næring.

VI. Definitioner af Egenskabsord:

Begreberne ere: reenlig, blød, frygtsom, klog, indenlandsk, sparsom, livlig, haard, usædelig. Til Veiledning Følgende:

Glat kaldes det, som ikke frembyder nogen Ujævnhed paa sin Overflade.

Skjøre siges Legemer at være, forsaavidt Delene ikke kunne forandre deres Plads, uden at deres Sammenhæng ophæves.

Organiske kaldes de Væsener, som med en relativ Selvstændighed og i en uafbrudt Verelvirkning med Omverdenen, udvikler sig efter et Forbillede.

Gjerrig er den, som med en tilstrækkelig Formue skyer nødvendige og anstændige Udgifter.

Flydende siges et Legeme at være, naar Delenes Flytning mellem hverandre kan tilveiebringes ved enhver Kraft, den være nok saa ringe.

VII. Definitioner af Gjerningsord (Verber).

Begreberne ere: „at bedrage En, at bevæge En til Noget, tale, nikke, at prøve Noget, at sye, at raabe, at skjule Noget." Til Veiledning defineres her:

At smigre vil sige: at yttre en høiere Mening, end man virkeligt har, om en Andens Fortrin.

At strikke vil sige: ved Hjælp af smaae Metal-

eller Træpinde at forfærdige en Væv af Garn eller Snorer.

At skrive vil sige: paa et Legeme at sandseliggjøre for Synet ved Hiælp af et Værktøi de bekjendte Tegn for Ordet.

At forføre En vil sige: at lokke En til at foretage sig noget Urigtigt.

VIII. Bestemmelser af et Ords forskjellige Betydninger.

I det Foregaaende antoges stedse, at Ordet eller Begrebstegnet hvergang kun udtrykte det Begreb, som skulde defineres. Men ofte betegner et Ord flere Begreber, der enten ikke staae i nogen Forbindelse med hinanden (Homonymer i ængere Forstand), eller ere indbyrdes beslægtede, og det ene opstaaet af det andet. I sidste Henseende skjelne vi imellem den egentlige (oprindelige) og uegentlige (afledte — overførte) Betydning (see § 83 Side 74). Man udvikle følgende Ords forskjellige Betydninger: „Blad, Spidse, Fod, Udsigt, Raad, Brud, Gang, Tand, Læbe, Knæ." Til Veiledning bestemmes her:

En Naal betegner for det Første det bekjendte Værktøi til at sye med (Syenaal, Stoppenaal, Pakkenaal o. s. v.), dernæst til at fæste med (Knappenaal, Haarnaal o. s. v.), fremdeles et Instrument, som Kobberstikkerne benytte sig af (Radeernaal), endvidere et svævende ophængt magnetiseret Stykke Jern (Magnetnaal), Bladet af visse Planter (Naaletræer o. s. v.). Sammenligningspunctet er: et langt, tyndt, spidsopløbende Legeme.

Hoved betegner nærmest den bekjendte Deel af det menneskelige og dyriske Legeme; dernæst overhovedet den øvre eller tykkere Deel af en Gjenstand (ogsaa undertiden kaldet Knop, Top o. s. v.); endelig staaer det istedenfor Forstand, Liv; for Mennesker og Dyr, naar de tælles; endvidere betegner det det samme, som Overhoved, Formand o. s. v.

IX. Eleven fremsætte et Antal af Sætninger eller Forbindelser af Sætninger, hvori de ovenfor givne Ord ere saaledes brugte i en forskjellig Betydning, at denne er klar af Sammenhængen. Til Veiledning Følgende:

En Naal: Dette Menneske erhverver sig sit Brød med Naalen. Kammerpigen befæstede Baandet med Naalen. Dette Kobberstik gjør Petersens Naal Ære. Saalænge Naalen viser rigtigt, forfeiler denne Styrmand aldrig sin Cours. Jorden mellem Træerne var bedækket med disses visne Naale.

Hoved: Han traadte ind med Hatten paa Hovedet. Han har et godt Hoved. Det vil koste hans Hoved. Hele Fæstningen bestod af 100 Hoveder. Du har truffen Sømmet paa Hovedet. Gartneren afskjar Kaalhovedet med en Kniv. Han er ikke rigtig i Hovedet.

X. Genetiske Definitioner

Begreberne ere: „Kegle (i stereometrisk Forstand), Torden, Byld, Begreb, Ellipse." Til Veiledning Følgende:

At støde. Naar et Legeme ikke kan fortsætte sin Bevægelse, uden at drive et andet ud af sit Sted, saa siges det at støde det andet.

En Cylinder er et Legeme, som fremkommer, naar en Linie (generatrix) af en uforandret Længde bevæges stedse parallel med sig selv og med sit Endepunct gjennemløber Omkredsen af en Cirkel (directrix).

En Hvirvel opstaaer i Vandet, naar dette af en eller anden Grund bliver sat i en hurtig Kredsbevægelse.

XI. Bedømmelse af givne Definitioner:

Definitionerne ere: En Triangel er en retliniet mathematisk Figur. En Triangel er en tresidet mathematisk Figur med en ret Vinkel. Venskab er et Forhold mellem to Venner. Et Torv er en Plads, hvor Noget sælges. At fortie er, naar En ikke siger Noget af det, som han veed. Et Verbum er et Ord, hvorved der udtrykkes en Tid. Tiltro er den Tillid man har til Nogen. En Hund er et firfødet Dyr, som har glatte Haar. Til Veiledning Følgende:

Definition: En Cirkel er en i sig selv tilbageløbende krum Linie.

Bedømmelse: Denne Definition er for vid, da den ogsaa passer sig paa Ellipsen o. s. v. Den maa hedde: en Cirkellinie er en i sig selv tilbagelobende krum Linie, indenfor hvilken der gives et Punct, Centrum, som er lige langt fra ethvert Punct i Omkredsen (Peripherien).

Definition: En Vægtstang er en Stang, der frit kan dreie sig om et givet Punct, som er i lige stor Afstand fra begge Stangens Endepuncter, medens modsatte Kræfter stræbe at sætte den i Bevægelse.

Bedømmelse: Denne Definition er for snæver, thi den indbefatter kun en eneste Art af Vægtstange, medens den udelukker saavel Bærevægtstangen som Kastevægtstangen. Definitionen maa være: en Vægtstang er en Stang, der frit kan dreie sig om et givet Punct og som modsatte Kræfter stræbe at sætte i Bevægelse.

Definition: Tjenstvillig er den, som er villig til at vise Andre en Tjeneste.

Bedømmelse: Her er man gaaet i en Cirkel, thi Ordet som skal defineres, forekommer i selve Definitionen. Definitionen maa hedde: Tjenstvillig er den, som opfordret og uopfordret gjerne yder Andre sin Hjælp.

XII. Bedømmelse af følgende Definitioner:

En Lærd er en Mand, som forstaaer Latin og Græsk.

Lommeuhr er et Værk, som er skikket til at vise Tiden.

En Lov er det, som Øvrigheden befaler.

Frihed bestaaer i, at man kan gaae hvorhen man vil.

En Bro er en Bygning, ved Hjælp af hvilken man kan passere en Strøm.

Taknemlighed viser det Menneske, som lader see et taknemligt Sindelag.

Anmærkning. Begyndere begaae ved Definitioner almindeligviis den Feil, at de istedenfor Slægtsbegrebet sætter et „Naar" og et „Hvor." Spørger man

f. Ex. hvad er Historie? saa svare de: naar Noget fortælles, istedetfor „en Fortælling" o. s. v., eller: hvad er en Have? — hvor der faaes og plantes.

C.

Classification.

Et Antal Begreber ordnes (classificeres) ifølge deres Ligheder og Uligheder, idet de samles under Eet, forsaavidt de ere lige, men tillige adskilles i forskjellige Samlinger eller Partier og Afdelinger ifølge deres Uligheder. Ved Classificationen ordnes Begreberne i et Schema af Pladser eller Rubriker, og betragtes saaledes som meer eller mindre beslægtede. Classificationen bør forskaffe et let, hurtigt og fuldkomment Overblik over den hele Mængde og stille ethvert enkelt Begreb saaledes sammen med de beslægtede, at disse baade ved deres Lighed og ved deres Forskjelligbed kunne tjene til at opklare det *).

I. Man ordne følgende Begreber: „Sax, Hammer, Krebs, Lilie, Kokusnød, Mandel, Forel, Skjæl, Syenaal, Knop, Marmor, Børste, Flaske, Sommerfugl, Fjer, Trappe, Tand, Krudt, Rede, Fro, Hale, Blad, Mælk, Smør, Gaffel, Sigte, Dor, Regnorm, Bjorn, Pande, Kridt, Elfenbeen, Teglsteen, Meel, Anker, Morter, Hø, Bark, Kanon, And, Kirketaarn, Lommeuhr, Blystift, Pimpsteen, Svovl, Salpeter, Brønd,

---

*) See Sibberns Logik, Side 180 og ff.

Viin, Ørn, Græshoppe." Til Veiledning hidsættes Følgende: „Flue, Gran, Svale, Øl, Cisterne, Kjøkkensalt, Steenkul, Fyrsteen, Pensel, Compas, Observatorium, Gaas, Bosse, Splint, Hakkelse, Kaffemolle, Brød, Potte, Hvalrav, Leer, Øre, Ilder, Snegl." Disse Begreber ordnes nu saaledes:

Naturfrembringelser.

Dyreriget.		Planteriget.		Mineralriget.		
Dyr.	Dele af Dyr.	Planter.	Dele af Planter.	Steen og Jordarter.	Brændb. Materier.	Salter.
		Gren.	Splint.	Fyrsteen. Leer.	Svovl.	Kjøkkensalt.
Pattedyr. Fugle. Insecter. Orme. formed. uformede. Ilder. Svale. Flue. Snegl. Ore. Hvalrav. Gaas.						

Kunstfrembringelser.

Tilberedet Stof.		Beholdning.	Bygninger.	Redskab.	Kar.
Næring for Mennesker.	Næring for Dyr.	Cisterne.	Observatorium.	Pensel. Compas. Bøsse. Kaffemølle.	Potte.
Brød. Øl.	Hakkelse.				

Anmærkning. Det er aabenbart, at det falder vanskeligere at ordne Kunstfrembringelserne i ovenstaaende Classification end Naturfrembringelserne; da Synspuncterne der ere forskjellige, og Benævnelserne have ikke en saa bestemt Betydning. Man havde saaledes ogsaa kunnet inddele Kunstfrembringelserne med Hensyn til det Øiemed man havde med dem, og kalde f. Ex. Potten en Beholdning o. s. v.

II. Classification af Begreberne:

„Professor, Gymnasium, Bibliothek, Geographie, Pergament, Pen, Foliant, Examen, Underviisningstime, Ferie, Pedel, Skoleklokke, Mathematik, Mappe, Klasse, Ridsefjer, Lineal, Landkort, Bænk, Tamp, Catheder, Vidnesbyrd." — Til Veiledning Følgende:

Begreberne: „Infanterist, General, Kanon, Tromme, Ladestok, Skandse, Bombe, Generalmarsch, Profos, Lieutenant, Fæstning, Caserne, Krudt, Sabel, Fane, Telt, Lønning, Ordener, Regiment, Parole, Marschordre, Trosknegt, Major, Invalid, Efterskulker", lade sig saaledes ordne:

Til Krigsvæsenet Henhørende.

I. Personer.
- A. I Tjeneste.
  - 1. Egentlige Soldater.
    - a. Efter Vaabenarten: Infanterist.
    - b. Efter den Post, de beklæde: General. Major. Lieutenant. Profos.
    - c. Efter Maaden, hvorpaa de opfylde deres Pligter: Efterskulker.

II. Ting.
- A. Vaaben:
  - 1. Skyderedskaber: Kanon. Bombe. Krudt. Ladestok.
  - 2. Fægteredskaber. Sabel.
- B. Opholdsteder. Fæstning, Skandse, Caserne, Telt.
- C. Inddeling. Regiment.

2. Tros:
Trosknegt.

B. Ude af Tjeneste:
Invalid.

D. Indkomster:
Lønning.

E. Musik:
Tromme.

F. Hæderstegn:
Fane.
Ordener.

G. Bestemmelser og Befalinger:
Generalmarsch.
Parole.
Marschordre.

III. At subordinere følgende Begreber: „Fyrste, Huulspeil, Lilie, Pattedyr, Mantineer, sphærisk Speil, Mineral, Dyr, Pudel, Speil, Menneske, Hvirveldyr, Plante, Dyr med Tæer, Europæer, optisk Instrument, Steen, Arkadier, physisk Instrument, uorganisk Naturproduct, Hund, Væsen, Kiselsteen, Peloponnesier, Rovdyr, Beboer af den gamle Verden, Phanerogame (Plante med tydelige Befrugtningsredskaber), Hellener, Naturproduct." Fremgangsmaaden læres af følgende Exempel. Begreberne: „Kjender af de gamle Sprog, Linieskib, Blyglands, Mineral, Menneske, Sproggransker, Blyerts, Væsen, Bygning, Skib, Ting, Lærd, Metal, Dannet, Fartøi, forertset Metal, Gjenstand, Krigsskib," lade sig saaledes ordne:

(opadstigende.)	(nedadstigende.)
Linieskib.	Gjenstand.
Krigsskib.	Ting.

(opadstigende.)	(nedadstigende.)
Skib.	Mineral.
Fartøi.	Metal.
Bygning.	Forertset Metal.
Ting.	Blyerts.
Gjenstand (Object.)	Blyglands.

3.

(opadstigende.)

Kjender af de gamle Sprog.

Sproggransker.

Lærd.

Dannet.

Menneske.

Væsen.

IV. Man finde de coordinerede Begreber til ethvert af de i foregaaende Opgave givne Begreber, d. v. s. man finde de Begreber, som høre til samme Slægt, men danne en forskjellig Art.

1.	2.
Fregat.	.....
Koffardiskib.	.....
Baad.	Organisk Product.
Vogn.	Salt.
Maskine.	Gedigent Metal.
Person.	Sølverts.
Jeg (Subject.)	Blyant.

3.

Kjender af de nyere Sprog.

Naturforsker.

Forretningsmand.
Udannet.
Dyr.
Ting.

V. Ved Hjælp af foregaaende Opgave udfylde man de mellem folgende Endepuncter liggende Led og opskrive Nækkerne som ovenfor: „Penneknif — Gjenstand; Kongeørn — Væsen; Naalchuus — Ting; den venstre Dientand i det nederste Kjævebeen — Gjenstand; Centifolie — Gjenstand.

a.

Den logiske Inddeling.

(Divisio logica.)

Vi have Side 100 seet, at den logiske Inddeling bestaaer i en — saavidt muligt *) — fuldstændig Angivelse af et høiere Begrebs sideordnede Begreber, som indbyrdes udelukke hverandre. En saadan Inddeling kan nu enten være blot classificerende, hvor der gaaes ud fra et Overblik over en given Mangfoldighed af isolerede Gjenstande, men som dog maa adskilles fra den usystematiske Opregnen, eller deducerende, der viser os Arterne, som Følger af Begrebets eget Væsen, saa at det sees, at Begrebet kun kan forekomme i disse og ikke i andre Former. Naar et af Delingsledene (see Side 100) igjen inddeles, opstaaer en Underinddeling (subdivisio). Inddeles

*) Vi sagde „saavidt muligt," fordi man — navnlig ved videnskabelige Gjenstande — ikke er aldeles paa det Rene med ethvert Begrebs Omfang. Saaledes have f. Ex. nogle Naturforskere foreslaaet at føie til de tre bekjendte Naturriger, endnu et fjerde — Atmosphærens Producter.

samme Begreb i flere Henseender, opstaae sideordnede Inddelinger (codivisiones), der da igjen kunne underordnes hinanden.

Forsøg paa at inddele et Begreb.

I. Begrebet er „Have". Da man ikke kan bestemme et Begrebs Omfang, naar man ikke kjender dets Indhold, saa fremsættes her følgende Definition: „Ved en Have forstaae vi her enhver af en egen Omhegning indesluttet, omhyggeligere end Agren dyrket, til Nytte og Fornøielse indrettet Stykke Land." Fremdeles fremsættes her følgende tre Inddelingsgrunde: Havens Frembringelser (det hvad der groer i den), dens Øiemed (hvortil Eiermanden iærdeleshed benytter den), dens Indretning (efter hvilke Grundsætninger i Havekunsten den er anlagt). Hvad videre er at bemærke kan sees af Følgende:

En Strøm.

1. Vandmasse:
   A. liden = Bæk.
   B. middelmaadig = Aa.
   C. stor = Flod.
2. Udspring:
   A. fra en Kilde.
   B. fra et stillestaaende Vand.
3. Udløb:
   A. finder Sted.
      a. i en anden Strøm.
      b. i et stillestaaende Vand.
   B. finder ikke Sted.
      (Steppefloder o. s. v.)

II. Begrebet er „Blomst"; Definitionen: „den Plantedeel, som bestaaer af de til Forplantningen nødvendige Organer og de dem omgivende og beskyttende Dele"; Inddelingsgrnndene: „Form, Substans, Fuldstændighed (større eller mindre Udvikling)". Fremgangsmaaden sees af foregaaende Exempel, tillige kan sammenlignes Side 161.

III. Man inddele Begrebet „Skrivematerialier."

IV. Der forlanges en Oversigt over Biers Nytte. Til Veiledning Følgende:

Jernets Brugbarhed.

(Jern = almindelig Jern og Staal.)

A. Som Lægemiddel.
   a. tilberedet af Naturen (jernagtige Mineralske-Kilder.)
   b. ved Kunst tilberedet (mange Slags Medicamenter.)

B. Som Farvesubstans.
   a. til Skrivning (en Hovedbestanddeel af Blæk.)
   b. til Farven og Malen (Berlinerblaa, Oker.)

C. Som Middel til ved at slaaes mod haarde Stene at frembringe Gnister og derved Ild (Fyrstaal.)

D. Som Middel til at benytte den magnetiske Krafts Polaritet (Magnetnaalen).

E. Som Stof til allehaande Fabricata:
   a. en Mængde nyttige Sager (dette Punct kan meget udviddes.)
   b. en Mængde Prydelser og Zirater.

V. Inddeling af Begrebet „Naturvidenskab".

Naturvidenskab.

Naturbeskrivelse.		Naturlære.	
Udvortes.	Indvortes.	Almindelig.	Besynderlig.
Stjernebeskrivelse. (Astrographie.)	[Beskrivelse over Stjernernes Indvortes haves ikke.]	Bevægelseslære. (mechanisk Physic.)	Stjernevidenskab. (Astronomie.)
Jordbeskrivelse. (physisk Geographie.)	Læren om Jordklodens Bygning. (Geognosie.)	Kraftlære. (Chemie.)	Jorddanningslære. (Geologie.)
Mineralbeskrivelse. (Oryktographie.)	Krystalsønderlemming. (Krystallotomie.)		Mineralchemie. (Oryktochemie).
Værtbeskrivelse. (Phytographie.)	Værtsønderlemming. (Phytotomie.)		Værtnaturlære. (Plantephysiologie.)
Dyrbeskrivelse. (Zoographie.)	Dyrsønderlemming. (Zootomie.)		Dyrnaturlære. (Dyrphysiologie.)

Anmærkning. Sædvanlig forener man i Et alle de Kundskaber, der have samme Gjenstand. Saaledes omfatter Astronomie som oftest alt det, der angaaer Stjernerne, og Geologie alt det, der angaaer Jordens Beskaffenhed o. s. v. o. s. v.

VI. Man inddele ved Hjælp af V. Begrebet „Verdenshistorie".

VII. Man inddele Begrebet „Fornøielse". For den ydre Anordnings Skyld følger her Inddelingen af:

Spadseretour.

Med Hensyn til Øiemedet inddeles de i saadanne, som blot have Fornøielse til Hensigt (de saakaldte Lyst-

toure), og saadanne, ved hvilke en vis Nytte eftertragtes, som: Befordring af Sundheden (Diæt. Sp.), Indsamling af Planter, Mineralier (botaniske og mineralske Excursioner); med Hensyn til Stedet, i saadanne, som foretages paa visse dertil anlagte Pladse, Veie (Promenader), og saadanne, som skee i den frie Natur; med Hensyn til Tiden, i Foraars-, Sommer-, Høst- og Vinterspadseretoure, eller i Morgen-, Middag- og Aftenspadseretoure; med Hensyn til Antallet af dem, der tage Deel i Spadseretouren i eensomme og selskabelige.

VIII. „Menneskets Forhold til de jordiske Goder"; Fremgangsmaaden sees af Nedenstaaende:

- Menneskets Forhold med Hensyn til modtagne Velgjerninger.
  - Han er taknemlig.
    - Han viser sin Taknemlighed blot ved Ord.
    - Han viser den ogsaa i Gjerningen.
  - Han er utaknemlig.
    - Han viser ingen Taknemlighed.
    - Han tilføier endog sin Velgjører Ondt.

IX. Da enhver nærmere Bestemmelse formindsker Begrebets Omfang og gjør det til et mere underordnet Begreb, saa behøver Eleven blot at sætte et Bestemmelsesord (det være sig nu Substantiv, Adjectiv o. s. v.) foran det Substantiv, der betegner Begrebet, som

skal inddeles. For ret at tydeliggjøre dette, fremsættes her en Deel sammensatte Substantiver, og der forlanges nu, at disse skulle benyttes paa samme Maade, som i det nedenunder følgende Exempel. De sammensatte Substantiver ere: Kysthandel, Karavanhandel, Pelshandel, Enehandel (Monopol — naar det kun er tilladt visse Enkelte at handle med en Ting), Tuskhandel (hvor Varer gives for Varer istedet for Penge), Søehandel, Sydsøehandel, Smuglehandel (forbuden Handel), Slavehandel, Activhandel (naar et Folk selv udfører sit eget Lands Producter), Commissionshandel (hvor En kjøber Varerne for en Anden), Compagniehandel (naar et Selskab af Kjøbmænd i Fælledsskab driver en Handel), Passivhandel (naar et Folk faaer mod Penge sine Fornødenheder tilførte af et andet Folk), Grosserer-handel (Handel en Gros, Handel i det Store), Smaahandel (Handel en détail, Kramhandel), Verdenshandel (Handelsforbindelser mellem hele Nationer), Pengehandel (hvor Penge ere Varerne), Papiirhandel (naar Papiir, f. Ex. Statspapirer er Handlens Gjenstand), Perlehandel, Landhandel, Speditionshandel (Mellemhandel — naar et Sted blot befordrer Varerne videre), Transithandel (naar Varer bringes gjennem et Land, der ikke tager nogen umiddelbar Deel i Handelen.)

Sæt, der vare givne følgende Begreber: Sølv-, Kobber-, Maaneds-, Haand-, Papiir-, Skole-, Fattig-, Spare-, Straffe-, Drikke-, Indskrivnings-, Conventions-, Uge-, Tigge-, Løse-, Smør-, falske,

lette, engelske, preusiske, gamle, i Værdi nedsatte Penge — saa kunne disse efter de forskjellige Inddelingsgrunde ordnes saaledes:

Penge.

1. Materie.
   a. Metal:
      Solvpenge.
      Kobberpenge.
   b. Papiir:
      Papiirspenge.
2. Værdi:
   a. god:
      Conventionspenge.
   b. slet:
      lette Penge.
      i Værdi nedsatte.
   c. falske Penge.
3. Land.
   preusiske Penge.
   engelske Penge.
4. Tiden, paa hvilken de ere møntede:
   gamle Penge.

i og for sig betragtede.

5. Betalingsterminen:
   Ugepenge.
   Maanedspenge.
6. Erhvervskilden.
   Sparepenge.
   Tiggepenge.
   Smørpenge (for solgt Smør.)
7. Bestemmelse.
   a. Personer.
      Fattigpenge.
   b. Leiligheden:
      Indskrivningspenge.
      Haandpenge.
      Skolepenge.
      Straffepenge.
      Løsepenge.
      Drikkepenge.
      Smørpenge (til at kjøbe Smør for.)

Med Hensyn til Besiddelsen og Brugen.

X. Eleven erholder her en Række af sammensatte Substantiver: „Havemuur, Badekammer, Skrivebord, Vorbillede, Blækhuus, Ildtange", og han skal uu ved hver

fremsætte Inddelingsgrunden og saa mange sideordnede (coordinerede) Begreber, som muligt. Til Veiledning foretages dette her med „Theeskee, Penneknив, Lommeuhr, Kappebaand, Skolehuus, Gadedør." — See vi hen til Substansen, som optages med Skeen, saa gives der foruden Thee-, ogsaa Kaffe-, Suppe-, Fløde-, Sukker- og mange andre Slags Skeer. Med Hensyn til Gjenstanden, som skjæres, ere Knivene, Penneknive, Brødknive, Østknive, Frugtknive o. s. v. o. s. v. Formedelst Stedet, hvor de findes, gives der Lomme-, Taffel-, Stue-, Slots-, Taarn- og skere andre Slags Uhre. Et Baand see vi ikke alene paa en Kappe, men ogsaa ved et Uhr, paa Knæet, paa Skoene, ved Stokkene og paa mange andre Steder. Foruden Skolehuus vise ogsaa Raadhuus, Skuespilhuus, Bryggehuus, Brudehuus o. s. v., Husets Bestemmelser. Der gives ikke blot Døre, som føre udenfra ind i Huset, men ogsaa Lofts-, Kjelder-, Have-, Karet- og andre Døre.

b.

Delingen.

(partitio realis.)

Det er Adskillelsen af det, der ifølge sit Begreb hører sammen; i den logiske Inddeling kan det Hele prædiceres om hvert Enkelt, men ikke saaledes ved Delingen.

I. Man skal angive en Haves Dele (see Side a. I.). Til Veiledning Følgende:

En Flod.

1. Maa have:

A. Et Begyndelsespunkt, et Sted, hvor den udspringer, almindeligt kaldet Kilde.

B. En Vei, den gjennemløber. Man betragter da

a. enten Vandmassen selv.

b. eller dens Seng, og her forekomme:

α. dennes Skikkelse, saaledes som den dannes af Bredderne og Bunden

β. Sænkningen, hvorved dens Fald bestemmes.

C. Et Endepunkt, sædvanlig kaldet Munding.

2. Kan have:

Øer, Sandbanker, Klipper, Vandfald, Vandhvirvler, Arme.

(For behørigen at kunne adskille Division og Partition, sammenligne man denne her fremsatte Deling med Inddelingen af en Strøm (Side 154). Man vil finde, at alle de der forekommende Gjenstande, som Bæk, Aa, Flod kunne benævnes Strøm, og altsaa ere Arter af Strømme, hvorimod de i den her fremsatte Deling forekommende Benævnelser, som: Kilde, Seng, Bred, Munding o. s. v. kun tilsammen kunne kaldes en Flod. Men tillige vil det være klart, i hvor nær en Forbindelse Division og Partition staae til hinanden.

II. Man angive „Husets" Dele. Foruden foregaaende Opgave hidsættes her følgende Deling:

Blomst (see Side 155 II.).

1. Blomsterdækket (perigonium)
   a. Bægeret (calyx)
   b. Krone (corolla)
2. Befrugtningsdele (genetalia)
   a. Støvdragerne (stamina)
   b. Støvveiene (pistilla)
3. Frugtbunden (receptaculum, thalamus).

(Ogsaa ved denne — som man seer kun i Hovedpuncterne angivne, ingenlunde nøiagtige — Partition falder det i Øinene, i hvilken noie Forbindelse denne Deling staaer til den logiske Inddeling; idet enhver af de her opstillede Blomstens Dele giver en Inddelingsgrund for Begrebet Blomst.

III. Deling af Begrebet „Jagd."

For at kunne gjøre dette, maa man overveie, hvad der nærmest forstaaes ved dette Ord. Det vil da vise sig, at et Dyrs Forfølgelse ved et Menneske her er Hovedforestillingen; thi i Udtryk, som: Løven jager eller: Planteren anstiller Jagd efter de bortflygtede Slaver o. s. v. er Begrebet allerede mere udviddet. Dernæst kommer den Hovedbestemmelse i Betragtning, som den omtalte Forestilling erholder, f. Ex. at her kun menes saadanne Dyr, hvis Fangst interresserer Mennesket d. v. s. nyttige (for at eie dem) og skadelige (for at udrydde dem); men at dog ogsaa af saadanne kun overhovedet menes de, som leve i Vildnisser, større Landdyr af de to øvre Classer (altsaa ikke: Rotter, Muus — heller ikke Fiske); og i snævreste Forstand er hos os og i de tilgrændsende Lande Vild-

tet Gjenstand for Jagden, Storvildt og Smaavildt; til Storvildtet høre Hjorten (Raavildt), Daadyr, Rensdyr, Bjørne, Ulve, Losser, og af Fugle Fasaner, Rypper, Ørne, o. s. v., til Smaavildtet Harer, Ræve, Morer o. s. v. Agerhøns o. s. v. Endvidere med Hensyn til Forfølgelsen, da kan denne enten skee ved List (Garn, Snarer, Faldgruber o. s. v.) eller ved Magt (Vaaben, som: Bøsser, Rifler, Landser, Jagdknive o. s. v.) eller paa begge Maader tilsammen. Mennesket kan fremdeles betiene sig ved Forfølgelsen af forskjellige Slags Dyr (Hunden, Falken o. s. v.); han kan være alene eller i Selskab, snart stillestaaende, snart langsomtgaaende, snart ile bagefter, snart ved Andres Hjælp omringe Vildtet. Man kan endvidere lægge Mærke til, at i Naturtilstanden forfølger ethvert Menneske Vildtet; at hos civiliserede Folk pleie almindeligviis kun enkelte Mennesker eller Menneskeclasser at have Ret hertil, f. Ex Kongen, Godsbesiddere o. s. v.; at disse enten selv udøve deres Jagdrettighed eller overlader den til Andre, som Jægere, Forstere o. s. v. Tillige kan man tage Hensyn til Tiden og Stedet, og det vil da vise sig, at mangen Jagd holdes paa indesluttede Pladse (Dyrehaver, Vildbaner o. s. v.), mange paa fri Mark, i Skove, paa Bjerge o. s. v.; at man paa bestemte Aarstider maa jage efter visse Slags Dyr o. s. v. Ved Hjælp af det her Fremsatte forsøge Eleven at levere en fuldstændig Deling af dette Begreb; som Exempel paa Anordningsmaaden haves Opgave I. og II. i dette Afsnit.

IV. Bestanddelene af Begrebet „Agerbrug.“ Efter de foregaaende Anviisninger give Eleven en Fremstilling i samme Form som I. og II.

V. Man fremsætte de enkelte Dele af Begrebet „Underviisning. Til Veiledning følgende Exempel:

Lediggang

er et saadant Forhold, hvori Mennesket, istedenfor at anvende sine Kræfter paa sin Slægts sædvanlige Formaal, enten lader dem ganske hvile, eller dog kun anvender dem paa ubetydelige Gjenstande. Vi have altsaa her tre Ting at overveie, først det Bestræbelsens Formaal, som Lediggangen taber af Sigte; dernæst den Ro, han indrømmer sine Kræfter; endeligen de ubetydelige Gjenstande, hvormed han beskjæftiger sig. Formaalet for vore Bestræbelser ere Livets forskjellige legemlige og aandelige Goder (Sundhed, Formue, Ære — Kunst, Videnskab, sædelig og religiøs Dannelse). Men der gives ved Siden af de tilladelige og roesværdige Formaal ogsaa utilladelige og daddelværdige, eller idetmindste daddelværdige Bestræbelser efter tilladelige Ting (Bedrageri, forat blive rig). Den magelige Ro bestaaer deels i en Sky for al Anstrengelse, som igjen enten kan være en legemlig eller en aandelig; deels i en Nydelse af saadanne Velbehageligheder, som den menneskelige Natur har tilfælleds med den dyriske. De ubetydelige Gjenstande ere enten det daglige Livs sædvanlige

Fornødenheder (Paaklædning, Spisen og Drikken o. s. v.); eller den blotte Tidsfordriv (Lecture, Tobaksrygen, Seen ud af Vinduet o. s. v.); eller Fornøielser (Spil, Dands o. s. v.); eller endeligen en tilsyneladende, men kun død Bestræbelse efter det føromtalte Livets Formaal (lærd Lediggang, from Lediggang o. s. v.)

VI. Hvad forstaaer man i Naturhistorien ved et Gnavedyr eller en Gnaver?

Hele Naturhistorien bestaaer af Beskrivelser og Inddelinger, som gaae fra det Almindelige ned til det Enkelte. Man udvikler et Naturproducts Kjendemærke, deler det dernæst i organiske og uorganiske, characteriserer hvert Slags og deler dernæst — for at blive staaende ved de første — de organiske i Dyr og Planter, betegner dernæst atter f. Ex. Dyret, og adskiller Hvirveldyr og hvirvelløse, hvilket første Begreb igjen, efter at man har angivet dets Kjendemærker, adskilles i fire Classer: Pattedyr, Fugle, Amphibier og Fiske o. s. v. Ingen Videnskab frembyder derfor saamange Inddelinger. For at udføre ovenstaaende Thema, erindre Eleven det, som han maaskee tidligere ved at undervises i Naturhistorie har lært med Hensyn til denne Gjenstand, skaffe sig ved Læsning og Spørgsmaal tilstrækkeligere Underretning derover og rette sig i Almindelighed efter følgende Mønster:

Kjendemærker ved tvehovede Dyr.

I. Væsentlige:

1. Kjendemærker, som saadanne Dyr have tilfælleds med andre:
   A. Med Dyr som have een eller mange Hove, Hoven, en hornagtig Skede før Taaen.
   B. Med de øvrige Pattedyr: a) at levende fødte Unger patte af deres Yver; b) at de have rødt, varmt Blød; c) Haarbedækning.
2. Kjendemærker, hvorved de adskille sig fra disse:
   A. Fra de øvrige Pattedyr ved Hoven.
   B. Fra Hovdyrene derved:
      a. at de have en i to Dele spaltet Hov (og de fleste ogsaa to Baghove);
      b. at de ere drøvtygggende.

II. Uvæsentlige.
1. Legeme:
   A. Største Delen mangler Skjæretænder i Overkjæven.
   B. Størstedelen have Horn og det
      a. enten egentlige Horn
      b. eller Takker.
2. Levemaade;
   A. Nære sig af Græs, Løv, Træknopper o. s. v.
   B. Danne for det Meste Hjorder.
   C. Opholde sig især i de temporerede Strøg af den gamle Verden.

VII. En Characteristik af Begrebet „Krig."

De enkelte Krige, som Historien fortæller om, ere at betragte som Individer, ved hvis Sammenligning Begrebet udvikles. Eleven forsøge nu ved Hjælp af

hvad han kan erindre af Historien at gjøre et Udkast til Krigens Characteristik. Hvad den ydre Form angaaer, retter han sig efter et af de fremsatte Mønstre.

VIII. Forsøg paa en kort Characteristik af Sommeren og Vinteren. Som Prøve hidsættes her Følgende:

Characteristik af Foraaret.

I. Naturen:

1. Himlen.

A. Solen naaer næsten sin hoieste Stilling.

B. Den gaaer gjennem Stjernebillederne: Vædderen, Tyren, Tvillingerne.

2. Jorden:

A. Atmosphæren bliver a) varmere; b) nedsender Regn istedenfor Snee; c) avler Storm og Blæst (ofte med Hagel).

B. Jordbunden selv a) taber lidt efter lidt alle Spor af Frost og kan atter dyrkes; b) lader i Skov, Mark og Enge en fornyet Vegetation spire frem; c) frembyder for Øiet en Mængde Forandringer i Dyreriget, som: Trækfuglenes Tilbagekomst, Skiften af Bedækning, Ægs Udklækning o. s. v.

II. Mennesket:

A. Bliver i legemlig Henseende ligesom fornyet;

B. Foretager sig mangfoldige Beskjæftigelser, som a) enten staae i Forbindelse med det forlængede Dagslys, den større Varme, den bedre Vei o. s. v., som: Reiser, Krig, Byggen o. s. v.

b) eller med Vegetationens Fornyelse; idet han saaer, planter, poder, beskjærer o. s. v.

IX. Side 159. Nr. IX. blev der viist, at i sammensatte Substantiver antydede de forskjellige foran samme Hovedbegreb satte Bibestemmelser en Division af Hovedbegrebet; her vil det nu vise sig, at forskjellige Hovedbegreber, forbundne med samme Bibestemmelse, begrunde en Partition af Bibestemmelsen. Eleven behandle de ham her givne Begreber paa samme Maade som i det nedenfor staaende Exempel:

Penge. { Bidrag. Belønning. Besiddelse. Beskjæftigelse. Bestyrer. Bord. Bøsse. Bode. Bud. Fordring. Gjerrighed.

Penge. { Handel. Hob. Hjælp. Indkomst. Kasse. Kilde. Levering. Lomme. Nod. Post. Pung.

Penge. { Sæk. Samler. Stykke. Sum. Tønde. Udlaaner. Vexeleer.

Handel.

(For at spare Plads, hidsætte vi ikke her først alphabetisk de Ord, vi have antaget som givne, men vise dem strar som ordnede).

A. Stedet: Handels-Stat, Handels-Plads, Handels-Huus, Handels-Qvarteer.

B. Maaden:

a. I Almindelighed: Handels-Skik.

b. I Besynderlighed: Handels-Bog, Handels-Brev, Handels-Skib, Handels-Reise.

C. Folkene

a. I Masse: Handels-Folk, Handels-Selskab.

b. Enkelte: Handels-Herre, Handels-Tjener, Handels-Lærling.

D. Statens Forhold.

a. Indretninger: Handels-Love, Handels-Ret, Handels-Raad.

b. Gunst eller Ugunst: Handels-Frihed, Handels-Indskrænkning.

E. De Handlendes Sindelag: Handels-Aand, Handels-Misundelse.

F. Varer: Handels-Gjenstand, Handels-Artikler.

X. Paa samme Maade som den forrige Opgave forholdt sig til Opgaven IX., Side 159, saaledes forholder nærværende Opgave sig til Opgave X. samme Side. De givne Ord ere: „Muursteen, Kammerdør, Bordfod, Blomstermaleri, Blomsterpotte, Faaremælk. Til Veiledning følgende Exempel, hvor Begreberne: „Kniv-

blad, Uhrkasse, Baandfarve, Sengeteppe, Bøsselaas, forudsættes som givne.

Til en Knivs Bestanddele hører ikke blot Bladet, hvor man lægge Mærke til Ryggen, Eggen og Spidsen, men ogsaa Skaft o. s. v. Ved et (Lomme-) Uhr adskille vi foruden Kassen endnu mange andre Dele, som: Viseren, Kjæden, Fjeren, Glasset o. s. v. o. s. v. Med Hensyn til et Baand lægge man ei alene Mærke til Farven, men ogsaa til Stoffet, Vævningen, Overfladen, Kanten o. s. v. En Seng viser os ikke alene Teppet, men Sengestolpen, Sengeklæderne, ofte Sengehimlen, Sengeomhænget o. s. v. o. s. v. Til en Bøsse hører ikke alene Laaset, hvor man lægge Mærke til Hanen o. s. v., men ogsaa Piben, Skjæftet, Ladestokken o. s. v. (Det forstaaer sig forresten af sig selv, at ethvert Ord, som vælges, maa danne en brugelig eller idetmindste passende Sammensætning med Partitionsbegrebet).